

INFO-Társadalomtudomány

42. szám (1997. december)

**Kiadja az Országgyűlési Könyvtár
az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontja és az MTA VITA Alapítvány
közreműködésével**

Szerkesztőbizottság:

Ambrus János, Enyedi György (elnök), Erős Ferenc, Gombár Csaba, Haraszi Pálné, Hegedűs B. András, Madarász Aladár, Pálné Kovács Ilona, Soltész István, Tamási Péter (felelős szerkesztő), Tóth Pál Péter

A szerkesztőség címe:

1051 Budapest, Nádor u. 7.
Telefon/fax: 266-30-32

INFO-Társadalomtudomány című sorozatunk indításával az volt a célunk, hogy tömören és olvasható formában megírt cikkekkel gyorsan informáljuk a társadalomirányításban részt vevő döntéshozókat az új társadalomtudományi kutatási eredményekről és a társadalomtudósokat foglalkoztató aktuális témákról. Folyóiratunk nyilvánossá válásával lehetőség nyílt arra, hogy a magyar társadalom iránt érdeklődő olvasók szélesebb köre is hozzáférhessen az egy-egy aktuális témát többoldalúan megközelítő tematikus számokhoz. Mivel kiadványunk igen szűk terjedelmet szab meg egy-egy témára, a kutatók kénytelenek álláspontjukat tézisszerűen kifejteni. Az általános tájékozódást azonban szeretnénk megkönnyíteni a cikkek után közölt statisztikai táblázatokkal és válogatott bibliográfiával.

Tematikus számainkkal fel kívánjuk hívni a figyelmet néhány fontos területre, amelyekkel eddig – úgy tűnik – nem a kutatási eredmények ismeretében foglalkoztak. Szeretnénk kiadványunkkal a kiemelt témákban tudományos háttéranyagot nyújtani és ezáltal is hozzájárulni ahhoz, hogy a társadalomtudományi kutatások eredményei és a társadalmi gyakorlat közelebb kerüljenek egymáshoz.

A kifejtett elképzelések a szerzők egyéni tudományos felfogását tükrözik.

A szerkesztőség

Folyóiratunk a tárgyévra, valamint az azt követőre előfizethető, illetve egyes számai visszamenőleg is megvásárolhatók az Országgyűlési Könyvtárban Kollár Tibornénál.

Tartalom

A kibontakozó nonprofit szektor <i>Enyedi György – Tamási Péter</i>	3
Van-e válaszuk a nonprofit szektor fejlődésével összefüggő kihívásokra? <i>Kuti Éva</i>	7
Az állam és a nonprofit szektor <i>Harsányi László</i>	17
A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben <i>Vajda Ágnes</i>	23
Az egészségügyi alapítványokról <i>Szalai Júlia</i>	31
Kulturális, oktatási, vallási és tudományos nonprofit szervezetek Magyarországon <i>Semjén András</i>	43
A szociális nonprofit szervezetek helyzete Magyarországon <i>Bocz János</i>	51
Statisztikai táblázatok	59
Válogatott bibliográfia	77

AC Orestovitelni Komitet
na Blagovestno-izobrazitelni
Kolezhiya "Svetlina"

1998

1. Krasnoznamenskiy
2. Krasnoznamenskiy

A kibontakozó nonprofit szektor

Az utóbbi időben sokat hallhatunk, olvashatunk a nonprofit szervezetekről mind a nemzetközi, mind a hazai médiumokban. Milyen folyamatok húzódnak meg e szektor növekedésének a hátterében? Milyen érdekek eredményeképpen terjedtek el a nonprofit szervezetek?

A fejlett nyugat-európai országokban alapvetően két folyamat hat(ott) e téren. Az egyik a gazdasági (kötségvetési) problémák kialakulása, a másik – részben ezzel összefüggésben – a neoliberális eszmék térhódítása. E folyamatok eredményeképpen bekövetkezett az állam szerepének átalakulása, amelynek során az állam irányítóból és közvetlen szolgáltatóból egyre inkább egyfajta „partnerre” válik. Feladata elsősorban az, hogy biztosítsa a megfelelő működési feltételeket. Ez a szerepváltás azonban egyes területeken komoly problémákat vet fel. Többek között éppen a jóléti szolgáltatások területén, ahol jelentős leépítések következtek be. Az állami szerepvállalás csökkenésével párhuzamosan ugyanis egyre nagyobb rétegek kerülnek ki a szociális védőhálóból. Ez nem ismeretlen jelenség, hiszen a magánbiztosításra alapozott szolgáltatási rendszerekben (pl. USA) ez régóta megtalálható. Az ilyen rendszerekről általában azt tartják, hogy hatékonyabbak és ezért olcsóbbak – bár ezt például az egészségügyben végzett számítások részben cáfolták. De ha nem is olcsóbbak, a költségek legnagyobb részét mindenesetre nem az államkasszából kell fedezni, mert az állampolgárok közvetlenül fizetnek a szolgáltatásokért. Az állami szolgáltatásokat leginkább amiatt kritizálják, hogy nem igazodnak kellőképpen az állampolgárok igényeihez, nincs megfelelő választék, hogy a befizetett összegekért cserébe gyakran nem megfelelő színvonalú szolgáltatást nyújtanak; továbbá, hogy „ ingyenességük” rendkívüli mértékben megnöveli a keresletet. Mindkét rendszer tökéletlenségeinek, továbbá az állami szolgáltatási rendszer visszavonulásának ellensúlyozásában fontos szerepet tölthet be a nonprofit szektor, amely ugyan termel(het) profitot, de azt visszaforgatja közhasznú céljai megvalósítására. Egyvalamiről azonban nem szabad elfeledkezni: azzal, hogy az állam nem maga végzi a jóléti szolgáltatásokat, még *nem szűnik meg a felelőssége ezeken a területeken.*

Nézzük most meg, hogy miből is áll ez az állami és piaci szolgáltatási rendszer közé épülő nonprofit szféra. Gyakran a civil szervezetek szinonimájaként szokták használni, jóllehet ez a szóhasználat nem helyes. A nonprofit szervezeteknek ugyanis csak egy részük civil – azok, amelyek valóban alulról szerveződnek. Egy másik részük azonban állami intézmények által létrehozott közhasznú társaságokból (kht-kból), (köz)alapítványokból, szolgáltató szervezetekből áll, amelyeket nehezen lehetne civilnek nevezni. Ezek gyakran nonprofit mivoltukban is hatalmi jelképek-

ként funkcionálnak. S valóban van is hatalmuk, mert jelentős pénzüsszegek felett rendelkeznek. A civil nonprofit szervezetek sem függetlenek az államtól, hiszen támogatásaik vagy megrendeléseik tekintélyes részét közpénzekből kapják. A nonprofit támogatás jó üzletnek bizonyul az állam számára, mert egyes számítások szerint a nonprofit szervezetek az állami támogatás összegének sokszorosát fordítják céljaik megvalósítására (egyéb támogatások megszerzése, saját tevékenységük bevételei és önkéntes segítők révén). A különböző bevételek aránya az egyes tevékenységi területeken és szervezeti formák szerint igen változó.

A nonprofit szervezetek szinte megszámlálhatatlanul sok tevékenységgel foglalkoznak. A főbb működési területek a következők: sport, szabadidő, szakmai vagy gazdasági érdekképviselet, oktatás, kultúra, szociális ellátás, egészségügy, településfejlesztés, közbiztonság védelme, polgári védelem, de számos szervezet működik a vallás, a környezetvédelem, a kutatás, a politika, a nemzetközi kapcsolat vagy például a jogvédelem terén is. (Vannak kutatók, akik a politikai és a vallási szervezeteket nem tárgyalják a nonprofit szervezetek keretében.) A leggyakoribb szervezeti formák a következők: alapítványok, egyesületek, szakmai szervezetek, érdekképviseletek; közalapítványok, köztestületek, közhasznú társaságok.

Mint a felsorolásból is látható, a nonprofit szervezetek szinte valamennyi olyan területen megtalálhatók, amelyek a társadalom alapvető működését, integrációját, kohézióját hivatottak biztosítani. Tevékenységük nagymértékben hozzájárulhat a társadalom egészségesebb működéséhez, az állampolgárok szükségleteinek teljesebb kielégítéséhez, a civil társadalom fokozottabb fejlődéséhez. A civil szervezetek fontos szerepet töltenek be a társadalmi integrációt elősegítő állampolgári öntudat kialakításában és fejlesztésében (a civil szervezetek társadalomépítésben betöltött szerepével kapcsolatban lásd Vajda Ágnes cikkét, 23–30. old.). A nonprofit szervezetek általában az állami szerveknél gyorsabban és rugalmasan reagálnak a különböző, újonnan felmerülő társadalmi igényekre, ezeket közvetítik a politika felé, s alkalmasnak bizonyulnak speciálisabb igények kielégítésére is. Így számtalan feszültséget képesek levezetni. Szolgáltatásaik többnyire nemcsak nagyobb választékot nyújtanak, de területileg is egyenletesebb eloszlást mutatnak, mint az államilag szervezett szolgáltatások. Ez az alulról építkező szervezetek esetében persze érthető, hiszen sokszor éppen egy-egy hiányjelenség hívja őket életre. Hogy valóban hatékonyabbak-e, mint állami társaik, azt megbízható számításokkal még nem bizonyították, de az biztos, hogy az állam szempontjából olcsóbbak. Sok nonprofit szervezet tevékenységét jelentős mennyiségű önkéntes munkával is segítik (1995-ben Magyarországon ez közel 40 millió munkaórát tett ki), és e szervezetek legtöbbje lényegesen kisebb adminisztrációval működik, mint állami megfelelője.

A nonprofit működésnek természetesen megvannak az árnyoldalai is. Gyakran előfordul, hogy kis szervezetek csoportérdekeiket a civil társadalom nevében igyekeznek hangosan érvényesíteni. Szintén gyakori eset, hogy a politikában kudarcot vallott emberek itt próbálják kiélni politikai ambícióikat, vagy hogy politikai pártok a maguk hasznára akarnak felhasználni nonprofit szervezeteket. Előfordul sajnos az is, hogy a nonprofit szervezeti formát korrupció leplezésére vagy adóelkerülésre

használják fel. (E problémákkal, továbbá a nonprofit szektor fejlődésével kapcsolatos kérdésekről lásd Kuti Éva írását, 7–15. old.)

A fent leírt nemzetközi tendenciák a magyar nonprofit szektorra is érvényesek, de a magyar folyamatokat még egyéb sajátosságok is színesítik. Ilyen például történelmünk hagyatéka, amelynek eredményeképpen minimálisra szorult vissza a nonprofit szféra tevékenysége több mint negyven éven át. De a piacgazdaság felé vezető átmenetnek is megvannak a maga sajátosságai ezen a területen.

Bár a magyar nonprofit statisztikák bizonytalanok, nem elég részletesek és helyenként ellentmondóak mind a múlt, mind a jelenre vonatkozóan, nagyságrendileg azért valószínűleg nem tévednek és így egyes tendenciák felrajzolhatók. Társas nonprofit szervezeteket a 19. század második felétől tartanak nyilván Magyarországon. Akkori számuk (a mai országterületen) háromszáz-egynéhány volt. Az 1930-as évekre ez 14 000 fölé emelkedett, míg a „szocialista” rendszer ideje alatt 6000 és 8000 között mozgott. Az alapítványokra vonatkozóan nincsenek régi statisztikák. 1989-ben 400 alapítványt és több mint 8000 társas nonprofit szervezetet tartottak számon. 1995-ben 15 650 alapítvány és 27 685 társas nonprofit szervezet szerepelt a nyilvántartásban. Mi rejlik e dinamikus növekedés mögött?

Az állam visszavonulása a közszolgáltatásokból (lásd erről Harsányi László cikkét, 17–21. old.) nemcsak a fejlett nyugat-európai országokat jellemzi, hanem – még fokozottabb mértékben – Magyarországot is (a kelet-közép-európai régió többi országával együtt). Itt azonban nemcsak ez húzódik meg a növekedés hátterében. Az átmenet és a gyenge gazdasági teljesítmény olyan finanszírozási problémákat hozott magával, amelyek következményeképpen egyes területeken már a működőképesség fenntartása is problémát jelentett, más területeken pedig a színvonal tartása okozott gondot. Ezért Magyarországon igen sok nonprofit szervezet azért alakult, hogy valahogy életben tartsa azokat a szolgáltatásokat, amelyekre egyébként a lakosságnak nagy szüksége van. Ilyen szervezetek szép számmal találhatók például az egészségügy területén (az egészségügyi nonprofit szervezetekről lásd Szalai Júlia tanulmányát, 31–41. old.), de jelen vannak a kultúra, az oktatás és a kutatás terén is (ez utóbbi témákról lásd Semjén András elemzését, 43–50. old.). Az átmenetből adódóan olyan jelenségek is feltűntek vagy szaporodtak Magyarországon, amelyek korábban nem igényeltek közszolgáltatást. Ilyenek például: a munkanélküliség, a hajléktalanok ellátása. E problémák kezelésére számos nonprofit szervezet alakult. (A szociális nonprofit szervezetekről lásd Bocz János írását, 51–58. old.) Mivel a magyar nonprofit szervezetek számottevő részét költségvetési intézmények hozták létre a róluk leválasztott funkciók ellátása végett, ezért e szektor intézményesülését csak részben lehet szervesnek nevezni. További magyar sajátosság tapasztalható például az egészségügyi nonprofit intézmények körében. Közülük igen sok nem önálló, s nem a régi formák konkurensiként, hanem azok védőszárnyai alatt jöttek létre és működnek. Az egész magyar nonprofit szektor legjellemzőbb tulajdonsága az átmenetiség. Az állami és az önkormányzati szervek gyakran még ferde szemmel néznek a nonprofit szervezetekre és sok helyütt nem alakult még ki szoros együttműködés közöttük. Pedig hézagpótló szerepük egyértelmű, és számos területen hatékonyan járulhatnak hozzá a társadalmi szolgáltatások választékának bővítéséhez.

Az állami szerepvállalás visszaszorulása – paradox módon – nem mindig jelent decentralizációs folyamatot. Ugyanis a nonprofit szervezetek anyagi függése az állami intézményektől gyakran centralizált irányításukhoz vezet. A párhuzamosságok kiiktatásának jelszava pedig sokszor recentralizációs igényt fejez ki, s nem a hatékonyság növelését célozza. Bár a visszaéléseket valóban meg kell szüntetni (hogy pl. ugyanazon a jogcímen több helyen ne lehessen felvenni támogatást), a választékot azonban semmilyen szolgáltatás terén nem helyes megszüntetni.

Mint az a fentiekből is látható, a nonprofit szférával kapcsolatban igen sok még a bizonytalanság, az eldöntetlen kérdés. Megfelelő kutatások híján nem lehet véleményt formálni még csak arról sem, hogy valóban hatékonyabban és olcsóbban látják-e el a közszolgáltatásokat a nonprofit szervezetek, mint az állami vagy a piaci szolgáltató rendszer. A fejlett európai országokban a politikai „váltógazdálkodás” eredményeképpen hol az állami, hol a piaci megoldásokat részesítették előnyben, de valójában egyik sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Idővel egyre inkább növekedni kezdett a nonprofit szféra, s úgy tűnik, egyre jelentősebb szektorrá kezd válni. Méretére jellemző, hogy már 1990-ben minden nyolcadik szolgáltatási szférában dolgozó nonprofit alkalmazott volt, s a nonprofit szektor folyó kiadásai a vizsgált hét fejlett ország GDP-jének közel 5%-át tették ki, ami a világ legnagyobb vállalata, a General Motors üzleti forgalma négyszeresének felel meg (Salamon – Anheier, 1995). A nonprofit szervezetek emberközelségének és rugalmasságának bizonyára nagy szerepe van a folyamatos bővülésben. De hogy milyen munkamegosztás fog kialakulni, hogy a nonprofit szféra milyen funkciókat és milyen mértékben fog átvenni az államtól (önkormányzatoktól), illetve a piactól, azt csak a közeljövő gyakorlata fogja eldönteni.

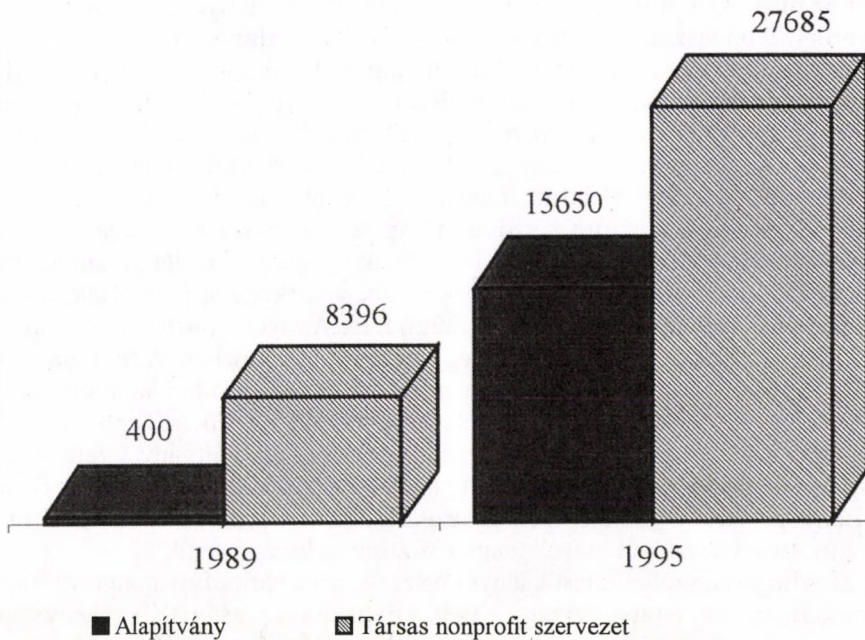
Enyedi György – Tamási Péter

Van-e válaszuk a nonprofit szektor fejlődésével összefüggő kihívásokra?*

Kuti Éva

A fejlődés tényei: növekedés, szerkezeti átalakulás, szerepkörök

A magyarországi nonprofit szektor igen rövid idő alatt közel ötszörösére nőtt és rendkívüli mértékű szerkezeti átalakuláson esett át. Az 1987-ben szinte nulláról indult alapítványi szféra ma már több mint 15 000 szervezetet számlál. Az egyesületek és az egyéb társas nonprofit szervezetek száma megháromszorozódott, a szektor 1995-ben közel 200 milliárd Ft-tal gazdálkodott (lásd az 1. ábrát).

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

1. ábra. A nonprofit szervezetek számának és jogi forma szerinti összetételének változása

* A tanulmányban említett nemzetközi összehasonlító kutatást az OTKA (T022524) támogatásával végezzük.

A szektor szerkezete 1990-ben még feltűnően különbözött a fejlett országokban tapasztalható tevékenységi megoszlástól (Salamon – Anheier, 1995). Öt év alatt azonban jelentős változásokon ment át: számottevően csökkent a hobbi- és sportegyesületek relatív súlya, miközben az oktatás, a gazdaságfejlesztés és a szakmai, gazdasági érdekvédelem területén megnőtt a nonprofit szervezetek szerepe.

Domináns tevékenységük és az általuk elsődlegesen betöltött funkciók szerint a *nonprofit szervezetek alábbi típusait* különböztethetjük meg:

- adományosztó,
- adománygyűjtő,
- szolgáltatásokat nyújtó,
- érdekvédelmi,
- felhalmozási célú, önszegélyező jellegű,
- társadalmi érintkezést szolgáló, klubjellegű szervezetek és
- korábbi állami, államigazgatási tevékenységet „átvállaló” köztestületek.

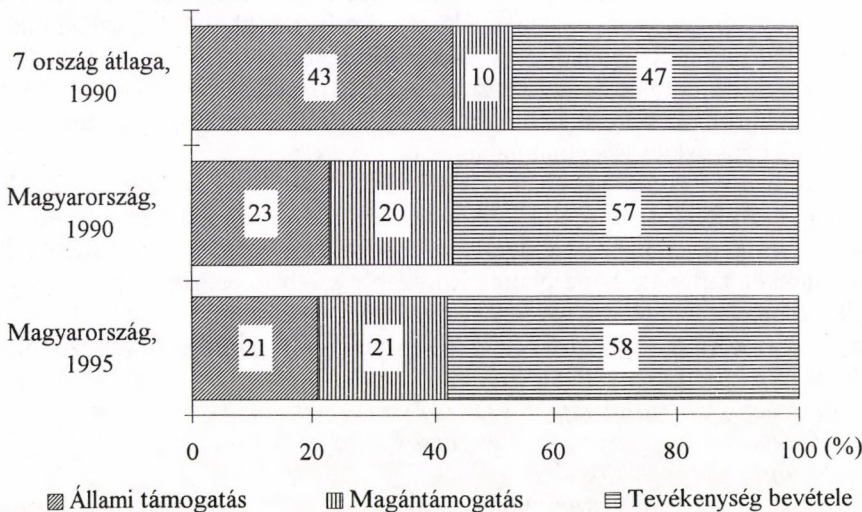
Az elsődlegesen adományosztó és az elsődlegesen adománygyűjtő szervezetek többsége alapítványi formában működik. A nyugati gyakorlatban általánosnak számít az alaptőkéje hozadékából élő, „klasszikus” adományosztó alapítvány. Ez Magyarországon viszonylag ritka; sokkal gyakoribb az alapítótól kapott évenkénti támogatásra, illetve az egyéb adományokra alapozott működés. Az adománygyűjtő alapítványok célja az esetek igen nagy részében egy-egy konkrét intézmény vagy ügy támogatása, valamely meghatározott cél elérése. A nagy adományosztók között igen fontos szerepet játszik néhány „gazdagnak” számító, külföldi támogatásokból finanszírozott alapítvány. Mind az adományosztók, mind az adománygyűjtők között számottevő az állami szektorhoz szorosan kapcsolódó szervezetek aránya. A nagy adományosztó szervezetek jelentős hányadának valójában az állami támogatások társadalmasított elosztása a feladata. Ezek részben már közalapítványként, részben továbbra is magánalapítványi formában működnek. Az ilyen típusú támogatásoknak értelemszerűen csak egy része marad meg a nonprofit szektorban. Az elosztás során jelentős hányaduk a lakossághoz és a piaci szektor szereplőihez áramlik, vagy a közintézmények programjainak támogatásán keresztül visszakerül az állami szektorba. Ugyanakkor nagyon sok kisebb-nagyobb magánalapítvány kifejezetten a közintézmények támogatására jött létre (iskolák, kórházak, múzeumok, könyvtárak stb.). Lényegében az a funkciójuk, hogy a lakosságtól és a piaci szektorból származó adományokat a közszolgáltatások finanszírozásában hasznosítsák.

Az elsődlegesen szolgáltatásokat nyújtó szervezetek bármelyik nonprofit formában működhetnek (alapítványi, egyesületi, közhasznú társasági). Tevékenységeik között fontos helyet foglal el az államtól átvállalt közfeladatok ellátása (pl. alap- és középfokú oktatás, közbiztonság védelme stb.) és a társadalmi problémák kezelése (munkanélküliség, alkoholizmus, drogfogyasztás stb.). Ugyanakkor sok olyan szolgáltatást is nyújtanak (avantgárd művészeti produkciók, hagyományőrzés, rekreációs szolgáltatások stb.), amelyek közvetlenül főleg speciális rétegigények kielégítését szolgálják. Közvetve természetesen ez utóbbiak is hozzájárulnak olyan fontos közösségi célok eléréséhez, mint például a kultúra fejlesztése, a nemzeti és kisebbségi identitások erősítése, az egészség megőrzése stb.

Az érdekvédelmi, az önszervező és a társadalmi érintkezést szolgáló, klubjellegű szervezetek többségükben egyesületi formában, elsődlegesen a saját tagjaik érdekeivel és céljaival összhangban tevékenykednek. Felbecsülhetetlen ugyanakkor a társadalmi integrációban és a társadalmi igények jelzésében betöltött szerepük, s ebben a minőségükben nélkülözhetetlen elemei a társadalom egészséges működésének.

Röviden: a nonprofit szervezetek komoly szerepet vállalnak bizonyos társadalmi szükségletek kielégítésében, a problémák kezelésében, s ezáltal a társadalmi feszültségek enyhítésében. A közszolgáltatásokat jelentősen leszűkítő költségvetési megszorítások időszakában különösen nagy fontosságúak a magánszemélyek és társadalmi csoportok azon törekvései, hogy önkéntes szervezeteik, alapítványaik útján maguk gondoskodjanak bizonyos kollektív szükségletek kielégítéséről. Ezek az erőfeszítések több szempontból is hasznosak: alkalmasak arra, hogy az ellátást személyre szólóbbá tegyék; erősítik a szervezők, aktivisták, önkéntes segítők és adományozók társadalmi kötődéseit. Továbbá megmutatják a politikai és szakmai döntéshozóknak a közösségi szolgáltatások iránti társadalmi igényeket, azok szerkezetét, s a kieső adóbevételeknél lényegesen nagyobb mértékben bővítik a szolgáltatások kínálatát, valamint azok finanszírozási forrásait.

Az adatok tanúsága szerint a magyarországi nonprofit szektor fejlődésében a magántámogatások, a nonprofit szervezetek jövedelemszerzési erőfeszítései és az állami támogatások egyaránt nagy szerepet játszottak. A bevételi szerkezet 1990 óta alig változott (lásd a 2. ábrát), ami arra utal, hogy a különböző forrásokból származó bevételek nagyjából azonos ütemben nőttek.

Forrás: Salamon – Anheier (1995); Bocz és munkatársai (1997).

2. ábra. A magyar nonprofit szektor bevételi szerkezete nemzetközi összehasonlításban (%)

Az egyéni, vállalati és külföldi adományok, valamint az alap- és vállalkozási tevékenységgel összefüggő bevételek nemzetközi összehasonlításban is meglepően magas aránya nyilvánvalóan azért alakulhatott ki, mert a nonprofit szervezeti formában folytatott tevékenységekhez valamennyi szereplőnek fűződik valamilyen közvetlen vagy közvetett érdeke. Az alapítványok, az egyesületek, a kamarák, a közhasznú társaságok mindennapjaink részeivé váltak. Az általuk nyújtott lehetőségek igénybevételében a polgárok és szervezetek egyre szélesebb köre érintett. A gyors növekedés azonban ritkán jelent kiegyensúlyozott, szerves fejlődést. A magyar nonprofit szektor leginkább egy hirtelen megnyúlt kamaszra emlékeztet. Baj van az arányaival, a modorával; gyermeki ártatlanságát már elvesztette, de a felnőtt szerepbe még nem nőtt bele; nem nagyon tudja, ki is ő, és mit kezdjen magával.

Szektorrá vált-e már a nonprofit szervezetek együttese?

Az elmúlt években bekövetkezett rendkívüli fejlődés ellenére *az alapítványok és egyesületek sokasága valójában még ma sem alkot egységes, tehát szükség esetén összehangolt fellépésre is képes szektort.* Ennek főbb okai a következők:

– A nonprofit szervezetek érdekeik, céljai, méreteik, anyagi helyzetük és még számos más tényező tekintetében rendkívül differenciáltak. Ráadásul az általános szűkösség körülményei közepette igen gyakran ugyanazokért a fizetőképes fogyasztókért, ugyanazokért a támogatásokért versenyeznek.

– Mind a szektoron belül, mind azon kívül igen kevésbé tudatosul, hogy melyek a nonprofit jelleg kritériumai, illetve milyen jogi és morális kötelezettségekkel jár az adókedvezmények igénybevétele, a közösségi forrásokkal való gazdálkodás. A szervezetek döntő többségének csak „szakmai identitása” van, a nonprofit formát pusztán a szakmai célok eléréséhez szükséges eszköznek tekinti, s ennél fogva nem éli meg a nonprofit szektoron belüli érdekközösséget, el sem jut a szektor érdekeit védelmező közös cselekvés gondolatáig.

– A kormányzati oldalon is hiányzik a szektor egységes kezelése. A különböző politikai és kormányzati szereplők többnyire csak a nonprofit szervezetek szűk körét ismerik, s csak a saját szakterületük szempontjából fontos alapítványokkal és egyesületekkel tartanak kapcsolatot. Rosszabb esetben beérik a leghangosabb, legnehezebben lerázható szervezetek vezetőivel folytatott tárgyalásokkal.

Az objektív körülményeken természetesen csak igen lassan lehet változtatni. Ám az állami és a nonprofit oldalon egyaránt *érdemes lenne erőfeszítéseket tenni a nonprofit szektor „identitásának” és belső szerveztségének erősítése, továbbá a szektorról alkotott kép árnyaltabbá és pontosabbá tétele érdekében.*

A nonprofit szektor felelőssége:

– A szektor valamennyi szereplőjének, de főleg a szakmailag megalapozottabb, bizonyos értelemben tudatosabb szervezeteknek törekedniük kellene a szolidaritás és az együttműködés kialakítására, a szektor belső szerveztségének erősítésére. Ez két irányból történhetne. Egyrészt támogatni lehetne a nonprofit szervezetek alulról szerveződő szövetségeit, s ösztönözni a párbeszéd és a közös cselekvési programok

kialakítását köztük. Másrészt szükség lenne a nagy tekintélyű, feddhetetlen, politikailag független, gazdaságilag is erős, a szektort valamilyen szempontból reprezentáló nagy nonprofit szervezetek többé-kevésbé intézményesített összefogására. Míg az előbbieket legitimitásuk a mögöttük álló tagság, addig az utóbbiét a szektor érdekeinek hatékony szolgálata adhatná.

– Fel kellene térképezni a nonprofit szektorral kapcsolatos közvélemény formálásában számottevő szerepet játszó médiumokat. Érdemes lenne elemezni az általuk képviselt álláspontokat (sokszor előítéleteket), s kidolgozni a védekezés, meggyőzés, aktív befolyásolás stratégiáit. Az újságírókkal kialakított aktív vélemény- és információcsere nemcsak a nonprofit szervezetek külső megítélésének javításához, de közvetve a szektor „belső azonosságátudatának” erősítéséhez is hozzájárulhatna.

– Hasonlóképpen szükség lenne azoknak a politikai és kormányzati szereplőknek a feltérképezésére is, akik kisebb-nagyobb elkötelezettséggel befolyásolni próbálják, vagy pozíciójuk folytán befolyásolni tudnák a nonprofit szervezetek támogatottságát, szabályozási környezetét, működési feltételeit. A velük kialakított rendszeres kommunikáció nemcsak a szektorral kapcsolatos kormányzati politikára lehetne pozitív hatással, hanem annak a tanulási folyamatnak is fontos elemét képezhetné, amelynek során a szektor vezetőinek a közös fellépés technikáit kell elsajátítaniuk.

A kormányzat felelőssége:

– A nonprofit szektor egészével kapcsolatos kormányzati politika legátfogóbban a nonprofit szervezetek jogi és gazdasági szabályozásában fejeződik ki. Az egyesülési jog alkotmányos garntálása önmagában nem elegendő. A szabályozásnak olyan feltételrendszert kell teremtenie, amely bátorítja a civil kezdeményezéseket, de gátat szab a nonprofit szervezeti formákkal való visszaéléseknek.

– Nem kerülhető meg az a kérdés sem, hogy milyen munkamegosztást kíván kialakítani a kormányzat az állami és a nonprofit intézmények között a szolgáltatások területén. Milyen feladatokat akar átadni a nonprofit szolgáltatóknak, milyen szerepet szán nekik a privatizációban és a nagy ellátó rendszerek átalakításában. Nem közömbös az sem, milyen mértékben hajlandó támogatásban részesíteni a civil szervezetek által kezdeményezett innovatív jellegű tevékenységeket. A támogatáspolitikára számos esetben sokkal inkább „vére megy”, mint az érdekegyeztető fórumokon zajló huzakodás. Az állampolgárok és szervezeteik számára nagyon fontos jelzés, hogy kezdeményezéseik a hatalom részéről mennyi nyitottságra és támogatásra találnak. Fontos, hogy mennyire működnek átláthatóan és mindenki számára hozzáférhetően a pályázati rendszerek, mennyire igazolja vissza a kormányzati elismerés a nonprofit szektor által elért sikereket, s maguk a kormányzati szervezetek mennyire tartják be a *fair play* szabályait a nonprofit szervezeti formák felhasználásában. Ha a kormányzat nem megosztani próbálja, hanem valóban komolyan veszi és önálló szektorként kezeli a civil szervezeteket, ezzel számottevően hozzájárulhat a szektor „identitástudatának” erősödéséhez.

A legitimáció és a szakmai színvonal problémája

Részben a viharos gyorsaságú szervesen fejlődéssel, részben az anyagi nehézségekkel függ össze, hogy *a nonprofit szervezetek tényleges szerepköre, teljesítménye és a tevékenységek szakmai színvonala nincs összhangban a szektor „ideológiájával”*. Ez már középtávon is komoly legitimációs problémákhoz vezethet.

A fontosságuk igazolására és támogatási igényeik alátámasztására törekvő nonprofit szervezetek axiómaként kezelnek két állítást. Ezek szerint

- a nonprofit szektor a civil társadalom képviselőjében lép fel, s
- a nonprofit szolgáltatások olcsóbbak, jobbak és hatékonyabbak az állami ellátó rendszerek szolgáltatásainál.

Ez a két bizonyítatlan és minden valószínűség szerint bizonyíthatatlan állítás azért hallatlanul veszélyes, mert nemcsak az időről időre előforduló botrányok, alapítványi visszaélések (a külföldi példákról lásd pl. Archambault, 1996; Salamon, 1997), hanem a hétköznapi tapasztalatok is mutatják megalapozatlanságukat. *A valóság tényeitől elrugaszkodó érvelés meggyőző ereje nap mint nap megkérdőjeleződik, ilyenformán nem erősíti, hanem inkább aláássa a nonprofit szektor legitimációját.*

A nonprofit szervezetek kétségkívül a civil társadalom nélkülözhetetlen intézményei. *A különböző társadalmi csoportok érdekeinek érvényesítésére létrejött egyesületek természetesen fontos partnerek lehetnek a kormányzati politika alakításában és társadalmi hatásainak felmérésében, de egyiküknek sincs felhatalmazása arra, hogy mint a civil társadalom kizárólagos képviselője lépjen fel.* A civil szféra természetéből következik, hogy szervezeteit nem a tagság mérete, hanem az egyesülési és a szólásszabadság alkotmányos joga legitimálja. Maréknyi csoportok hangzatos nevű szervezetei léphetnek fel a közjó letéteményeseként, s képviselhetnek eközben nagyon is partikuláris érdekeket. Nem véletlen, hogy a legtöbb területen több, egymással rivalizáló érdekképviseleti csoportosulás is működik. Ebben a „sokszínűségben” egyszerre fejeződik ki a nagyobb társadalmi csoportok belső rétegzettségé és érdekeinek differenciáltsága, valamint az a tény, hogy a civil szervezetek az elvetélt politikai ambíciók kiélésének is kiváló terepét adják.

A nonprofit szervezetek összességükben adnak önkifejezési és érdekkartikulációs lehetőséget a civil társadalomnak, erre egyenként egyikük sem alkalmas. A szektor érdekeit minden olyan törekvés sérti, amely arra irányul, hogy néhány önjelölt csúcsszervezet sajátítsa ki a civil szféra érdekeinek és véleményének képviselőjét, s ezzel próbálja saját fontosságát igazolni. Hasonlóan veszélyessé válhat a hatékonysági érv ismételtetése.

Szembe kell nézni a ténnyel, hogy a nonprofit szervezetek gyakran végeznek *olyan tevékenységet, amely hasznos ugyan, de ellátása nem tekinthető közfeladatnak* (pl. természetjárás), *s még gyakrabban olyat, amely gazdasági értelemben tökéletesen haszontalan, de létező igényeket elégít ki* (pl. UFO-kutatás), s így feltétele a társadalom egészséges működésének. E tevékenységek esetében a hatékonysági érv nem áll meg, de nincs is igazán jelentősége. Sokkal fontosabb figyelembe venni, hogy

– a legtöbb mai közszolgáltatás megszületésénél a maguk korában úttörőnek számító civil szervezetek bábáskodtak,

– gyakran az önmagában nem különösebben magas színvonalú szabadidős közösségi tevékenység is súlyos társadalmi és egészségügyi problémák kialakulását előzheti meg.

Az is igaz azonban, hogy a hatékonysággal és a magas szakmai színvonallal kapcsolatos követelmények azoknál a nonprofit szolgáltatásoknál sem mindig érvényesülnek, amelyek esetében ez elvárható lenne. Ennek elsősorban az az oka, hogy az alapítványoknak és az egyesületeknek csak igen csekély része engedheti meg magának fizetett alkalmazottak foglalkoztatását, s ezen belül is elenyésző azoknak a szervezeteknek a hányada, amelyek a jól képzett munkaerőnek is vonzó fizetést tudnak kínálni. További gondot jelent, hogy egyelőre nem alakult ki a menedzsereknek egy olyan speciálisan képzett rétege, amelyre az alkalmazottakat kereső nonprofit szervezetek adott esetben számíthatnának. Hiányoznak azok a szolgáltató intézmények is, amelyek a kisebb, saját alkalmazottat nem foglalkoztató nonprofit szervezetektől a komoly szakmai felkészültséget igénylő (befektetési, pénzügyi, számviteli stb.) feladatokat átvállalhatnák, vagy azokkal kapcsolatban tanácsot, segítséget adnának.

A szektor egészének pénzügyi helyzete rövid távon aligha fog számottevően javulni, de kínálkoznak bizonyos lehetőségek a számára elérhető munkaerő és szolgáltatások szakmai színvonalának javítására. Nevezetesen:

– Erőfeszítéseket lehetne tenni annak érdekében, hogy a nonprofit szervezeteknek címzett támogatásokon belül nőjön a *szervezetfejlesztésre, a munkavállalók alkalmazására fordítható összegek* aránya. Jelenleg számos nagy támogató (pl. a PHARE program, a nagy állami alapítványok egy része) kifejezetten elzárkózik attól, hogy állandó alkalmazottak foglalkoztatását finanszírozza. A támogatáspolitikák befolyásolása természetesen nem történhet direkt eszközökkel. Meg lehetne próbálni azonban tudatosítani, hogy bizonyos nagyságrend fölött a támogatott szervezet alacsony intézményesültsége már a projektfinanszírozás sikerességét is veszélyezteti.

– A *nonprofit menedzserképzés* az utóbbi években óriási lendületet vett, számos tanfolyam, előadásorozat indult, sőt az egyetemek és főiskolák egy része is bekapcsolódott a képzésbe. Komoly gondot jelent azonban az erősen hullámzó színvonal, az elfogadható minőségű tananyag hiánya, valamint a képzési programok rossz hozzáférhetősége. A tanfolyamokon a szektor képviselőinek csak igen szűk köre vesz részt (a kis, vidéki egyesületek és alapítványok vezetői és önkéntesei számára a részvételi díjak megfizethetetlenek). Írott tananyag a legritkább esetben áll rendelkezésre, s ha igen, általában akkor se több a külföldi kiadású tanulmányok fordításánál. Égető szükség lenne a magyar viszonyokhoz alkalmazott, rövid, közérthető, nagy példányszámban terjesztett információs anyagokra. Ezekre alapozva megszervezhető lenne egy olyan „távoktatási” rendszer, amely a bentlakásos tanfolyamoknál lényegesen hatékonyabban, az érdeklődők sokkal szélesebb köréhez juttathatná el a nonprofit menedzsmenttel kapcsolatos tudnivalókat.

– A nonprofit szervezeteknek sok esetben nem annyira képzésre és információkra van szükségük, mint inkább arra, hogy *szakértő szervezetek legyenek segítségükre* bizonyos feladatok megoldásában. A kis szervezeteknek sohasem lesz módjuk arra, hogy saját jogászt, könyvelőt, befektetési szakembert alkalmazzanak. Szükségük lenne viszont olyan szervezetekre, amelyek kifejezetten a nonprofit szféra számára nyújtanak megbízható minőségű és elfogadható áru szakmai szolgáltatásokat. Az első ilyen szolgáltató szervezetek már létrejöttek, de ezen a területen még komoly fejlődésre van szükség ahhoz, hogy a nonprofit szektorban folyó munka szakmai színvonala érezhetően javuljon, s jelentős eredmény lenne, ha a nonprofit szolgáltatások legalább egy része valóban kiemelkedően magas hatékonysággal működne.

Etikai problémák, morális kihívások

A nonprofit szektor súlyos *morális dilemmákkal* küszködik. A nyilvántartott alapítványok és egyesületek jelentékeny része nem egyéb, mint az adóelkerülés eszköze; egy másik, szintén számottevő hányada ugyan fontos társadalmi funkciókat tölt be, de tevékenységével etikai normákat (sőt, gyakorta jogi előírásokat is) sért. Ez a helyzet elsősorban a társadalom általános állapota miatt alakult ki, de komoly szerepe volt benne a szektor átgondolatlan, improvizáló jogi és gazdasági szabályozásának is.

A társadalmi környezet megváltoztatására nincs ugyan mód, de elő lehetne segíteni a szabályozási környezet javulását és támogatni lehetne a nonprofit szektor belülről induló „öntisztulási” folyamatait.

– Az egyesülési jogot (mint minden civilizált, demokratikus országban) Magyarországon is az alkotmány megfelelő cikkelyei, gyakorlását a Polgári Törvénykönyv előírásai garantálják. A kormányzat felelőssége ebben az összefüggésben az, hogy (az adókedvezményeken keresztül) gazdasági szempontból is kedvező feltételeket teremtsen a civil társadalom fejlődéséhez. Ugyanakkor biztosítsa azt a *szabályozási környezetet* és azokat az *ellenőrzési mechanizmusokat*, amelyek kizárják (vagy legalábbis megnehezítik), hogy élelmes vállalkozók, vagy akár állami intézmények szélhámosságra, jogtalan haszonszerzésre, visszaélésekre használják fel a nonprofit szervezeti formákat.

– A fenyegető morális válság megelőzésében magának a nonprofit szektornak szintén komoly szerepe lehet. Részt kellene vállalnia a nyilvánosság és az átláthatóság követelményeinek megfogalmazásában, le kellene lepleznie azt az érvelést, amely mindennemű beszámolást és beszámoltatást a polgári szabadságjogok megsértéseként értelmez. A szektor egyes szervezetei, bár bátortalanul, de már évekket ezelőtt felvetették egy *etikai kódex* kidolgozásának szükségességét. Az úgynevezett „watchdog” („éberen őröködő”) szervezetek létrehozásának igénye szintén felmerült. Az ilyen kezdeményezések továbbvitele, támogatása szintén hozzájárulhatna a nonprofit szektor morális állapotának fokozatos javulásához.

Epilógus

A fentiekben tudatosan és szándékosan a nonprofit szektor előtt álló kihívásokról és a megoldásra váró problémákról ejtettem szót. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a szektor 90-es években lezajlott fejlődése sikertörténet, a magyar polgárok alkalmazkodóképességének és a civil társadalom erősödésének bizonyítéka. Ebben az erőben bízva remélem, hogy a szektornak lesz bátorsága őszintén szembenézni a reá leselkedő veszéllyel, s képes lesz a megfelelő válaszok és túlélési stratégiák kialakítására.

Az állam és a nonprofit szektor

Harsányi László

Találkozási pontok

A magyarországi alapítványok és egyesületek közszolgáltató szerepének, az állam és a nonprofit szektor együttműködésének évszázadokra visszanyúló hagyományai vannak. Bizonyos politikailag semleges területeken (pl. sport, szabadidős tevékenységek) a nonprofit szervezetek szolgáltató szerepe még azokban az időszakokban is biztosított az – akkori elnevezéssel – társadalmi szervezetek számára némi hivatalos támogatást és elismertséget, amikor társadalomszervező, érdekartikulációs szerepük a hatalom szemében inkább ellenszenvessé, jó esetben megtűrtté tette őket. Ezzel magyarázható, hogy a magyarországi nonprofit szektor 1989-et követő fejlődése nem nulláról indult. Az akkoriban regisztrált 8500 egyesület körülbelül 15 milliárd Ft-tal gazdálkodott. A bíróságokon bejegyzett, önálló jogi személyként működő nonprofit szervezetek száma mára többszörösére emelkedett. Az egyesületek mellett e szektorban megtalálhatók az alapítványok, a közalapítványok, a köztestületek és a közhasznú társaságok. 1997-re a nonprofit szervezetek száma 50 000 fölé emelkedett. A szektor bevételének növekedése még ennél is nagyobb, körülbelül 200 milliárd Ft-ot tesz ki.

A szervezetek közel egyharmada a sport és a rekreáció területén működik, döntően egyesületi formában. Az érdekvédelmi, a kulturális, az oktatási és a szociális tevékenységet folytató nonprofit szervezetek aránya 10–10% körüli. Az alapítványok és az egyesületek maradék 20%-a vállalkozás- és településfejlesztéssel, egészségügyi ellátással, kutatással, a közrend, a közbiztonság és az emberi jogok védelmével, környezetvédelemmel és a nemzetközi kapcsolatok ápolásával foglalkozik. A nonprofit szervezeteket általában az államtól való távolságtartás jellemzi.

Jelzések a költségvetési politikának

Az alapítványoknak juttatott lakossági és vállalati adományokkal kapcsolatos adókedvezmények a költségvetésnek körülbelül 11 milliárd Ft adókiegést jelentettek. Ezen felül az állam maga körülbelül 30–35 milliárd forintnyi megrendeléssel járul hozzá a nonprofit szervezetek működéséhez. Ezzel az állami „befektetéssel” állított elő a nonprofit szektor a közszolgáltatások forrásai számára – állampolgári és vállalatközi adományokból, valamint vállalkozási bevételekből – pótlólag még 150 milliárd forintot. Az ilyen mértékű forrásbővülés a szolgáltatásoknak ezen a piacon, amely öröklött hátrányát még nagyon hosszú ideig nem lesz képes ledolgozni, akárhogyan is nézzük, elég jó befektetésnek tűnik az állam számára.

A közszolgáltatásokat jelentősen szűkítő költségvetési megszorítások (az államháztartási reform) időszakában különösen támogatásra érdemesek magánszemélyek és társadalmi csoportok bizonyos törekvései. Jelesül, hogy önkéntes szervezeteik, alapítványaik útján – az állam szempontjából tehát bizonyíthatóan olcsón – maguk gondoskodjanak egyes kollektív szükségletek kielégítéséről, és ezáltal a társadalmi feszültségek enyhítéséről. Ezek az erőfeszítések több szempontból is hasznosak: a kieső adóbevételeknél lényegesen nagyobb mértékű forrásbővítésen túlmenően alkalmasak arra, hogy az ellátást személyre szólóbbá, hatékonyabbá tegyék; ugyanakkor erősítik a szervezők, az aktivisták, az adományozók társadalmi kötődéseit. Jelzik a politikai és a szakmai döntéshozók felé a közösségi szolgáltatások iránti társadalmi igények szerkezetét és mértékét, s ezáltal hozzájárulnak a követendő oktatási, kulturális, egészségügyi és szociálpolitika kialakításához.

Mi van a kapcsolat mélyén?

A nonprofit szervezetek számának növekedése és az általuk nyújtott szolgáltatások sokszínűvé válása szinte minden közép-európai országban lezajlott, történelmi léptékkal mérve nagyon gyorsan: 5–10 év alatt. Ennek a gyorsaságnak sok oka van. Ide sorolhatók a társadalmi-gazdasági válság(ok) miatt ugrásszerűen jelentkező, részben hosszú ideje ismeretlen szükségletek kielégítetlensége (hajléktalan-ellátás, munkanélküliség), az 50 éve megszakadt trendek gyors ütemű újraéledése, a politika kezdeti szimpátiája az új hatalmi elitnek bölcsőjéül szolgáló civil szervezetek iránt, az állam nyilvánosan is elismert menekülése a közszolgáltatásokból stb. A történelmileg gyors változások és az ugyanilyen sebességgel módosuló külső körülmények miatt a nonprofit szektor mint működési alternatíva még nem kiforrott: nem alakult ki végleges nagysága, szerkezete. Viszonylag kevés az olyan kutatási eredmény, tapasztalat, amelynek nyomán az érintett országok gazdaságpolitikusi számára világosan kirajzolódna, hogy milyen ezeknek a szervezeteknek a szolgáltató képessége és aktivitása, mi jellemzi gazdálkodásukat, milyen módon lehet és kell erősíteni jelenlétüket a közszolgáltatások piacán.

A nonprofit szektor megerősödése a régióban egybeesik az állam által nyújtott szolgáltatások visszaszorulásával és a piac térhódításával. Eközben fontos és egyelőre megválaszolatlan kérdés maradt, hogy melyek azok a közszolgáltatások, amelyekhez feltétlenül szükséges valamilyen állami részvétel. Az sem világos továbbá, hogy az állam különböző kötelezettségvállalásain belül melyek azok a szolgáltatások, amelyeket közvetlenül az államnak kell ellátnia saját intézményrendszerén keresztül, és melyek azok, amelyeket az állam szerződéseken keresztül rábíz a nonprofit szféra, vagy akár a piac szereplőire.

Jelen helyzetben nem meglepő, hogy a különböző közszolgáltatásokkal (mint pl. az egészségüggyel, a szociálpolitikával, az oktatással, vagy a kutatás és fejlesztéssel) kapcsolatban a közvélekedés, de sokszor még a szakmai megközelítések is eltérő válaszokat adnak arra, hogy mekkora és milyen legyen az állami kötelezettségvállalás és ezzel párhuzamosan milyen legyen a nonprofit szervezetek jelenléte. Leg-

kevesebb a vita a közoktatás terén, ott is inkább csak néhány részletkérdésről folyik az állam domináns jelenlétével kapcsolatban. Az egészségügy, a felsőoktatás és a kultúra terén viszont komoly vita zajlik, itt még az alapértékekben sincs konszenzus. A szociálpolitika esetében a vita nem az állami jelenlétről, hanem a fogyasztók hozzáféréseinek „direkt” korlátairól szól. Végül a honvédelem és a környezetvédelem kérdéseiben a vita nem az elvekről, inkább „csak” a pénz mennyiségéről folyik.

Ha tudomásul is vesszük a nonprofit szervezetek feladatátvállalási képességeit, még akkor is nyitva marad jó néhány kérdés a szektor és a közszolgáltatások kapcsolatának megértésében. Elemezni kellene például, hogy a nonprofit szektorba történő állami befektetés

- alapvetően csak újabb keresletet gerjeszt-e a közszolgáltatások piacán, és/vagy
- meglévő és előbb-utóbb valaki által megoldandó keresletet elégít-e ki, vagy
- csupán az államinál biztonságosabb szolgáltatásellátást teljesít-e az igénybevevők részére?

A különböző szolgáltatások eltérő módon válnak közszolgáltatássá, vagy kerülnek ki ebből a körből. A történelem folyamán a mai szemmel olyan magától értetődő közszolgáltatások, mint az oktatás és a gyógyítás sokáig részben vagy egészben magánszolgáltatások voltak. Aki tudott fizetni értük, az igénybe vehette őket, aki nem, az nem részesült belőlük. E szolgáltatások idővel Európában nagyrészt közszolgáltatásokká váltak. Ellátásukat kezdetben az egyházak, majd pedig növekvő, de országonként eltérő mértékben az állam vállalta magára.

A 20. század politikai és gazdasági kísérletei a közszolgáltatások terén gyakorlatilag kudarcba fulladtak. Az állami modell, a szocialista egyenlősítő megoldás kudarcra: alacsony szolgáltatási színvonal, drága működés, kielégítetlen igények stb.; míg a piac kudarcra e területen: a pénz totális szelekciója, jelentős nagyságú társadalmi csoportok kiszorulása a szolgáltatásokból, szegregáció, átöröklődő társadalmi egyenlőtlenségek stb. Ez a folyamat alapjaiban is megkérdőjelezte a két-szektoros gazdaság (piac és kormányzat) koncepcióját és ráirányította a figyelmet a nonprofit szervezetek világára.

Németországban a hat óriási ún. „szabad jóléti egyesület” kitüntetett szerepet játszik az egészségügyben és a szociális ellátásban. A nonprofit szolgáltatások aránya a bentlakásos intézmények esetében 60%, a kórházi betegnapoknál pedig 40%. Ez utóbbi szolgáltatási arány az USA-ban 51%-ot tesz ki. Franciaországban a szociális szolgáltató szektorban dolgozók 58%-át a nonprofit szervezetek alkalmazzák. A kulturális és a rekreációs szervezetek szintén fontos szereplői a francia nonprofit szektornak. A japán egészségügyben 7000 nonprofit „egészségügyi vállalat” uralja a kórházi, klinikai és egyéb fekvőbeteg-ellátási szolgáltatásokat. A felsőoktatási intézmények közel fele nonprofit működtetésű az USA-ban, majdnem teljesen így működik az Egyesült Királyságban és meghatározó nagyságú Japánban is.

Hogyan tovább?

Az államháztartás reformjának van egy nagy és szerteágazó területe, ahol a változtatás végrehajtási technikájáról ugyan még sok vita lesz, de az átalakítás tényét a társadalom nagy része már elfogadta. Ez a pénzügyi transzfereket érintő átalakítás (adórendszer, pénzbeli szociális ellátások, nyugdíjrendszer). Megszilárdulóban vannak azok az intézmények is, amelyek az állam által közvetlenül nyújtott közszolgáltatások újbóli működtetésében töltenek be lényeges szerepet, mint például a számvevőszék vagy a kincstár stb.

Nincs azonban értékelhető elképzelés arról, hogyan valósulhatna meg a nonprofit jelleg a különböző intézményi szolgáltatások területén. Másként fogalmazva: milyen mikrogazdasági, üzemgazdasági jellegű változások szükségesek ahhoz, hogy az intézményi közszolgáltatások működőképessége megmaradjon, pénzügyi, gazdasági szemléletük erősödjön, és esetleg a szolgáltatások hatékonysága is növekedjen. Ugyanakkor az utóbbi egy-két évben elindult és felgyorsult egy helyenként spontánnak is nevezhető átalakulási folyamat. Ennek keretében különböző közszolgáltatást ellátó intézmények átalakulnak javarészt közhasznú társasággá, kisebb részben pedig közalapítvánnyá. Ez főként a kulturális területeken, a különböző minisztériumi háttérintézmények esetében fordul elő; jogi értelemben vett megszüntetésüket követően feladataikat az átalakult intézmények veszik át. Az államháztartás reformjának ez, a közszolgáltató intézmények működését érintő területe óriási és még csak alig látható feszültségekkel terhes. A nonprofit működési mód sok esetben ugyanis olyan intézménycsoportoknál jelent meg, amelyek jelentős mértékben eladósodtak, csődközeli helyzetbe kerültek és alapfunkcióikat csak a legnagyobb nehézségek árán tudják teljesíteni (felsőoktatás, kórházi ellátás). Nem világosak azonban az okok. Vajon ezen állapot kialakulásában mekkora szerepet játszott a tartós állami alulfinanszírozás, illetve mekkorát a szolgáltatást végző intézmények „üzemvitele”? Az első tényező kívül esik a vizsgált kérdéskörön, az utóbbi azonban ahhoz a problémakörhöz tartozik, amelyre tényleges válasz lehet a nonprofit működtetési mód.

Az átalakulás és az átalakítás következtében a magyar nonprofit szektorban egy sajátos kettős helyzet jön létre. Egyrészt számbeli többségben, de erőforrásait tekintve, úgy tűnik, kisebbségben megmarad, sőt tovább fejlődik a nonprofit szektor civil része, az egyesületek és a magánalapítványok világa. Ez az a rész, amely „alulról jön létre”, sokféle kreativitás és civil kurázi hordozója, amely státusát tekintve valódi „magánvállalkozás” marad. Másrészt kialakul egy szűk, néhány száz szervezetből álló és erősen az államhoz kötődő, az állam által létrehozott és részben az állam tulajdonában lévő, de jelentős pénzeszközökkel rendelkező közalapítványi és közhasznú társasági háló.

Az állami „kötelezettségek”, szolgáltatások tényleges teljesítésének legfontosabb terepét a területi önkormányzatok jelentik. A decentralizációs törekvések az állam totalitárius jellegének megváltoztatását tűzték ki politikai célul. Egyik megoldásként a helyi döntések és feladatellátások arányának jelentős növelését tartották célravezetőnek. E célkitűzések azonban csak részben valósulhattak meg. A gazdaság és

ezen belül a központi költségvetés máig is elhúzódó válsága és a rendszerváltozás egymást követő kormányainak „újra-államosító” törekvései miatt a közpénzek feletti rendelkezés hasonló nagyságú decentralizálása nem ment végbe. Ennek következtében a közszolgáltatások kínálata és kereslete közötti egyre növekvő feszültség (mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt) elsősorban a helyi hatalom problémájává vált. Ugyanakkor a helyi hatalom tulajdonában lévő intézmények környékén jelentek meg legnagyobb számban azok az alternatív szerveződések, amelyek képesek olcsóbban, magasabb hatékonysággal ellátni az önkormányzatok által kötelezően elvégzendő szolgáltatásokat, vagy esetleg olyan szolgáltatásokat nyújtani a társadalom különböző csoportjainak, amelyeket e csoportok más módon nem is tudnának megszerezni.

A kérdés azonban továbbra is az, hogy mennyire és milyen módon jelentenek alternatívát a különböző közfeladatok ellátásában az új piaci szereplők és a kialakuló civil szervezetek? Mennyire tekinti ezeket a kezdeményezéseket a helyi hatalom egyfajta konkurenciának? Avagy mennyire tekinti olyan partneri viszonyra, feladatmegosztásra érdemes lehetőségnek, amely politikai és szakmai szempontból is hosszú távú előnyökkel kecsegtet?

Ha az államháztartás reformja kapcsán a nonprofit szektort figyelembe veendő alternatívának tartjuk, akkor a következő kérdések várnak válaszra:

– A nonprofit szektor, a nonprofit rendszerű szolgáltatók, mennyire és milyen körülmények között jelentenek komoly alternatívát az állam és főként az önkormányzatok által közvetlenül ellátott szolgáltatásokkal szemben? Jelentenek-e ugyanakkor valós alternatívát e feladatok teljes mértékű piaci ellátása helyett?

– Milyen előnyöket jelent a közszolgáltatások nonprofit intézményeken keresztül történő teljesítése? Egyrészt az ilyen módon nyújtott szolgáltatások minőségében, vagy hozzáférhetőségében, másrészt az intézményi gazdálkodás, a szolgáltatás ellátásának pénzügyi, gazdasági hatékonyságában?

– Másfelől a kérdés az, hogy ha nem lesz intézményi reform, tehát ha a költségvetési intézmények erre alkalmas csoportjánál a jelenlegit nem váltja fel a nonprofit gazdálkodási forma, akkor nem termelődik-e újra (nem marad-e meg) a színvonalatlan tevékenység (a fogyasztók egyes csoportjainak ellátatlansága, és ezzel párhuzamosan a központi és önkormányzati költségvetések hiánya)?

– Ha a reform nyomán (helyett?) erőteljes és a hazai viszonyokat ismerve kampányszerű átalakulás indul meg olyan közszolgáltató szektorokban, mint az egészségügyi ellátás, a szociálpolitika, a kultúra, a felsőoktatás, akkor megváltozik a nonprofit szektor jellege. Az egész szektort érintően ekkor veszélyessé válik a már említett kettősség, amelynek nyomán eltérő indíttatású és eltérő filozófiájú részszektorok alakulhatnak ki. Lesz egy körülbelül 50–60 000 szervezetet tartalmazó civil jellegű része és lesz egy néhány száz szervezetről álló ún. QANGO (kvázi nem állami szervezetek) része, amelynek alapítója, tulajdonosa és feladatmeghatározója az állam (az önkormányzat) marad. Ez utóbbi kis számú szervezet jelentheti viszont az egész nonprofit szektor fő gazdasági erejét és potenciálját. Probléma ez, vagy sem?

A válaszokat már egy új kormányzati ciklus fogja megadni számunkra.

A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben

Vajda Ágnes

A „nonprofit” kifejezés újkeletű Magyarországon. A rendszerváltást közvetlenül megelőző és azt követő években kezdett elterjedni, akkor is inkább a kutatók körében. A mindennapi szóhasználatban gyakoribb a „civil” jelző, és talán a mi megközelítésünkben is szerencsésebb ezt a szót használni.

„Civil”-ként azokat a szervezeteket jelölöm, amelyek az állampolgárok akaratóból születtek és az ő szándékaik szerint működnek. Nem értendők tehát ide a közalapítványok, köztestületek, közhasznú társaságok. Ez utóbbi szervezetek működése külön tanulmányt igényelne, különösen az a szerepük, amely a közszolgáltatások finanszírozásának a korábitól különböző módjára törekszik (Harsányi, 1997).

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a civil szervezetek egyik legszembetűnőbb törekvése manapság a közszolgáltatások átalakítása. Ebben (és természetesen még sok másban is) alapvetően különböznek azoktól a „társadalmi” szervezetektől, amelyek a rendszerváltást megelőzően is léteztek, és egyben-másban jelentős erőt képviseltek. Gondoljunk akár a sportszervezetekre vagy az olyan hatalmas tagsággal rendelkező és szolgáltatásokat nyújtó szervezetekre, mint például a Magyar Autóklub. De ide tartoznak kisebb-nagyobb hobbikörök, vagy az iparosok, kereskedők – a tagság támogatását nem igazán élvező – érdekképviselői, mint a hajdani KIOSZ, vagy a KIOSZ. Ez utóbbiak fő funkciójuk – az állami felügyelet – mellett kétségtelenül elláttak némi bizonytalan, de az idők folyamán egyre erősödő érdekképviselőt is (Laki, 1997).

A civil szerveződéseknek tehát van múltjuk Magyarországon, s nemcsak a régmúltban, hanem a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban is léteztek olyan egyesületek, szakmai képviselőket és hobbikörök, amelyek tagságuknak különféle szolgáltatásokat nyújtottak.

Alapítványok működését viszont csak közvetlenül a rendszerváltás előtt engedélyezte újra a törvény.

A civil szerveződések tehát folyamatosan léteztek Magyarországon. Jelenleg e szervezetek és az őket használó állampolgárok egyaránt a szereptanulás korát élik.

A statisztikák azt mutatják, hogy a szerveződések száma és bevétele, ha lassuló tempóban is, de változatlanul növekszik Magyarországon (Bocz és munkatársai, 1996).

1996-ban csaknem 47 000 alapítvány és egyesület működött Magyarországon (Kaposvári és munkatársai, 1997), míg 1990-ben még csak 16 000 (Bocz és munkatársai, 1996). A szektor bevételei is növekedtek: az 1995. évi 195 milliárd

forint az előző évinél 30%-kal volt magasabb, ez reálértékben mintegy 6%-os bővülést jelentett (Kaposvári és munkatársai, 1997).

A nonprofit világot meg-megrengető viták – a keservesen vajúdó törvénytervezet; az 1%-os törvény körüli viharok – is azt bizonyítják, hogy a szerepformálás idejét éljük.

Hogyan, milyen előzményeket követően születik az ötlet, hogy egyesülettel, alapítvánnyal kell próbálkozni? Milyen feladatra szerveződnek megalakulásuk idején, és későbbi munkájukban mire támaszkodnak a kicsiny civil szerveződések? Statisztikák alapján annyit tudunk, hogy 1994-ben „...a viszonylag nagyméretű, több mint 5 millió Ft-tal gazdálkodó nonprofit szervezetek szektoron belüli aránya a 10%-ot sem érte el, mégis ezeknek a szervezeteknek jutott az összes bevétel közel 90%-a. Ugyanakkor a szervezetek legalacsonyabb bevételű egyharmada csak 0,1%-ban részesedett a szektor összbevételéből”. (Bocz és munkatársai, 1996, 22. old.)

Azok a szervezetek, amelyeket mi civilekként aposztrofálunk, többségükben ebbe az egyharmadba tartoznak. Esettanulmányok és interjúk nyomán, újsághírek tartalmát böngészve kísérlünk meg hipotéziseket felállítani arról, hogy milyen kezdeményezések alapján, kiknek az elhatározásából és milyen forrásokból születtek, működnek és szolgáltatnak a civil szervezetek Magyarországon.

A kezdetekről

Azokat a szándékokat, amelyek az állampolgároknak megfogalmazódtak, és végül civil szervezetet eredményeztek, most néhány, korántsem reprezentatív példával illusztráljuk. Törekedtünk azonban arra, hogy térben, időben és tevékenységi körben széles spektrumot fogjunk át. Az idézetek hosszú sorában az eltérések mellett nagyon sok közös motívum fedezhető fel.

Zalai Honismereti Alapítvány, Zalaegerszeg

„Az alapítványok korát éljük. Lassan újjászerveződő polgári társadalmunk, úgy tűnik, egyre inkább megteremti az érdekeltségek összhangját. Öröm, ha arról írhatunk, hogy egyre többen vannak, akik nem törődnek bele a ‚nincsbe‘, s megpróbálják a szükséges forrásokat előteremteni.” „Az alapítvány célja a megyei, városi és községtörténeti kutatások finanszírozása...” „Noha az intézmények ugyancsak kevés pénzzel vannak ‚elerosztva‘, mégis szívesen csatlakoznak e nemes elképzelések megvalósításához.” (Beszélgetés Dr. Gy.E.-vel, a megyei levéltár igazgatójával, a kuratórium ügyvivőjével. Sinkovics Eta, *Zalai Hírlap*, 1991. február 23.)

Ifjúsági Kör, Nagykanizsa

„Tulajdonképpen külföldi példát vettünk alapul. ... A társaságok (Németországban – V.Á.) megfelelő jogokkal rendelkeznek, s ezek lehetővé teszik, hogy minden, az ifjúságot érintő kérdésben hallassák szavukat. ... Most kerültünk szembe olyan problémákkal, amelyek elősegítették az egységes fellépés szükségességének felismerését. Gondolok itt például a város 1991. évi költségvetésére, amely az Ifjúsági Ház megszüntetésének, s az uszoda bezárásának veszélyével fenyeget.” (Z.T.I. riportja az Ifjúsági Kör megalakulásáról, *Zalai Hírlap*, 1991. március 26.)

Kanizsai Napok Alapítvány, Nagykanizsa

„Kanizsa régi kereskedőváros. ... Tavaly decemberben a Közéleti Klubban vetődött fel a gondolat, hogy életre kellene hívni egy olyan rendezvényt, mely magában foglalja a kultúrát, a sportot és lehetőséget teremt a gazdálkodó szervezetek bemutatására. Ekkor született meg a Kanizsai Napok vázlatos elképzelése. A szervezőmunka eredményeként a tavasszal létrejött a Kanizsai Napok Alapítvány, amelyet a város vállalatai, vállalkozói és magánszemélyek támogattak.” „Anyagiakkal sajnos nem tudta az önkormányzat támogatni a Kanizsai Napokat. ... A hivatal ahhoz hozzájárult, hogy néhány dolgozó munkaidőben ezzel foglalkozzon.” (Beszélgetés J.L.-lel, az alapítvány kuratóriumának elnökével, mgy, *Zalai Hírlap*, 1991. szeptember 12.)

Cigányklub, Nagykanizsa

„A cigányklubot minden ősszel újra kell élesztenünk. Nem vagyunk könnyű helyzetben a szűkös anyagiak miatt sem. ... A pénzügyi háttérrel különböző pályázatokon való részvétellel teremtjük elő. ... Így újra beindíthatjuk az iskolás gyermekek korrepetálását olyan pedagógusokkal, akik vállalkoznak erre a csöppet sem könnyű munkára.” (Beszélgetés a klub irányítóival, F.J. és F.T. népművelőkkel, L.I., *Zalai Hírlap*, 1992. november 4.)

Önvédelmi Szervezetek Országos Szövetsége, Budapest

„A lakossági önszerveződésű, bűnmegelőzést szolgáló szervezetek az egyesületi törvény alapján jöttek létre, de működésük rendjét, feladatköreit még ma sem szabályozza törvény.” (Beszélgetés G.H.-val, a hévízi önkéntesek vezetőjével, H.Á., *Zalai Hírlap*, 1991. december 16.)

Eger Kollégiumaiért Alapítvány, Eger

„Célja a kollégiumi feltételek javítása, és annak idején bizonyos pénzügyi megfontolások miatt alakult. ... Kaptunk Hollandiából egy nagyobb szállítmányt, amely kollégiumi eszközöket, ágyat, berendezést, sok mindent tartalmazott. ... Személyes kapcsolat, magánszemély – annak idején itt vízilabdázott –, Hollandiában él, aki ezt az ajánlatot megtette, s meg kellett találni annak a módját, hogy... S azt mondtuk, jó lenne egy ilyen alapítvány.” (Kocsis Emília: Beszélgetés T.J.-vel, az egri polgármesteri hivatal munkatársával, Eger, 1994. január.)

Anaesthesiológiai Alapítvány, Balassagyarmat

„Osztályunk igen szegényes személyi és tárgyi feltételekkel indult 1994. január 1-jén. ... A szomszéd osztály 286-os gépét használhattuk munkaidő után. Ezzel kezdtük kidolgozni az új Intenzív Osztály dokumentációs rendszerét. Pár hónap után kiderült, hogy ez nem járható út. Intézetünknek nem volt lehetősége pénzt adni számítógép vásárlására, ezért alapítványt hoztunk létre az 'összekoldult' pénz tisztára mosásához', azaz felhasználásához.” (Részlet egy pályázatból, Balassagyarmati Kórház, 1997. szeptember.)

„A Jövőért” Gyermek- és Ifjúságvédő Alapítvány, Eger

A Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (GyIVI) mellett alakult: „Az örökbefogadások révén sokfelé van kapcsolatunk külföldön az örökbefogadást szervező irodákkal. Egy ilyen dán kapcsolat révén pályáztunk az ottani intézet pénzügyi tanácsához, és kaptunk egy Volkswagen mikrobuszt a gyerekek szállítására. Az adományozó-

levélben itt szerepel először az alapítvány neve, ezt már nem a GyIVI kapta, nem vehetik el tőlünk, nem a közgyűlés tulajdona.” (Kocsis Emília: Beszélgetés N.M.-mel, a GyIVI igazgatójával és az alapítvány elnökével, 1994. január.)

Jóléti Szolgálat, Jászszentlászló és Móricgát Alapítványa

„Szeretem és élvezem ezt a munkát, szeretem a kihívásokat, és látom azt, hogy fejlődik a dolog, és ez nekem jó. ... Az alapítvány felvállalta egyrészt a mezőgazdaság fejlesztését, hogy a termelés, feldolgozás, kereskedelemből származó haszon is itt maradjon a térségben; a falusi, tanyasi turizmust térségi szinten és az információs dolgokat, illetve még ehhez a kézműves mesterségeket is. A közösségfejlesztésben a Nagycsaládosok Egyesülete (velük is együttműködik az alapítvány – V.Á.) az első dolog volt, hogy létrejött itt a faluban. Ugyanúgy történt a Horgász Egyesület patronálása. A tőrekonstrukció, a szélkerekes kút, a horgásztanyák felújítása, ez ugyanúgy az alapítványnak is érdeke, mivel az egyik fő célkitűzés a turizmus megszervezése ... Bevételt fog hozni az alapítványnak. Kezdetben az volt, hogy meghallották, hogy alapítvány, és nem tudták hova tenni, mert ez még nem volt a faluban. Sok dolgot hallottak a rádióban, TV-ben, olvastak az újságban, és úgy gondolták, ha alapítvány, amögött valami hátsó szándék rejtőzik Akkor taktikát változtattam, hogy azoknak az embereknek, akik konkrétan ehhez a dologhoz kapcsolódnak, azoknak tudok segíteni, és majd ők elmondják, hogy mégsem olyan rossz dolog ez az alapítvány. Úgy érzem, ez a módszer bevált, és most már teljesen másképp beszélnek az alapítványról. ... Főként a polgármester állt mellé a dolognak, kezdi érteni, hogy miről van szó.” (Mátyus Aliz: Beszélgetés M.E.-vel, az alapítvány elnökével, 1994. augusztus.)

Esőgyerekek Egyesület, Budapest

„Az egyik csepeli óvoda vezetője számolni kezdett, és rádöbbsen, hogyha sürgősen nem tesz valamit, akkor meg fogják szüntetni az óvodáját. Így hát, a nevelési tanácsadó egyik pszichológusának biztatására, és kihasználva azt a tényt, hogy Csepelen nincs gyógypedagógiai óvoda, beindította az úgynevezett integrációs óvodai programot. Vagyis befogadta az értelmileg sérült gyerekeket az épek közé. ... Az egyéb gondokkal küzdő gyerekek között felbukkantak a csepeli és környékbeli autista gyerekek is. ... 1995 tavaszára nyolc autista gyermek járt egy helyre, szüleik találkoztak egymással. ... Sok minden kiderült számukra a találkozások során, például, hogy bajaikkal nem állnak egyedül.” Egy-két évbe telt, míg rájöttek, hogy fel kell lépniük egy közös célért, az oktatásért. „...és mivel mindig könnyebb fellépni hivatalosan elismert szervezetként, ezért egyesületet alapítottak.” (Csató – Kanyik, *Esély*, 1997/2.)

Csábító lenne az idézetek sorát folytatni, hiszen – úgy érzem – ezek önmagukért beszélnek. A kutató nem kerülheti meg azonban, hogy összegezzem.

A nonprofit szektor elméleti kutatói egymással vitatkozó, egymást kiegészítő írásaikban – durván leegyszerűsítve – a szektor születését többféle „kudarccal” magyarázzák: a kormányzat kudarcával (Weisbrod, 1991), a piac kudarcával (Hansmann, 1991), vagy az öntevékenység kudarcával (Salamon, 1991). Ennek az írásnak nem szándéka az elméleti tisztázás: csupán a magyar gyakorlatba kíván némi betekintést nyújtani.

Az élet úgy hozza, hogy egyes emberekben, kisebb-nagyobb közösségekben megoldásra váró problémák, feladatok adódnak, szándékok és célok merülnek fel. A megoldást és a megvalósítást nem mástól, hanem önmaguktól várják (vagy ha számítanak is külső segítségre, az sokszor csalódást okoz). És ha megtalálják a mintát, a megfelelő szervezeti formát, egyesületet vagy alapítványt hoznak létre. A felsorolt példák azt bizonyítják, hogy egy civil szervezet megszületését rendszerint valamiféle – egyes emberekben vagy közösségekben felmerülő – hiányérzet indukálja. Valaminek vagy valaki(k)nek a képviselőjét, nem tisztázott vagy eddig fel nem ismert igények kielégítését vállalják fel egyének, csoportok, vagy a közszolgáltatások gyenge és egyre romló szolgáltatásait kívánják pótolni.

Megfelelő, elkötelezett, megszállott személy nélkül nehezen alakul meg egy szervezet. Az egyének elkötelezettsége származhat személyes érintettségből, egy helyi közösség iránti felelősségérzetből, a mások vagy önmaguk képviselőjét ellátni képtelen, kiszolgáltatott csoportok, közösségek helyzetének felismeréséből. Azok, akiknek fontos a hivatásuk gyakorlása, a munkakör ellátása közben egyre több hiányt érzékelnek. Ha tárgyi eszköz hiányzik, ha a munka alanyai, az „ügyfelek” ellátása szenved hiányt, felmerül a gondolat, milyen úton-módon lehetne azt pótolni. A munkahely, az „anyaszervezet” többnyire költségvetési intézmény. Ennek a szolgáltatásai azok szemében, akik valami többet, korszerűbbet akarnak, gyengének bizonyulnak, nem felelnek meg a „kor” követelményeinek. Általában ilyen helyzetben bukkan elő egy civil szervezet (Vajda, 1995). Vannak persze példák, előzmények, gyakran külföldi tapasztalatok is. Előfordulnak külföldi adományok, melyeket „tisztára kell mosni” és függetleníteni kell az anyaszervezettől. Pedig az anyaszervezetek sokszor valóban „kihordják” a civil formát, vagy legalábbis ott „bábáskodnak” a születésnél.

A szervezetek erőforrásai tehát részben vezetőik alkalmasságában, tapasztaltságában, kapcsolati tőkéjében kereshetők (amely alkalomadtán pénztőkévé is konvertálható), részben pedig azokban a kapcsolatokban, amelyek a nonprofit szervezeteket más, elsősorban kormányzati (önkormányzati) és költségvetési intézményekhez fűzik.

Különböző szociológiai kutatások (lásd pl. Lévai, 1996) arra utalnak, hogy a pénzhiánnyal küszködő önkormányzatok lassan-lassan felismerik a civil szervezetek szerepét, azt, hogy sok területen éppen őket tehermentesítik (oktatás, szociális, egészségügyi ellátás, kultúra stb.). Ezért, ha pénzzel nem is, de a hiányzó infrastruktúrával támogatják őket. A legfontosabb, hogy helyiséget biztosítanak a működésükhöz, jó esetben egy telefonvonalat is adnak. Ez tulajdonképpen a szervezet létezésének elengedhetetlen feltétele. A támogatás tehát elsősorban nem pénzbeli. De a legkisebb szervezetekben az önkormányzatok pénzbeli támogatásának is jelentős szerep jut (Bocz és munkatársai, 1997).

Egy másik erőforrás lehet a hasonló tevékenységet végző költségvetési intézménnyel való együttműködés (iskola, óvoda, kórház, rendelő). Ez hosszú, lassan érlelődő folyamat. A civil szervezetek vezetőinek meg kell tanulniuk, kik a partnereik, hogyan juthatnak bizonyos forrásokhoz, hogyan tágítható, bővíthető tevékenységi körük. Tanulniuk kell természetesen jelenlegi vagy potenciális partnereiknek is, s nem az ellenlábast, hanem a szövetségest kell felismerni a civil szervezetekben.

Szerepformálás

Az alapítványokat övező negatív megítélés nemcsak az interjúkban, hanem a szakirodalomban is megtalálható (Krémer, 1996). Az adóelkerülő szerep tagadhatatlanul jelen van az alapítványok működésében (Kuti, 1996b). Az adóelkerülés törvényt nem sértő formáit minden országban felfedezhetjük; olyan országokban pedig különösen, mint Magyarország, ahol a jövedelmeket sújtó terhek igen magasak. Ezeket a nemkívánatos mellékfunkciókat nem az alapítványok működésének szigorításával, hanem az adópolitika változtatásával és az „adó tudatosság” kialakításával lehet csökkenteni.

A civil szervezetek tevékenysége a társadalom megannyi szegmensét átfogja, reális igényeket elégít ki, hiányzó szolgáltatásokat pótol, és alakítja a civil tudatosságot, formálja az állampolgári öntudatot. *A civil szférában az állampolgárok ellensúlyozni, korrigálni kívánják kiszolgáltatottságukat, amely a kormányzat és a piac részéről egyaránt fenyegeti őket, legyen ez a veszély tényleges vagy csupán szubjektív érzet.*

A példaként felhozott kezdeményezések azt bizonyítják, hogy a civil szervezetek kezdenek terjeszkedni, egyre több szerepet látnak el, szociális szolgáltatásaik kiegészülnek egészségügyi, oktatási funkciókkal, és fordítva. A hagyományörzés, a településfejlesztés a kicsi gazdálkodó szervezetek támogatását is felvállalja, hiszen helyben kell a vállalkozók adója. A gyermekellátás kiterjed a szülők ellátására, oktatására is, hiszen az otthoni problémákat viszi kívülre a gyerek. A kollégium fejlesztése mellett nem hanyagolható el a szociálisan rászoruló diákok támogatása. Az ifjúsági érdekképviselőt beleszól a várospolitikába. És nemcsak a funkciók szaporodnak, hanem a pénzforrásokot bővítő eszközök is finomodnak.

Az egyesület vagy az alapítvány vállalkozásba fog, hogy bevételt termeljen, amit visszaforgathat a szolgáltatásaiba. Hozzálát, hogy felkutassa a pénzforrásokat, megtanul pályázatot írni, s a kezdetben talán csak presztízsberuházásként vásárolt számítógépet is megtanulja használni, pénzforrásokat, partnerszervezeteket kutat az Interneten. Széles kapcsolatrendszer kialakítására törekszik. Idővel talán majd azt is felismeri, hogy szövetségekbe tömörülve lobbyzhat a nagypolitikában. Ennek sajnos még kevés nyoma van nálunk: a nonprofit szövetségek nehézkesen alakulnak, a partikularizmus sokszor még erősebb, az egyéni kijárás még hatékonyabb módszernek tűnik, mint a szervezett érdekérvényesítés.

A társadalmi elfogadottságról

Mostanában kezdődött meg a tájékoztatás arról, hogyan vált be az 1%-os (az 1996. évi CXXVI.) törvény. (Azaz, hogy az adózó állampolgárok 1996. évi adójuk 1%-át meghatározott civil szerveződéseknek vagy költségvetési intézményeknek ajánlhatják fel.)

1997 tavaszán azt a meggyőződésünket fogalmazzuk meg, hogy „a civil szervezetek többsége nem (elsősorban) forrásai bővítéséért száll harcba, amikor az adófi-

zetők adójának 1%-át kéri, hanem társadalmi támogatottságáról szeretne megbizonyosodni. Visszajelzésre vár. Az adófizetők sem pártatlan döntéshozóként kívánnak viselkedni, hanem éppenséggel elfogult állampolgárként olyan szervezeteknek ajánlják fel adójuk 1%-át, melyhez érzelmi vagy/és racionális megfontolásból kötődnek. Annak a bizonyos 1%-nak, amely csak a legkisebb nonprofit szervezetek számára jelenthet érzékelhető forrásbővülést, elsősorban a gesztusértéke fontos. Lányszem az állampolgár és az egyesület, az alapítvány kapcsolatának erősítésében” (Kuti – Vajda, 1997).

Az APEH-adatok azt igazolják, hogy a civil szervezeteket elfogadták és magukénak érzik az állampolgárok. Az a több mint 1 millió adózó, akinek a nyilatkozata minden szempontból megfelelően volt kitöltve és a minimális 100 forintot meghaladta adójuk 1%-a, elsősorban társadalmi szervezeteket, alapítványokat támogatott az adóforintokkal (lásd a 62. oldalon lévő alsó táblázatot).

Most ellenőrizhetjük, nem tévedtünk-e, amikor úgy véltük, az állampolgárok inkább hajlanak a kis, vidéki „civil” szervezetek támogatására, velük van szorosabb kapcsolatuk, éppen ezért irántuk „elfogultak”. Azt találtuk, hogy míg a szervezetek 28%-a Budapesten volt bejegyezve (1995-ös adatok alapján), az adóforintok címzettjei között arányuk 27% volt. A nonprofit szektor összbevétele még inkább Budapestre összpontosul. Ugyancsak 1995-ös adatok szerint a fővárosi nonprofit szervezetek 67%-ban részesedtek a szektor összbevételéből. Az adózók forintjainak „csak” 45%-át kapták, tehát nem bizonyult hamisnak feltételezésünk. (A nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikai adatok forrása: Bocz és munkatársai, 1997.)

Kérdés, hogy a civil szervezetek számára is fontos-e az állampolgárok adóforintokban (is) megnyilvánuló támogatása, a visszajelzésnek e kézzel fogható formája? A kérdés megválaszolásához egy kis kitérőt kell tennünk.

Ma még nem tudható teljes bizonyossággal, hogy a kedvezményezett szervezetek mekkora hányada kérte, hogy hozzájuthasson az adózók forintjaihoz. (Az utolsó híradások 68%-ot említettek.) Az 1%-os törvény, amely szándéka szerint a civil szférát és annak az állampolgárokhoz fűződő viszonyát volt hivatott erősíteni, sok adminisztratív buktatót tartalmaz. A civil szervezeteknek határidőre kellett igazolniuk a törvény értelmében, hogy mit *nem* csinálnak (pl. politikai pártok támogatása, jelöltállítás a választásokon). Emiatt módosítani kellett alapszabályukat: kinek jutna eszébe, hogy alapszabálya megfogalmazásakor meghatározza azokat a tevékenységeket, amelyekkel *nem* foglalkozik? Hivatalos papírokat kellett beszerezniük ugyan csak határidőre a helyi önkormányzattól és a vám- és pénzügyőrségtől arról is, hogy nincs köztartozásuk. Mindez igen csak időrabló feladat. A kis szervezeteknek pedig nemigen telik alkalmazottra, aki eljárhatna ezen ügyekben.

Mindezt tehát figyelembe kell vennünk, amikor arról olvasunk, hogy nem biztos, hogy eljutnak a címzettekhez azok az adományok, amelyeket a személyi jövedelemadó 1%-ából lehetett átutalni. Az 1996-os adóbevallásokban megjelölt mintegy 16 000 szervezetnek és intézménynek ugyanis 1997 szeptemberének utolsó harmadáig csak 10–15%-a jelezte az APEH-nak, hogy elfogadja az adományt (*Népszabadság*, 1997. szeptember 25.). Ugyanebből a tudósításból az is kiderül, hogy az addig beérkezett igazolások, dokumentumok 90%-a tartalmaz valamilyen hibát.

Szeptember 30-án, a határidő lejártának napján viszont már a kedvezményezettek 46%-a küldte vissza a szükséges dokumentumokat (*Népszabadság*, 1997. október 1.). Október 9-én pedig már arról tudósított az újság, hogy az 1%-os adófelajánlások kedvezményezettjeinek eddig 66%-a, tehát mintegy 10 600 szervezet és intézmény jelentkezett az adóhatóságnál (*Népszabadság*, 1997. október 9.). Ugyanez a hír szólt arról is, hogy mindössze 791 címzetről derült ki, hogy nem jogosult az adományra, vagy a bürokratikus kötelezettségek miatt inkább lemond a pénzről. Ha belegondolunk abba, hogy egy szervezetre átlagosan mintegy 142 000 átengedett adóforint jutott, akkor belátható, hogy a határidő előtti kapkodó sietség nem kizárólag a forrásbővítésért történik, hanem a bizonyosságért is, hogy a civil szervezet társadalmi támogatottságot élvez.

Megköszönni nem tudja a támogatást, hiszen a törvény értelmében az adományozó személye ismeretlen marad. Minden bizonnyal sokan érznek úgy, ahogy az *Élet és Irodalom* szerkesztői, akik 1997. szeptember 26-án mondtak köszönetet támogatóiknak: „A támogatás számottevő, különös értékét pedig az adja, hogy ebben az országban milyen sok támogatásra méltó és szoruló ügy létezik.”

A civil szervezeteknek még sok mindent meg kell tanulniuk. Nemcsak azt, hogyan kell adóigazolást beszerezni, hanem legfőképpen, hogy össze tudjanak fogni közös érdekeikért, amelyek az állampolgárok érdekei is, hogy a törvénykezésben ne születhessenek olyan szabályok, amelyek akár őket, akár az állampolgárokat hátrányos helyzetbe hozzák.

Az egészségügyi alapítványokról

Szalai Júlia

Tanulmányom alapjául az a kérdőíves felvétel szolgál, amelyet 1997 tavaszán a Szonda Ipsos hajtott végre a közel 1500 bejegyzett hazai egészségügyi alapítvány 300-as reprezentatív mintáján. A kérdőív a felkeresett alapítványok szervezeti kapcsolódásain túl azok napi tevékenysége, döntéshozó testületeik, munkatársaik, illetve a szolgáltatásaikat élvezők néhány alapvető társadalmi vonása iránt érdeklődött. Igyekeztünk továbbá képet nyerni az alapítványok „hozzáférhetőségéről”, döntéshozatali és támogatási mechanizmusokról, valamint gazdálkodásuk legfőbb jellegzetességeiről is. Az adatok feldolgozása során kiderült: a felvétel számos ponton „kivezet” a szigorúan vett alapítványi körből, s lényeges tanulságokkal gazdagítja ismereteinket az egészségügy intézményi reformjáról. E tágabb értelmezési lehetőségek indokolják, hogy a felvétel főbb eredményeinek bemutatása előtt röviden összefoglaljam az intézményrendszer átalakításáról folyó viták legfontosabb megállapításait, s azt, hogy az egyes álláspontok képviselői milyen szerepet szánnak a nonprofit szolgáltatásoknak. E rövid áttekintés módot nyújt arra is, hogy a későbbiekben szemügyre vehessük: a papírra vetett elgondolásokból mendeddig mi vált valóra és mi nem.

Nézetek az egészségügy reformjáról

Az egészségügyben szükséges változások „mikéntjéről” a 70-es évek óta folytak viták, de már 1988–89-et írtunk, amikor – a megelőző évek éles csatározásai után – az orvostársadalom, az egészségügyi adminisztráció és a laikus közönség „közmegegyezésre” jutott annak megállapításában, hogy a „hagyományos” egészségügy válságba jutott, s hogy az egészségügyi rendszer hatékonyabb működtetésének érdekében a rendszer komoly átalakítására van szükség. A „válság” tényének egybehangzó leszögezése mellett a kiváltó okokat, különösen pedig a lehetséges és követendő reformmegoldásokat illetően azonban továbbra is jelentősek maradtak a nézetkülönbségek. A kirajzolódó markáns álláspontok egyik csokra a válságot alapvetően *gazdálkodási és pénzügyi eredetűnek* gondolta. Ennek megfelelően, a reformok tekintetében többszektörű tulajdonviszonyok, intézményi szintű pénzügyi felelősség és gazdálkodási szabadság, valamint dinamikus külföldi tőkebevonás mellett szállt síkra; a hozzáférés terén pedig a hagyományos biztosítási elemek erősítését szorgalmazta. Mások a válság fő okát az egészségügyi intézményrendszer *eltorzult szerkezetében*, erősen *kórházcentrikus* felépítésében látták. Ezen álláspont

képviselői a reformoktól mindenekelőtt a korábban elhanyagolt és alulfinanszírozott intézményi területek fejlesztését, elsősorban az alapellátás és bizonyos járóbeteg-szolgáltatások megerősítését várták, s ehhez a súlypontot a szakmai testületek, illetve az intézményi szövetségek döntéshozatali befolyásának növelésére tették. További kritikák az egészségügyi szolgáltatások igen *egyenetlen fejlődését* jelölték meg a legfőbb problémaként. Képviselőik érvelése szerint a hazai egészségügyben túlsúlyosakká váltak az organikus medicina körébe sorolható ellátások, miközben nagy elmaradások következtek be a pszichiátriai, mentálhigiénés szolgáltatások, egyes alternatív gyógyítási formák, valamint a megelőzés és a rehabilitáció terén. A helyzetértékelésből következő reformelgondolás mind a szakmai, mind a pénzügyi programok terén a lemaradt területek fejlesztését, a szükségletek és a kínálat közötti jobb összhang megteremtését állította középpontba. Végül, a kritikák negyedik csoportja a „válságok” felsorolásakor a hangsúlyt az egészségügyi *szolgáltatások feltételeinek krónikus alulfejlettségére* tette, és a rendszeren belüli reformok alapfeltételeként az egészségügyi ágazat nemzetgazdaságon belüli súlyának jelentős növelését jelölte meg.

E válságcritikák mindegyikének volt mondandója a nonprofit szolgáltatásokról. Az első álláspont hívei egyrészt az egészségügyön belüli kínálati verseny növekedését várták tőlük, másrészt azt, hogy az új piacorientált szereplők megjelenésével csökken az egészségügy pénzügyi kiszolgáltatottsága. Az intézményrendszer feszültségeit kritikájuk középpontjába állítók elsősorban a korábban elhanyagolt területek civil érdekképviseletének megjelenését és alkuképességük növekedését remélték. Az egészségügy nagyobb választékkínálatát igénylők abból indultak ki, hogy az új nonprofit ellátások mint rugalmas szakmai befogadók alkalmasak lesznek a korábban nehezen meghonosítható új orvosi–szakmai elképzelések kipróbálására és elterjesztésére. Végül, a negyedik álláspont képviselői a nonprofit formától elsősorban az intézményi pozíciók javítását, az egészségügy közszférán belüli hatalmi helyzetének megerősödését és az ágazat bőkezűbb költségvetési ellátását remélték.

A négyféle elvárás nyomvonalán az egészségügyi nonprofit intézmények négy különböző fejlődési útja rajzolható fel elméletileg. S bár a viták ma sem lezártak, a várakozásokat pedig csaknem azonos élességű fenntartások is kísérik, az egészségügyi nonprofit szektor életünk részévé vált: a Központi Statisztikai Hivatal nyilvántartása szerint, 1995-ben 1419 bejegyzett egészségügyi alapítvány működött az országban. Regisztrálásukon túl, mind ez ideig keveset tudunk arról, hogy az említett sokféle elvárás közepette valójában milyen céllal jöttek létre, milyen szakmai és társadalmi csoportok igényeit elégítik ki, és miféle működés tartja életben őket.

Az alapítványok születése és főbb jellemzőik

Köztudott, hogy a rendszerváltás utáni évek egyik legmarkánsabb jelensége a nonprofit szervezetek számának robbanásszerű növekedése volt: a társadalmi és

gazdasági élet legkülönbözőbb területeit érte utol a „gründolási láz”, s egyre-másra alakultak az alapítványok, egyesületek, szakmai és közösségi társulások. A KSH rendszeres adatgyűjtése nyomán tudjuk, hogy vizsgálódásunk közelebbi terepén, az alapítványok tekintetében az új szervezetek létrehozásának hulláma 1991–92-ben tetőzött. Az 1994-ben bejegyzett 14 216 alapítvány több mint 50%-a e két év során született. Az adatgyűjtésekből az is ismeretes, hogy a legtöbb alapítvány kulturális, oktatási és szociális szolgáltatásokra, illetve e területek támogatására szerveződött. A 90-es évek közepén e három tevékenységekör valamelyikében működött a bejegyzett szervezetek több mint 60%-a. Az egészségügy – úgy tűnhet – kevésbé kedvelt területe az alapítványtevőknek: az 1265 egészségügyi profilú alapítvány a hazai alapítványoknak mindössze 9%-át adta 1994-ben. A legfrissebb adatok azonban óvatosságra intenek, hogy ilyen következtetést végérvényesnek tekinthessünk. A helyzet ugyanis gyorsan változik, s a változás iránya azt jelzi, hogy az egészségügyi alapítványtevés lázának még nem vagyunk a végén. A KSH legutóbbi, az 1995-ös helyzetképet rögzítő nonprofit felvételéből tudjuk, hogy egyetlen év alatt a korábbi 1265-ről 1419-re, azaz újabb 12%-kal emelkedett az egészségügyi alapítványok száma, miközben a teljes kört tekintve már inkább a szféra stabilizálódásának jelei mutatkoznak. Az egészségügyet illetően tehát pontosabb talán megkésettiségről, fokozatosságról és óvatosságról, mintsem a terület iránti érdektelenségről beszélünk. Hat–hét év távlatában szemlélve úgy tűnik, itt az átlagosnál több időt igényelt a fenntartások lassú oldódása, az alapítványok lehetséges és hasznos szolgáltató intézményként való elfogadása.

Bár javarészt formai és jogszabályi okok indokolják, hogy egy-egy alapítványt csak magánszemélyek hoznak-e létre, vagy – részben vagy egészben – intézmények kezdeményezésére születik-e meg, mégis, talán némileg meglepő, hogy az egészségügyi alapítványok több mint kétharmadát kizárólag civil szereplők hozták létre (magánszemélyek, vállalkozók vagy más alapítványok, az egészségügyön kívüliek által alakított egyesületek). Az általuk életre hívott alapítványok azonban alig tekinthetők új, önálló szervezeteknek: döntő többségük valójában mindenekelőtt valamely „hagyományos” egészségügyi intézmény szolgálatában áll. Felvételünk azt jelzi, hogy e *civil* kezdeményezések előnyeit két főszereplő élvezzi: egyfelől a gyógyítás, „leghagyományosabb” területe, a fekvőbeteg-ellátás, másfelől a medicina legújabb irányait megjelenítő alternatív szolgáltatások: a természetgyógyászat, az orvosi területekről kivezető életvezetési, táplálkozási és pszichológiai tanácsadás, vagy a mind divatosabb plasztikai sebészet. Az *egészségügyi intézmények és egyesületek* csaknem kizárólagos kedvezményezettje a kórházi ellátás: néhány kivételtől eltekintve, az általuk életre hívott alapítványok mindegyike a fekvőbeteg-ellátás egyik vagy másik, ma megoldatlannak látszó problémája orvoslására született. Meglepő, hogy az alapítók harmadik nagy körét jelentő *helyi önkormányzatok, állami intézmények* (iskolák, óvodák) által támogatott tevékenységi formák listáját is a kórházak vezetik, s prioritási listájuknak csupán második helyét foglalják el a különböző közegészségügyi, egészségnevelési szolgáltatószervezetek. Mindez azt jelzi, hogy az alapítók között többé-kevésbé teljes az összhang: ha valami „igazít” akarnak – legyen az akár a kisgyermek általános egészségvédelme, akár a legbo-

nyolultabb orvosi beavatkozást igénylő gyógyítási terület fejlesztése – a kiindulópontot a stabil pozícióját és szakmai színvonalát leginkább őrző fekvőbeteg-ellátásban kell keresniük. Az új szervezetek *nem a régi nagy ellátóformák ellenében, hanem azok védőszárnyai alatt gyarapodnak.*

Azt, hogy az egészségügyi alapítványok ma még csak részlegesen váltak le az állami ellátó intézményekről jelzi az is, hogy – tényleges tevékenységeik tartalmától és „végső fogyasztójától” függetlenül – közülük minden második a „régii” egészségügy valamely szervezetét, illetve azokhoz kapcsolódó programokat jelölt meg munkássága kedvezményezettjeként.

Közelebbi tevékenységeiket tekintve pontosabb tartalommal telítődnek ezek az önbesorolások. Fő profiljának ugyanis az alapítványok kétötöde *a hagyományos intézményekben folyó gyógyítómunka javítását*, bizonyos speciális betegcsoportok (rák, szív-, érrendszeri megbetegedések) célzott gyógyítását, illetve a gyógyítási feladatok jobb megoldásához közvetlenül kapcsolódó *kutatások és műszerbeszerzések anyagi támogatását* tekinti. Más megfogalmazásban ez annyit jelent, hogy az egészségügyi alapítványok legnagyobb körét nem valamiféle újjító szándék, hanem az egészségügy állami alulfinanszírozásával és rossz infrastrukturális ellátottságával kapcsolatban szerzett sokéves tapasztalat hívta életre. Ha az orvosok és a gyógyító intézmények ellen kívánnak állni a máshogy elkerülhetetlen színvonalcsökkenésnek, akkor „valamit” ki kell találniuk. S ez a „valami” az új alapítványi szolgáltatási forma. Az alapítványoknak ezt a csoportját a továbbiakban „hagyományos gyógyító”-nak fogom nevezni.

Gyakorisági súlya szerint e csoport után következnek az alapítványoknak az a köre, amelynek életre hívását mindenekelőtt *a hagyományos struktúrából való kitörés szándéka vezérelte.* A csoportba tartozó szervezetek ma is azt tekintik legfőbb céljuknak, hogy a „klasszikus” egészségügy által elhanyagolt területeken biztosítsanak orvosi, egészségügyi szolgáltatásokat. E területek közös sajátossága, hogy a gyógyító munka elválaszthatatlan a kliensek szociális körülményeinek figyelembevételétől és azoknak a szűk értelemben vett orvosi kezelésétől. E markáns szociális orientációjuk miatt az egészségügyi alapítványoknak valamivel több mint negyedét kitevő kört „egészségügyi–szociális” alapítványokként határoltam el az első csoportba sorolt „hagyományos gyógyító”, illetve az ezután következő „orvosi önérdékű” alapítványoktól.

A gyakorisági listán harmadikként szereplő „orvosi önérdékű” szervezetek célja magának a színvonalőrző orvoslásnak a védelme. Azért jöttek létre, hogy az orvosok továbbképzését, külföldi tapasztalatcseréjüket, illetve a gyógyító munkához közvetlenül nem kapcsolódó, de a hazai orvostudomány színvonalfejlesztése szempontjából mégis szükséges egészségügyi kutatásokat támogassák. Ezeket az alapítványokat – amelyek az összes egészségügyinek 18%-át jelentik – szintén a hagyományos egészségügy rövid távon aligha változtatható diszfunkcióinak a felismerése hívta életre. Míg azonban az „egészségügyi–szociális” csoportba tartozó szervezetek kliensköre főleg külső szereplőkből áll, az „orvosi önérdékű” alapítványok „befelé” építkeznek: érdeklődésük és tevékenységük középpontjában maga az orvostársadalom áll.

E három, jól elkülönülő típus mellett a szervezetek mintegy 17%-át testesítik meg a „vegyes” profilú alapítványok, amelyek tevékenységüket tudatosan diverzifikálják. Két alcsoportjuk közül az első (amelyet a rövideg kedvéért a későbbiekben „a hagyományost tágító”-nak fogok nevezni) igen közel áll a „hagyományos gyógyító” alapítványok csoportjához, de amannál nagyobb súlyt fektet arra, hogy az eddig elhanyagoltabb betegségek gyógyítását és prevenciószolgáltatásokat is „beemeljen” a klasszikus orvoslásba és elfogadtassa ezeket a hagyományos intézmények falai között.

A többpillérű szervezetek második csoportjába sorolható „szociális–kutató” alapítványok ugyanakkor a klasszikus orvoslásban perifériára szorult betegségek ellátásának és a megelőzésnek a rangját, súlyát igyekeznek emelni egy másik út követésével. E perifériális területek jobb ellátását a tudomány eredményei révén próbálják meg igazolni, s e cél érdekében készek akár az éles versenyt is vállalni az orvostudomány „klasszikus” területeinek képviselőivel.

A napi működéshez szükséges forrásokat biztosító szereplők szemszögéből nézve az egészségügyi alapítványok által ellátandó feladatoknak két jól elhatárolható csoportja rajzolódott ki felvételünkből. Az egyik a „hagyományos” egészségügyi krónikus zavarainak mérséklése, hiányjelenségeinek csökkentése, a benne elhanyagolt területek felzárkóztatása – amely célok mindenekelőtt az állam, illetve intézményei és a lakosság szemében élveznek prioritást. A másik a hazai egészségügy „modernizációs leszakadásának” meggátlása – ami pedig elsősorban a külföldi donorok, illetve az új hazai modernizációs aktorok, a tőkeerős vállalkozók és bankok szemében legitim cél.

Ami a támogatások formáját illeti, adataink szerint az egészségügyi alapítványok folyamatos működtetését különböző pénzbeli adományok megszerzése biztosítja (az alapítás óta 85%-uk részesült valamiféle pénzbeli támogatásban), bár az anyagiakhoz az esetek nagyobbik részében (a szervezetek 56%-ánál) különféle természetbeni javak, szolgáltatások vagy/és lakossági önkéntes munka igénybevétele is társul. A pénzen kívüli másfajta támogatások hasznosítása persze a működési profiltól is függ: önkéntesek segítségével nyilvánvalóan gyakrabban alkalmazható a tanácsadásban vagy akár mozgássérült gyermekek tornáztatásában, mint az orvosi kutatómunkában vagy a laborműszerek adatainak kiértékelésénél. S hasonló a helyzet a természetbeni szolgáltatások vagy javak felhasználása terén is.

A juttatott támogatások összege igen változó: a nagyságrend néhány ezer és több száz millió forint között mozog. 1996-ban a támogatók átlagosan mintegy 4,5 millió Ft-ot juttattak az egészségügyi alapítványoknak, de ez az átlag igen nagy szóródást takar (lásd a 67. oldalon lévő középső táblázatot). Az átlag közel kétszeresét (8,2 millió Ft-os adományértéket) élvezhették az „orvosi önérdékű” alapítványok, s közel tizedét (átlagosan 550 000 Ft-ot) azok a szervezetek, amelyek a legkevésbé kitaposottnak bizonyuló úton, az orvoslás új területeinek a hagyományosak mellé integrálása felé indultak el.

A donorok igencsak eltérő prioritásai jól látszanak a különböző alapítványtípusoknak adományozott összegek nagyságában. A lakosság kiugróan sokat áldoz a szociális–egészségügyi feladatok megoldására, s alig azokra a rövid távon kevésbé

látványos és belterjesebb célokra, amelyeket az „orvosi önérdékű” alapítványok tűznek zászlajukra. Az állami szereplők mindenekelőtt a hagyományos gyógyászat hatékonyságjavítását segítik – ha költségvetési forrásokból több nem is telik, legalább a berkeikben létrehozott alapítványok számára megítélt pályázati összegek, egyszeri támogatások útján igyekeznek mérsékelni az állami kórházak, rendelők további túlhasználódását és színvonaluk zuhanását. A piaci szereplők „eredményorientáltságát” és modernizációs beállítódását pedig jól jelzi, hogy jelentős, többmilliósi támogatásaikat mindenekelőtt a kutató–kísérletező „orvosi önérdékű” alapítványoknak juttatják, bár – ha némileg szerényebb összegekkel, de – ott vannak a nagy egészségügyi intézményeken belül létrejött új szervezetek, mindenekelőtt azok műszerbeszerzéseinek finanszírozói között is.

Az egészségügyi alapítványok társadalmi elfogadottságát és meglepően gyors intézményesülését nemcsak az őket támogatók, hanem az általuk támogatottak köreinek sokszínűségén és kiterjedtségén is lemérhetjük. Egyetlen évet, az 1996-osat véve alapul, 60%-uk nyújtott természetbeni vagy pénzbeli támogatást, illetve valamilyen szolgáltatást más szervezetek, valamint magánszemélyek számára. A kedvezményezettek ranglistáját a lakosság vezeti (magánszemélyek az egészségügyi alapítványok 38%-ának támogatását élvezhették 1996-ban), majd a sort az állam intézményei folytatják (a megfelelő arány 28%), amelyeket más nonprofit szervezetek követnek (14%-kal). Elenyésző ugyanakkor a magánpiaci szereplőknek adományt és szolgáltatást nyújtó alapítványok aránya: mindössze 2%. Az adományozás és a szolgáltatás terén az egészségügyi alapítványok sokkal szűkebb körben aktívak, mint a támogatásszerzésben. A többfelé nyújtott támogatás igen ritka: az ilyen alapítványok (amelyek egyébként a szféra legtokeerősebb nagy szervezetei) mindössze 5%-ot képviselnek. A szolgáltatás–adományozás terén – némiképp ellentétben azzal, amit várnánk – a különböző célú alapítványcsoportok nagyfokú egyöntetűséget mutatnak: kedvezményezettjeik 30–48%-ban magánszemélyek, illetve – részben az előbbivel való átfedésben – 30–42%-ban állami intézmények. Az egészségügyi alapítványok tevékenységében tehát döntő részarányt képviselnek a lakoságnak, valamint más állami intézményeknek nyújtott adományok, szolgáltatások. Ez érzékletesen jelzi az új szervezetek alapvető közös funkcióját: bármilyen különböző is a filozófiájuk, bármilyen különböző konkrét feladatok megvalósítására jöttek is létre, abban megegyeznek, hogy elsődleges dolguk ma a „hagyományos” egészségügy vésszes színvonalromlásának fékezése, a lakosság jobb egészségügyi ellátásának előmozdítása.

Döntési mechanizmusok

Az alapítványok megjelenése az egészségügyben – más területekhez hasonlóan – azt eredményezte, hogy jó néhány, korábban az informalitásba szorult kapcsolat a „felszín fölé” került és a korábbiaknál szabályozottabb pályákra terelődött. Ez önmagában is fontos fejlemény, amely mindenképpen magával hozza a magyar társadalom szervezeti viszonyaira az elmúlt évtizedekben oly jellemző – az egész-

ségügyben pedig különösen markáns – patriarchális alá-fölérendeltségek jelentőségének mérséklődését. Noha a hierarchikus kapcsolatok távolról sem tűntek el, de terük és kizárólagosságuk mindenképpen szűkül azáltal, hogy mellettük megjelennek és intézményes formát nyernek új elveken és körülírt megállapodásokon nyugvó, a felek egyenrangú pozícióira épülő szerződéses kapcsolatok. De vajon az egymás közötti érintkezés formalizáltabb rendje mellett intézményesebb pályákra került-e az alapítványok *belső* működése és a szolgáltatásaikat igénylőkkel kiépített kapcsolatrendszere is?

E téren adataink felemás helyzetet jeleznek. Noha lényeges lépések történtek az intézményesülés irányába, *az új szervezeteket igencsak sok erő tartja még a „rég” egészségügyből átvett tradíciók vágányain.*

Ezt támasztja alá mindenekelőtt az átlátható szabályok feltűnő hiánya. Mint említettük, az egészségügyi alapítványok mintegy 60%-a nyújt valamiféle támogatást vagy szolgáltatást „külső” szereplőknek. Közelebről szemügyre véve kiderül azonban, hogy közülük 6–8% ezt létrejötte óta legfeljebb egyszer-egyszer tette meg, így tipikus működési gyakorlatuk alapján inkább az „önfogyasztók” közé kellene sorolnunk őket. Így tehát az alapítványoknak alig felénél „értelmes” feltennünk a kérdést: amikor támogatásait nyújtja, azt milyen elvek és elosztási mechanizmusok szerint teszi. Az adatokból kirajzolódó válasz: e mechanizmusokat változatlanul a személyesség uralja. A több-kevesebb rendszerességgel támogatást nyújtó alapítványok fele mindenféle formalitást nélkülözve, a hozzájuk fordulókkal fennálló régebbi ismeretségi viszonyok és a remélt viszonzás alapján ítéli meg, hogy az adott kérést elfogadjá-e vagy elutasítja. A pályázatás igen ritka: a felkeresett 300 alapítvány közül csak minden hetediknél fordult elő, hogy valamely céltámogatásra vagy általa finanszírozandó programra pályázatot hirdetett volna meg.

A tradicionalitás markáns nyomait fedezhetjük fel az elbírálás rendjében is. Az alapítványok mindössze 27%-a állít fel döntéseinek meghozatalára mérlegelési szempontrendszert; további 10%-uk csak a formális megfelelés kritériumait vizsgálja, s ugyancsak 10%-os azok aránya, akik nyíltan vállalják: noha több-kevesebb rendszerességgel ítélnék oda támogatásokat, ezt mindig *ad hoc* módon, személyes meggyőzetésük alapján teszik. Meglepő – és ismét csak a begyakorlott rutinok és régi szokások erejére, valamint általános érvényére utal –, hogy eljárásrendjükben nemigen térnek el egymástól a különböző alapítványok. Legyen szó akár a lakosságot „megcélzó” szociális-egészségügyi programokról vagy az intézményi feltételeket javítani kívánókról, a „kívülállók” hozzáférését lehetővé tevő kidolgozott megkeresési és döntési mechanizmusok hiánya széleskörűen jellemző. Ezt a képet legfeljebb a tőkeerő árnyalja: minél gazdagabb, minél nagyobb egy alapítvány, annál inkább számíthatunk arra, hogy támogatásainak elosztására valamilyen ellenőrizhető meghirdetési, illetve elosztási rendszert dolgoz ki.

A működésmódot átható személyesség „bensőségessége” mindenekelőtt biztonságot jelent. És bár lehet, hogy igencsak szűk azoknak a köre, akik a létrehozott alapítvány létéről egyáltalán tudnak – így pedig eltűnése, csődje is észrevétlen marad –, mégis, e „kipárnázott” kapcsolatokon nyugvó biztonság lényegesen nagyobb, és kézzelfoghatóbbnak tűnik, mint amilyet a személytelen, ám összehasonlíthatat-

lanul nagyobb sugarú sajtónyilvánosság hozhat. Az alapítványok döntő többsége egyáltalán nem törekszik arra, hogy a különböző helyi és/vagy országos sajtóorgánuk útján hírt adjon magáról, és létét ezzel is tényként fogadtassa el. Úgy tűnik, többségük egyelőre nem érzi magát elég erősnek, elég stabilnak, elég bejáratottnak ahhoz, hogy megalakulását és szolgáltatásait „igazi” vállalkozóként hirdesse. Nem a terjeszkedés nagy programjával, hanem az önvédelem szándékával születtek. Ezzel az önvédelmi programmal pedig az áll összhangban, hogy akik igénylik tevékenységüket, azok a személyes kapcsolati csatornákon keresztül értesüljenek létezésükről.

A személyesség mindent átítató viszonylatai mellett kevéssé meglepő, hogy az egészségügyi alapítványok támogatási tevékenységéről a legritkább esetekben értesülhetünk: mindössze 9%-uk esetében fordult elő, hogy a támogatottak listáját az újságban közzétették. Adományait, szolgáltatásait nem is igazi *alapítványi juttatásnak* tekintik, hanem szükséges *hozzájárulásnak* egyik vagy másik „ismerős” szervezet, kórház, betegklub, önszolgáltató csoport szintén fontosnak és legitimnek tekintett tevékenységéhez. Ennek tudható be, hogy meglepően ritkán – az esetek mindössze egyharmadában – merül fel egyáltalán a támogatás hasznosításának ellenőrzése. A célok – ha egyszer elfogadtattak – önmagukért beszélnek, s az egészségügyben mindenhol jelentkező hiányok, szükségességek közepette a kapott támogatást amúgy is szinte lehetetlen „elherdálni”.

Mindezek után az sem meglepő, hogy bár az alapítványok kivétel nélkül eleget tesznek ama törvényességi kritériumnak, hogy döntéseik meghozatalára kuratóriumot állítsanak fel, e kuratóriumoknak többnyire nincs miről döntenüik. Ha ritka a „kifelé” támogatás, ha nincsenek tisztázott elvek, ellenőrzési rutinok és beszámoltatások, akkor e tiszteletreméltó testületek funkciója aligha lehet a demokratikus döntéshozatal biztosítása. Szerepüket máshol kell keresnünk: kevésbé az elosztás és támogatás szabályainak, mint inkább magának az *alapítványi létnek a védelmében*. E védelem pedig kettős: egyfelől a biztonságos beágyazódást segítő kapcsolatok, másfelől az elemi működéshez, illetve a fennmaradáshoz szükséges pénz biztosítása. Ami az első szerepkört illeti, a kuratóriumi tagok úgy vélik, hogy ők maguk új szervezetük elsőrendű diplomatái. Hiszen ők azok, akik az alapítványt „összekötik” az anyakórházzal, akiknek bejárásuk van a helyi polgármesterhez, akik „fontos” embereket ismernek, s akik kellően fontosak mások számára is. Rajtuk múlik tehát a szükséges kapcsolatok ápolása, az új szervezet külső „image”-ének megteremtése, hasznosságának elfogadtatása és biztonságának szavatolása. Ezért a kuratóriumok összeállítása gondos munkát igényel. Annál gondosabban, minél „profilírozottabb” a szervezet, minél lényegesebb számára az elfogadottság és a környezeti beágyazottság, és működéséhez minél elengedhetlenebb tetemes pénzeszközök megszerzése.

Ezek után felvetődik a kérdés: milyen tényezőket kell a körültekintő személyi politikának mérlegelnie e tekintetben?

Felvételünk adatai azt jelzik, hogy az egészségügy régebbi alapítványai inkább országos elfogadtatásukat tekintették védelmük zálogának és azt elsősorban a fontos állami pozíciókban lévő férfi kuratóriumi tagoktól várták. Szemben velük, az utóbbi

két évben született új alapítványok más politikát követnek: mindenekelőtt a szakmán belüliek érdekvédelmét és egyik vagy másik szolgáltatás hatékony megszervezését tekintik feladatuknak.

Adatainkból a kuratóriumok megválasztásának igen eltérő stratégiái rajzolódnak ki, elsősorban tevékenységi profilok szerint. Az „orvosi önérdékű” alapítványok igencsak „férfias” szervezetek, pontosabban a férfi orvosok szervezetei (lásd a 68. oldalon lévő első táblázatot). A szakmai zártság egyetlen más típus esetében sem mutatkozik oly nagy mérvűnek, mint a szakma becsét magas szintű kutatásokkal, gyakori külföldi tanulmányutakkal, tapasztalatcserékkel védeni kívánó „saját” orvosi alapítványokban. E célokkal pedig jól harmonizál, hogy nemcsak az orvos-szereplők, hanem az országos hírvű, nagy befolyású személyiségek is e csoport szervezeteiben vannak a legnagyobb arányban jelen. Ugyancsak elsődlegesen a férfiak, s közülük is mindenekelőtt az orvosok feladatának tűnik a hagyományos gyógyászat védelme: a csoport alapítványainak közel háromnegyedében ők vannak többségben. Minthogy ezek az alapítványok minden másnál szorosabban kötődnek a befogadó kórházhoz, rendelőhöz – többségükben emezek forráskiegészítésére jöttek létre, és szerepüket is a hagyományos egészségügy lábón tartásában definiálják –, a kórház-igazgatók, főorvosok kuratóriumi jelenléte mellett fontos, hogy ügyüknek megnyerjék a helyi és megyei önkormányzatok, országos szakmai testületek befolyásos szereplőit is. A „vegyes” tevékenységi stratégiákra épített két alapítványcsoport tagjai minden bizonnyal nehéz helyzetben lehetnek, amikor a „leghatékonyabb” kuratórium összeállításáról kell gondolkodniuk. Az adatok azt sugallják, hogy e többprofilú szervezetek a „személypolitikai” stratégiáikat is több pillérré kívánják helyezni. A szociális orientációjú csoport nagy súlyt helyez a helyi, illetve országos potentátók kuratóriumi jelenlétére, ugyanakkor nyitottabb a két „klasszikus” orvosi alapítványcsoportnál a nők, a diplomával nem rendelkezők, valamint az egészségügyön kívüli szereplők befogadására. A „hagyományost tágító” alapítványok mindenkinél inkább figyelnek arra, hogy kuratóriumaik döntő részben diplomás emberekből álljanak, s fontosnak tartják az országos hírvű és befolyású személyek meghívását is, miközben meglehetősen nyitottak a nők és az egészségügyön kívüliek részvétele iránt. Végül, az egészségügyi–szociális alapítványoknak a medicinán belüli határhelyzetét jelzi, hogy e szervezetek kuratóriumában a legritkább az egészségügyi dolgozók többségi részvétele és a leggyakoribb a női dominancia.

Funkciójuk és „értelmük” szempontjából vizsgálva e markánsan eltérő személyi politikákat, az adatok elemzése azt mutatja, hogy nincs általános recept a jó stratégiára: más összetételű kuratórium szükségeltetik, ha a fő cél a pénzforrások növelése, és más, ha a mindennapi működés tárgyi eszközeinek és munkafeltételeinek biztosítása áll az előtérben. És bár logikusnak tűnne, hogy a kuratórium létszámnövelésével – és így különböző forrásokat, javakat és ellátmányokat biztosítani képes kuratóriumi tagok beválasztásával – akár kombinálhatók is az előnyök, a helyzet a gyakorlatban nem ez. A kuratórium mérete sem az elnyerhető támogatások nagyságára, sem a mindennapi lét működési feltételeinek alakulására nincs egyértelmű és közvetlen hatással. A dolgok menetére a testület hangadóinak van igazi befolyása – társadalmi pozícióik szerint azonban más- és másra.

Az elnyerhető pénztámogatások összegét alapvetően három tényező – a férfiak, a diplomások és a helyi vezetők testületen belüli képviselője – befolyásolja. Ha az alapítványt a „magukénak” tudják, akkor szemlélatomást sokat tesznek érte: befolyásuk növelése milliós nagyságrendben „kamatozik”. A helyi vezetők, ismert emberek testületen belüli dominanciája nemcsak a pénz, hanem az infrastrukturális ellátottság szempontjából is fontos. Az új önálló szervezet elemi működtetésének ez minden másnál jelentősebbnek bizonyuló feltétele (lásd a 69. oldalon lévő felső táblázatot). Végül, a vezető testület megválasztásának markánsan különböző stratégiája szükségeltetik akkor, ha az alapítványi szolgáltatás kifejezetten élőmunka-igényes, s a szükséges munkaerő-fedezet biztosításához létfontosságú, hogy a tevékenységek jelentős részét önkéntes segítők lássák el. Az ilyen alapítványok akkor hatékonyak, ha vezető testületükben többségben vannak a nők, mégpedig elsősorban az egészségügyi közepkáderek közül valók.

Elképzelések és tények: nőtt-e az egészségügy hatékonysága?

Arra a kiinduló kérdésünkre, hogy az alapítványok megjelenésével vajon hatékonyabb lett-e az egészségügy működése, a tények tükrében sem adható egyértelmű válasz. Az azonban biztos, hogy az egészségügy működőképességének fennmaradásához nagymértékben hozzájárultak. Sorra véve a reformelgondolásoknak a bevezetőben vázolt négy irányát, az összegző válaszokat röviden a következőkben fogalmazhatjuk meg.

A gazdálkodás „racionálitása” tekintetében mindenképpen pozitív fejlemény, hogy a korábban informálisan jelen lévő egészségügyi „háttérgazdaság” felszínre került, önálló szervezeti keretet és saját arculatot öltött. Ugyanakkor a szervezeti különválás felemás és félutas: az új alapítványok többsége létének és működésének megannyi elemét a befogadó intézményből „szívja le”, miközben számos eszközzel, szolgáltatással és pénzforrásainak jelentős részével támogatja is azt. A gazdálkodási szimbiózis révén azonban továbbra sem tudható, hogy az egyes intézményekben „mi mennyi”, így a racionális gazdasági magatartás elemi feltételei (mindenekelőtt a források és a költségek egyértelmű számbavételének lehetősége) továbbra sem teljesülnek.

Az egészséges verseny kialakulását ténylegesen segítik az alapítványok biztosította alternatív munkalehetőségek. Noha az alapítványi egészségügyi szolgáltatásokban dolgozók az új szervezetekhez egyelőre csak meglehetősen lazán kapcsolódnak, mégis, az alapítványok révén alternatív mobilitási pályák nyílnak meg előttük. A nyitás valószínűleg ösztönzőleg hat a hagyományos intézmények működésére is – hiszen előbb-utóbb az új intézmények igazi szakmai riválisaikká válhatnak. Ugyanakkor fékezően hat a régi és az új szervezetek ezerszálú összefonódása, aminek következtében ma még a közöttük folyó versenynél dominánsabbnak tűnik kölcsönös kiszolgáltatottságuk.

Az egészségügyi dolgozók érdekvédelmét az alapítványok megjelenése – úgy tűnik – kevéssé segítette. Az új szervezetek szaporodása inkább a közös érdekkép-

viselet fellazulását, mintsem erősödését eredményezi. Ugyanakkor az egyéni érdekvédelemnek az alapítványok elterjedése valószínűleg jót tett – mindenekelőtt a kinyílt mobilitási pályák és az elhelyezkedés változatosabb lehetőségei révén.

Végül, arról sem könnyű egyértelmű képet formálni, hogy az alapítványok elterjedésével több forrás jutott-e az egészségügybe. Pusztán a számokat tekintve persze egyszerű a válasz: az új intézményekhez kerülő mintegy 9–10 milliárd forintnyi összbevétel az ágazatnak egyértelmű többletet jelent. Csakhogy az összefonódás révén e források működésbe hozatala a „rég”i intézmények épületeinek, infrastruktúrájának és szolgáltatásainak használatán, valamint a keresztfinanszírozások átláthatatlan szövevényén nyugszik. A szervezetek felől nézve a „pluszok” és „mínuszok” egybevetése szinte lehetetlen. A személyes kereseteket illetően tisztább a képlet: a kiegészítő munkalehetőségek szaporodása révén az alapítványok jelentős többletjövédelmet biztosítanak az orvosok és az egészségügyi szakdolgozók egyre szélesedő köreinek.

Az igazi nyereség azonban nem mérhető pénzben, noha „forrásértéke” jelentékeny. Ez pedig az a modernizációs potenciál, amelyet az alapítványok minden felemáságuk és fejlődésük minden félutassága ellenére az elmúlt évek során megteremtettek. „Rég”i társaiknál rugalmasabbak és mozgékonyabbak lévén, nekik köszönhető új gyógyítási és szolgáltatási ágak megjelenése, jelentős korszerű szak tudás felhalmozása, modern eszközök és gépek meghonosítása, továbbá a rések megnyitása az egészségügy „tegnap” még zárt és merev irányítási és szervezeti rendszerén. S bár e modernizációs potenciál teljes kihasználását ma még számos tényező gátolja, mégis azt kell mondanunk, hogy létrehozatalával az alapítványok a hazai egészségügy átalakulásának egyik igen fontos előfeltételét teremtették meg.

Kulturális, oktatási, vallási és tudományos nonprofit szervezetek Magyarországon

Semjén András

Ez a cikk elsősorban a hazai *kulturális, oktatási és tudományos* nonprofit szervezetek sajátosságaival foglalkozik. E három, egymással államigazgatási szinten összekapcsolt terület elemzése mellett – bár csak futólag – de kitérek egy egyelőre kevésbé jelentős, de *hagyományosan ugyancsak ide kapcsolt* terület, a *vallási* nonprofit szervezetek sajátosságainak elemzésére is. Az elemzés elsősorban a KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó 1995-ös felvételére, e felvétel publikált adataira, illetve a KSH-tanulmány szerzőinek következtetéseire épít (Bocz és munkatársai, 1997). Ugyanakkor több esetben igyekeztem a KSH adataiból származtatható további mutatók bemutatásával még árnyaltabbá tenni az elemzést. E cikk esetleges pozitívumaiért ily módon nagyrészt a KSH-tanulmány szerzői kollektíváját (Bocz Jánost, Kuti Évát, Locherné Kelédi Ildikót, Mészáros Geyzát, Sebestény Istvánt) illeti köszönet; ugyanakkor az esetleges hiányosságokért engem terhel a felelősség. További, részletesebb következtetések levonásához az eredeti adatbázis mélyebb elemzése lenne szükséges, ehhez azonban a felvétel alapadatai sajnos nem álltak rendelkezésemre.

Mielőtt hozzáfognék az elemzéshez, egy módszertani megjegyzést kell tennem: a KSH a nonprofit szektort széles értelemben (a közhasznú szervezetekről szóló törvény hatálya alá tartozó szervezeteknél jóval szélesebben) definiálja és vizsgálja: ennek alapján a vizsgálat évében, 1995-ben a nonprofit szervezetek száma 43 335. Részletesebb statisztikai adatokat azonban már csak egy, a pártokat és az egyházakat nem tartalmazó csoportra ad (a pártok gyenge választási hajlandósága és az egyházakra vonatkozó kérdőív csökkentett adattartalma miatt); ezzel a szűkítéssel a szervezetek száma 43 051. Részletesebb gazdálkodási adatok pedig ezen belül is csak az 500 000 Ft-ot meghaladó bevételű szervezetekről állnak rendelkezésre.

A kulturális, oktatási és kutatási nonprofit szervezetek száma és gazdasági jelentősége

A szervezetek számát tekintve a vizsgált szféra a nonprofit szektor egészének mintegy negyedét fedi le (lásd a 72. oldalon lévő felső táblázatot). Önmagában is kiemelkedő fontosságú a szektor egésze szempontjából a kulturális és az oktatási terület; csak a sport, a szabadidő és a szakmai és gazdasági érdekképviselet területén található nagyobb szervezetszám.

A nonprofit szektor tevékenysége elsősorban a lakossági fogyasztás részévé válik. 1995-ben a lakossági fogyasztás mintegy 1,8%-át, ezen belül a szolgáltatási fogyasztás 4,4%-át a *háztartásokat segítő nonprofit szektor* nyújtotta. A nonprofit szektor egészének a bruttó hozzáadott értékhez való hozzájárulása egyelőre még nem túl jelentős, a GDP mintegy 1%-ára tehető (e hozzájárulás számítása a szektor sajátosságaiból eredően költségszinten történik – tehát a versenyszférához képest feltehetően bizonyos mértékig alulértékelt). (Bocz és munkatársai, 1997, 2. táblázat). Egyes ágazatokban, tevékenységi csoportokban azonban a nonprofit szervezetek az adott terület hozzáadott értékének máris igen jelentős részét adják: leginkább a *szórakoztató és kulturális tevékenységben*, ahol ez az érték 17,7%. De ugyancsak nem elhanyagolható – és növekvő – a részesedésük az oktatás terén is: itt az ágazatban termelt GDP 2,3%-át állították elő 1995-ben a nonprofit szervezetek. (Bocz és munkatársai, 1997, 7. old.)

A szervezetek korszerkezete

A vizsgált tevékenységi csoportokon belül a szervezetek jellegzetes korsajátosságokat mutatnak. Ennek oka, hogy az egyes tevékenységi csoportokon belül más és más időszakra esett a nonprofit szervezetek alapításának csúcsideje (lásd a 69. oldalon lévő középső táblázatot). Az alapítások sűrűsödése meglehetősen egyértelmű: érdekes módon mind a négy vizsgált tevékenységcsoport esetében három egymással határos „alapítási csúc”-év található. A *kulturális nonprofit szervezetek* terén a szervezetek 52%-át 1990 eleje és 1992 vége között alapították; kicsit később az alapítási láz ehhez képest az *oktatásban és a vallási szervezetek* körében: míg a vallási szervezetek 57,5, addig az oktatási szervezetek 59,3%-a az 1991–1993-as években jött létre. Ezzel szemben a *kutatási szervezetek* markánsan régebbiek: 1991 végéig jött létre 59,2%-uk. 1993, 1994 és 1995 részesedése egyértelműen a vallási szervezetek esetében a legnagyobb, 50% körüli; ugyanakkor az összes nonprofit szervezetnek csak 35%-a, a kutatással foglalkozó nonprofit szervezeteknek pedig mindössze mintegy 30%-a keletkezett ebben az időszakban.

A nonprofit szervezetek azonban nemcsak születnek, de – néha – meg is szűnnek. A szervezetek megszűnési aránya mind tevékenységcsoportonként (lásd a 69. oldalon lévő alsó táblázatot), mind pedig a szervezetek jogi formája szerint határozott sajátosságokat mutat. Mint azt Bocz és munkatársai (1997) is megállapítják, az *alapítványok jóval stabilabbak, mint a társas nonprofit szervezetek*. A jelen cikkben részletesen *vizsgált területek összességükben relatíve stabilabbak* (alacsonyabb megszűnési arányúak), mint a többi tevékenységcsoport. Különösen az *oktatási szervezetek stabilitása figyelemre méltó*, ami – tekintetbe véve az oktatás időigényességét és a szervezetek összeomlásából, a kényszerű intézményváltásból fakadó esetleges pedagógiai és pszichológiai problémákat – mindenképpen öröndetes. A kulturális és a kutatási alapítványok megszűnési aránya körülbelül hasonló a többi tevékenységcsoport alapítványaiéhoz, míg a társas nonprofit szervezetek mind a négy vizsgált részterületen jóval stabilabbak, mint az átlag.

Szervezeti forma

Az egyes nonprofit szervezeti formák aránya igen eltérő tevékenységi csoportonként (lásd a 70. oldalon lévő táblázatot); az *alapítványok* azonban minden itt vizsgált tevékenységi csoportban jóval *nagyobb szerepet játszanak*, mint akár a többi tevékenységcsoportban, akár a nonprofit szervezetek átlagában. A jelen cikkben vizsgált tevékenységi csoportokba elsősorban nem a szabadidő közös eltöltésére létrejött hobbiszervezetek tartoznak, hanem adománygyűjtő–adományosztó, illetve szolgáltatást elősegítő vagy ténylegesen önmagukban is szolgáltató szervezetek. Különösen domináns az alapítványok részesedése a vallási nonprofit szervezetek esetében és legfőképpen az oktatásban: itt a szervezetek mintegy 92,5%-a alapítvány illetve közalapítvány, miközben csak mindössze 7%-uk működik egyesületi formában. Mivel az alapítványok általában is stabilabbak, mint a társas szervezetek, ez a szervezeti struktúra tükröződik az oktatási nonprofit szervezetek már említett alacsony megszűnési arányaiban is. Azonban nem csak erről van szó, hiszen – mint láttuk – az oktatási alapítványok megszűnési aránya maga is csak mintegy fele az alapítványokra általában jellemző arálynak.

Hatókör

A nonprofit szervezetek hatókörüket tekintve is eltérnek egymástól: míg egyes szervezetek egy konkrét célra (pl. egy beteg kisgyermek megsegítésére), illetve egy konkrét intézményhez (pl. egy adott színházhoz, iskolához, zenekarhoz) kapcsolódóan szerveződnek, mások működési köre eleve tágabb: egy település, esetleg egy régió, az egész ország, vagy akár ennél is tágabb, országok egy meghatározott halmaza. Miközben összességében a nonprofit szervezeteknek mintegy egyötödére jellemző, hogy csupán *egy intézményhez, vagy egy konkrét célhoz kapcsolódik, az oktatási nonprofit szervezetek zöme (71,5%-a)* sorolható ebbe a csoportba (lásd a 71. oldalon lévő alsó táblázatot). Ennek az az oka, hogy mára nagyon sok (a legtöbb érdekelt) oktatási intézmény létrehozott már egy (sőt, egyes esetekben több!) az *adott intézmény működését segítő alapítványt*. Az egy intézményre vagy célra irányuló szervezetek a vallási szervezetek körében is felülreprezentáltak (arányuk 38,6% a tevékenységcsoportok/szervezetek összességére jellemző 20,9%-kal szemben), bár kétségkívül jóval kevésbé, mint az oktatási szervezetek esetében. A *kutatási szférában* magas (az átlagnál több mint háromszor magasabb!) az *országos hatókörű szervezetek* részesedése, és az átlaghoz viszonyítva még ennél is kiugróbb (bár abszolút mértékben alacsonyabb) a *nemzetközi, több országra irányuló tevékenységet végző szervezetek* aránya. Ez utóbbi egyébként a kulturális és a vallási szervezetek esetében is jelentős.

Bevételek

A vizsgált szervezetek a szektor egészének bevételeiből számarányuknál (25,2%) némileg alacsonyabb arányban (21,5%) részesednek (lásd a 72. oldalon lévő felső táblázatot). Az öt fő bevételi forrás (állami támogatás, magántámogatás, alaptevékenységgel összefüggő bevételek, gazdálkodási tevékenység bevételei és egyéb bevételek) jelentősen eltér a vizsgált tevékenységi területeken. A négy vizsgált tevékenységi terület által lefedett kör egészében az állami támogatás és – kisebb mértékben – a magántámogatás jelentősebb szerepet játszik, mint általában a nonprofit szektorban. Míg a nonprofit szektor összbevételén belül az állami támogatások aránya 20,9%, a magántámogatásoké pedig 22,2%, addig a négy itt vizsgált tevékenységi körben az állami támogatások aránya együttesen majdnem eléri a 28%-ot, míg a magántámogatások részesedése 26,4%-ot tesz ki (lásd a 72. oldalon lévő alsó, valamint a 73. oldalon lévő táblázatokat). A kulturális nonprofit szervezetek körében kiemelkedően magas (az összes szervezetre vonatkozó átlag 1,8-szerese) az állami támogatás szerepe, és jelentősen átlag alatti az alaptevékenység bevétele, miközben a magántámogatások és a gazdálkodási bevételek az átlagnak megfelelően alakulnak (lásd a 72. oldalon lévő alsó táblázatot). Ez arra utal, hogy ezek a szervezetek igen jelentős állami támogatással teljesítenek kulturális missziót, az egyensúlyi áraknál messze alacsonyabb árszinten juttatva el szolgáltatásaikat a fogyasztókhöz. A vallási nonprofit szervezetek fő sajátossága a magántámogatásoknak az átlagot csaknem 4-szeresen meghaladó magas aránya, és a működési bevételek rendkívül alacsony volta. (Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy ezek az adatok a KSH módszereivel összhangban magukat az egyházakat nem tartalmazzák!) Az oktatási szektorra az állami és a magántámogatások átlagosnál mintegy 50%-kal magasabb szintje, és ennek megfelelően a működési bevételek átlagtól elmaradó aránya a jellemző, de jóval kisebb mértékben, mint azt a kulturális szervezetek esetében tapasztalhattuk. Sebestény (1997) a KSH 1994-re vonatkozó adatai alapján megállapítja, hogy bár az e területen működő szervezetek a nonprofit szektor átlagánál alacsonyabb bevétellel rendelkeznek, ez alapvetően csak az alapítványokra áll („a csoport negyedét alkotó oktatási alapítványok az összes bevételnek csak 14%-ával rendelkeznek” – 81. old.). Ennek egyik oka, hogy „az alapítványok zömét az oktatási intézmények mellett működő, és jórészt a szülők által támogatott szervezetek alkotják” (uo.). Az oktatási egyesületek esetében nem ez a helyzet: az egy egyesületre jutó bevételek az egy alapítványra jutó bevételek több mint háromszorosát teszik ki. E jelenség oka az lehet, hogy az oktatási alapítványokkal ellentétben az oktatási egyesületek között magasabb arányban szerepelnek az országos hatókörű – s ily módon tőkeerősebb – szervezetek. A kutatási ágazatban viszont az állami és a magántámogatások súlya jóval alacsonyabb, a nonprofit szféra egészének átlagától jócskán elmarad, miközben a gazdálkodási bevételek szerepe igen jelentős: a vizsgált területek közül ez a leginkább „piacosodott”.

Más oldalról: az egyes bevételi forrásokon belül is igen eltérő a különböző tevékenységi csoportok részesedése (lásd a 74. oldalon lévő felső táblázatot). Míg a vizsgált kör bevételeinek részesedése a nonprofit szektor összbevételéből mintegy

21,5%-ot tesz ki, az állami támogatásokból ugyanez a kör 28, a magántámogatásokból pedig 25%-ot is meghaladó részt hasít ki magának. A támogatásokért folyó versenyben tehát ez a kör sikeresebb, mint az összes bevételért folyó versenyben. Ez alighanem arra vezethető vissza, hogy ezek a nonprofit intézmények elsősorban a korábban az állam által ellátott szolgáltatási funkciókat veszik át, s így továbbra is jelentős állami támogatásban, nagyrészt közfinanszírozásban részesülnek. Különösen ez a helyzet a kultúra területén, ahol a demokratizálás, decentralizálás, depolitizálás és a fogyasztóhoz történő közeledés jegyében a korábbi állami intézményrendszer szerepét mindinkább egy jelentős részben közvetlen állami támogatásból fenntartott (és közvetett támogatásokkal is segített) nonprofit szektor (közhasznú szervezeti kör) vette át, amelynek a szféra egésze által kapott állami támogatásból származó részesedése majdnem kétszerese az összes bevételből való részesedésének. De az oktatási nonprofit intézmények is nagyobb részt kapnak az állami támogatásokból, mint a bevételek egészéből. A nem állami oktatási intézmények normatív finanszírozásáról szóló híradások és viták hatására azt várhatná az olvasó, hogy az oktatási nonprofit szervezeteknek adott állami pénzekben belül túlsúlyban vannak a normatív támogatások. A valóság azonban nem ez: bár a normatív támogatások nem normatívakhoz viszonyított aránya itt tényleg magasabb, mint a többi vizsgált tevékenységi csoportban, ennek ellenére a normatív támogatások még a központi támogatások esetében is csak mintegy 70%-át teszik ki a nem normatívoknak. (Ez az összes oktatási nonprofit szervezeteket érintő központi kormányzati támogatásnak csupán 39%-a.) Az önkormányzati támogatások esetében pedig még ennél is rosszabb a kép: itt a normatív támogatások csak mintegy 27%-át teszik ki a nem normatív módon elosztottaknak.

A magántámogatásokért folyó verseny „nyertesei” az oktatási és a vallási szervezetek. Az alaptevékenység bevételei a vizsgált területen általában nem túl jelentősek; leginkább az oktatás és a kutatás részesedése közelíti meg a vizsgált kör bevételi átlagának megfelelő szintet. A kulturális nonprofit szervezetek gazdálkodási bevételei megfelelnek az összbevételekből való részesedésüknek. A vallási szervezetek gazdálkodási bevételei minimálisak, míg a kutatási tevékenységé jóval nagyobb, mint azt összbevételei részesedése alapján várhatnánk. (A kutatási szervezeteknek alapvetően azért kell ezen a csatornán keresztül pénzt szerezniük, mert az állami és a magántámogatási „tortából” csak relatíve kisebb szeletet voltak képesek kihalászni maguknak.) Az egyéb bevételekből a kulturális szervezetek kiemelkedően magas arányban részesednek.

Az állami támogatás több csatornán keresztül is érkezik: lehet az önkormányzattól vagy a központi kormánytól feladatellátási szerződés keretében átvállalt közfeladathoz kapcsolódó *normatív támogatás*, lehet *nem normatív központi* vagy *önkormányzati támogatás* és végül származhat az ún. *elkülönített állami pénzalapokból*. Az *önkormányzati és a központi költségvetési támogatás aránya* az egyes területeken igen eltérő. A *kultúra, az oktatás és a kutatás esetében* a többi tevékenységcsoportéhoz képest *igen erős a központi támogatások túlsúlya* (bár a kultúra terén kicsit kevésbé az, mint a másik két területen) (lásd a 74. oldalon lévő középső táblázatot). A vallási szervezetek esetében teljesen más a kép: itt az önkormányzati

támogatások mértéke messze meghaladja a központtól kapott pénzekét. Érdekes képet mutat az *állami (központi plusz önkormányzati) támogatás aránya a magántámogatásokhoz viszonyítva*: itt is azt láthatjuk, hogy míg a *kultúra területén az állami támogatások mértéke jelentősen meghaladja a magántámogatásokét*, addig a *többi vizsgált területen* az állami támogatás kis mértékben *elmarad* a magántámogatások mögött (a vallási szervezeteknél az állami támogatások egyenesen eltörpülnek a magántámogatásokhoz képest). A vallási nonprofit szervezeteknek juttatott magántámogatásokon belül a lakossági és a más nonprofit szervezetektől kapott támogatások aránya meghaladja mind a vállalati, mind a külföldi támogatásokét. Ha az egyes tevékenységi csoportokba tartozó szervezetek valós lakossági támogatásáról, támogatottságáról megbízható képet kívánunk nyerni, akkor a magántámogatások vizsgálatával egyenértékűen kell figyelembe venni az önkéntes munkát (lásd ezzel kapcsolatban a 74. oldalon lévő alsó táblázatot).

Az alap-, illetve a gazdálkodási tevékenységek bevételeinek az összbevételhez való viszonyítása csak a már korábban megrajzolt képet erősíti: az alaptevékenység bevételi részesedése az oktatásban és a kutatásban kismértékben, a kultúra és a vallás területén pedig nagymértékben átlag alatti; a gazdálkodási tevékenység szerepe ugyanakkor a kultúra terén átlagos, a kutatásban pedig kiemelkedően jónak mondható. Ha az alaptevékenység bevételét a gazdálkodási bevételekhez viszonyítjuk, jól látszik, hogy egyedül az *oktatási ágazatban haladják meg az alaptevékenység bevételei a gazdálkodási bevételeket* (mintegy 30%-kal); az *összes többi területen a gazdálkodási tevékenység több bevételt hoz, mint az alaptevékenység*.

Önkéntes munka

Az önkéntes munka a nonprofit szervezetek egyik fontos, ám gyakran elhanyagolt aspektusa. A vizsgált tevékenységi csoportok közül a kultúra a legjelentősebb ebből a szempontból, akár a segítők száma, akár az általuk ledolgozott munkanapok száma alapján vizsgálódunk (lásd a 74. oldalon lévő alsó táblázatot). A kultúra ugyanakkor a KSH által használt 19 tevékenységi csoport közül mindkét szempont alapján csupán a hatodik helyre kerülne a rangsorban, ha a tevékenységi csoportokat a nonprofit szervezetekben kifejtett önkéntes munka mennyisége alapján rangsorolnánk. (A segítők száma alapján a sorrend: szociális ellátás, sport, szabadidő–hobby, egészségügy, szakmai–gazdasági érdekvédelem, kultúra; a munkanapok száma alapján: sport, szociális ellátás, egészségügy, szabadidő–hobby, jogvédelem, kultúra.) Az egy segítő által ledolgozott munkanapok tekintetében az itt vizsgált területek elég jelentősen lemaradnak mind a nonprofit szektor átlaga, mind a többi tevékenységcsoport mögött. Különösen az oktatás mutat fel igen szerény eredményt e tekintetben.

Tevékenységi körök részletesebben

Azt is érdekes lehet megvizsgálni, hogy a tevékenységi csoportokon belül konkrétan milyen tevékenységekkel foglalkoznak az egyes szervezetek. Az egyes tevékenységi csoportok belső szerkezete a következőképp néz ki (lásd a 71. oldalon lévő felső táblázatot): a *kulturális* nonprofit szervezetek körében a *kulturális örökség megőrzésével és a művészeti tevékenységgel foglalkozó szervezetek vannak döntő többségben*. A *vallási* társas nonprofit szervezetek közül az *egyházak mintegy 47%-ot képviselnek*, ugyanakkor ez csak az összes vallási nonprofit szervezet kb. 12%-át teszi ki. Az *oktatásban* az alapítványi csoporton belül a *gyermekoktatás 70% feletti aránnyal dominál*; az oktatási alapítványok számának csak töredékét kitevő oktatási társas nonprofit szervezeteken belül a gyermekoktatás mellé azonban felzárkóznak a *felnőttoktatási és a többcélú oktatási szervezetek*. A *kutatáson belül a humán tudományok* mind az alapítványi, mind a társas nonprofit szervezetek köréből csak mintegy 20%-os aránnyal veszik ki a részüket; a természettudományok és a műszaki tudományok szerepe ennél jóval nagyobb.

Néhány nyitott kérdés

Mint arra már utaltunk, a nonprofit szervezetek társadalmi szerepének felértékelődése sokszor a de-etatizálás, demokratizálás, decentralizálás, depolitizálás és a szolgáltatások fogyasztóhoz történő közelebb vitele jelszavainak jegyében zajlik. E szervezetek léte – a mellettük korteskedő irodalmak szerint – kínálatszínésítéssel, bővítéssel, és sokszor a korábbi állami intézményrendszerrel magasabb hatékonysággal kecsegtet. Ahhoz azonban, hogy eldönthessük, mindezek az ígéretek a valóság vagy inkább a mítosz – sőt, Krémer Balázs (1996) szerint a spiritiszta asztaltáncoltatás – birodalmába tartoznak-e, olyan, a feladatellátás hatékonyságára vonatkozó összehasonlító adatok kellenének, amelyeket sajnos sem a sokat idézett hiánypótló KSH kiadvány (Bocz és munkatársai, 1997), sem pedig más forrás nem tartalmaz.

Az oktatási szektorra vonatkozóan Várhegyi (1977) rámutat arra, hogy a nem állami iskolák között a nonprofit szektor szerepe különösen jelentős kell legyen: „A forprofit (elsősorban vállalkozó) szervezetek száma azért csekély az iskolarendszerű oktatásban, mert az oktatás nem nyújt azonnali hasznot, az oktatási befektetések [...] viszonylag lassan térülnek meg. A haszonelvű vállalkozások tehát az iskolarendszeren kívüli oktatásban terjeszkedtek, mert ott a befektetések gyorsabban megtérülnek, mint az iskolarendszerben.” (73. old.) Mint Várhegyi megállapítja, az alapítványi és a magániskolák „aránya [...] csekély, de társadalmi és oktatásügyi jelentőségük sokkal nagyobb súlyú, mint számarányuk.” Várhegyi az oktatási rendszeren belül két pólusként a *hagyományos és a szabad iskola* modelljét állítja szembe, és felteszi a kérdést, vajon az alapítványi és a magániskolák milyen mértékben tekinthetők az egyik vagy a másik modell megvalósításának. Egzakt adatok, objektív felmérések híján Várhegyi sem tehet egyebet, mint hogy az iskolák

pedagógiai programjaira, deklarált önmeghatározásaira támaszkodik, s ennek alapján megállapítja, hogy „az [alapítványi és a magán-] iskolák többsége (65%-a) a szabad iskola, valamivel több, mint egyharmada pedig a hagyományos iskola megvalósítására törekszik. A teljes egészében és következetesen szabad iskola kiépítését azonban az iskoláknak valamivel több, mint egyharmada akarja.” Azaz még a nagyobb pedagógiai szabadság megvalósításának hipotézisét is elsősorban az iskolák önmeghatározása, nem pedig objektív, a tényleges pedagógiai tevékenységre irányuló vizsgálati eredmények alapján kell elfogadnunk vagy elvetnünk.

A vizsgált területeken egymás mellett – bizonyos értelemben egymás versenytársaként – együtt él az állami, önkormányzati feladatellátás és az azt kiváltó, állami támogatással megvalósított nonprofit szolgáltatás. Óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy egy objektív költség–haszon elemzés alapján tényleg bizonyíthatók lennének-e a nonprofit szektor pozitívumai. E kérdésre egyelőre még nem tudunk egzakt választ adni: sokkal részletesebb statisztikai adatokra lenne szükség ahhoz, hogy ez a kérdés több-kevesebb objektivitással megválaszolható legyen.

A szociális nonprofit szervezetek helyzete Magyarországon

Bocz János

Az elmúlt években az állampolgárok egyre gyakrabban találkozhattak a médiában a különféle nonprofit szervezetekkel. Tevékenységük lassanként a mindennapok és a közélet szerves részévé válik. A 80-as évek vége óta a nonprofit, vagy más néven önkéntes szektor komoly strukturális átalakuláson ment át, a szervezetek száma jelentősen megnőtt, anyagi erőforrásaik többszöröződtek, új szervezeti formák jöttek létre. A társadalom nagy része azonban még mindig igen kevés információval rendelkezik a szektor összetételéről, az egyes részterületek tevékenységéről.

Az alábbiakban azt fogjuk bemutatni, hogy a szociális nonprofit szervezetek milyen sajátosságokkal rendelkeznek a nonprofit szektoron belül és milyen szerepet játszhatnak a jövőben a szociális szükségletek kielégítésében. Ennek vizsgálata több szempontból is aktuális. Egyrészt a kormány és a helyi önkormányzatok egyre gyakrabban hoznak létre szociális jellegű nonprofit szervezeteket, másrészt megkezdődött egyes állami, illetve önkormányzati szociális intézmények nonprofit szervezetté történő átalakítása is. Az állami szerveknek és az önkormányzatoknak az önkéntes alapon létrejött szervezetekkel való kapcsolata azonban még korántsem mondható ideálisnak, *nem alakult ki szoros együttműködés a különböző szolgáltatók között*. Vizsgálatunkban elsősorban a szociális szervezetek működésével kapcsolatos problémákra helyezük majd a hangsúlyt. Bár az elért eredmények is nagyon fontosak, itt most nem ezeket, hanem a szektor további fejlődését akadályozó tényezőket fogjuk kiemelni.

Nemzetközi kitekintés

Hazai helyzetük részletesebb bemutatása előtt érdemes röviden kitérni arra is, hogy a fejlett országokban a nonprofit szervezetek hogyan vesznek részt a szociális szolgáltatások biztosításában. Mi indokolja, hogy az állami szervek mellett nonprofit szervezetek is nagy számban látnak el szociális feladatokat? A szektor kutatói ilyenkor általában az állami erőforrások korlátozottságára, a nonprofit szervezetek rugalmasságára, a speciális igények iránti nagyobb fogékonyságra hivatkoznak. Nem elhanyagolható tényező azonban a kisebb bürokráciára, vagy a marginális csoportok jobb elérhetőségére való hivatkozás sem (Kramer, 1991). Ugyanilyen fontos továbbá az állami kiadások csökkentésére irányuló kormányzati igény, illetve a társadalom bevonása a hátrányos helyzetű csoportok megsegítésébe. A különféle szolgáltatók közötti együttműködés lehetővé teszi a rendelkezésre álló erőforrások

hatékonyabb elosztását és a párhuzamos ellátási formák elkerülését is, bár az egyes országok nonprofit szektorának fejlődését a gazdasági racionalitás mellett gyakran történelmi-kulturális tényezők, illetve a jogi-közgazdasági feltételrendszer is befolyásolták.

A kormányok a jóléti szolgáltatások biztosításában partneri viszonyra törekednek a nonprofit szervezetekkel, fontos szerepet játszanak a szociális szolgáltatások engedélyezése és finanszírozása terén, míg a gyakorlati végrehajtás a nonprofit szolgáltatók feladata. Az együttműködés eredménye jól érzékelhető az egyes országok munkaerőpiacán is. Figyelmet érdemel például, hogy a 90-es évek elején az Egyesült Államokban a szociális ellátásban foglalkoztatottak 58%-a dolgozott nonprofit szervezeteknél, míg Németországban az idősek ellátásával, a mozgás-sérültek megsegítésével, valamint a családi segítségnyújtással foglalkozók több mint 60%-ának volt nonprofit szervezet a munkáltatója (Salamon – Anheier, 1993).

Az állami, kormányzati szervek adókedvezmények, anyagi és tárgyi eszközök, ingatlanok formájában támogatják az önkéntes szerveződéseket, ugyanakkor szorosabb ellenőrzést, felügyeletet gyakorolnak felettük. Az együttműködés leginkább a gyermekvédelem, az idősgondozás és a családsegítés területén nyilvánul meg, de a nonprofit szervezetek fontos szerepet játszanak a deviáns és más hátrányos helyzetű csoportok megsegítésében is.

Egy, a 80-as évek végén kezdődött és jelenleg is tartó összehasonlító vizsgálat eredményei szerint hat fejlett országban a nonprofit szektor kiadásainak átlagosan 20%-át fordították szociális szolgáltatásokra és itt összpontosult a nonprofit szervezetek által foglalkoztatottak majdnem egyötöde is. A kormányzati támogatás meghatározó jelentőségű volt a szociális nonprofit szervezetek számára, bevételeik többsége állami és helyi kormányzati forrásokból származott (lásd a 75. oldalon lévő középő táblázatot).

A szociális nonprofit szervezetek jellege és súlya Magyarországon

Magyarországon a 90-es évek közepén az összes nonprofit szervezet több mint 7%-a, azaz több mint 3000 szervezet végzett szociális tevékenységet. A szervezetek összetétele rendkívül heterogén. A kisméretű, néhány ezer forinttal gazdálkodó szervezetek mellett vannak több ezer fős taglétszámú, több tíz millió forintos bevételűek is. Alapítók között magánszemélyek, vállalatok, állami, önkormányzati szervek, egyházi, vallási közösségek egyaránt találhatóak. A szociális szervezetek jelentőségére utal, hogy összes bevételük 1995-ben meghaladta a 22 milliárd forintot (lásd a 75. oldalon lévő felső táblázatot), taglétszámuk pedig a 400 000 főt. Ez utóbbi szám világosan mutatja, hogy egy széles társadalmi támogatottságú csoportról van szó, amely a legrégebbi hagyományokkal rendelkező nonprofit szervezeteket foglalja magában.

A szociális szervezetek tevékenysége

A szociális szervezetek háromnegyede alapítványként, egynegyede pedig egyesületként vagy egyéb társadalmi szervezetként működik. Tevékenységük alapján éles határvonal húzható meg az egyes szervezettípusok között. Az egyesületi jellegű szervezeteknél ugyanis az érdekképviseleti, tanácsadói tevékenység kap nagyobb hangsúlyt, míg az alapítványoknál a pénzbeli, természetbeni segélyezés a jellemzőbb. (Lásd a 76. oldalon lévő táblázatot.)

A nagycsaládosok megsegítését, a családi problémák kezelését végző szervezetek, de az egészségkárosult csoportok (mozgáskorlátozottak, értelmi fogyatékosok, látás- és halláskárosodottak stb.) országos és helyi érdekképviseletei is általában egyesületi formában működnek. Az önszegélyező egyesületeket ugyanakkor a többi szociális nonprofit szervezettől némileg eltérő tevékenység jellemzi. Ezek ugyanis többnyire vállalatok, szakmai, foglalkozási csoportok szerkezetre – részben egészség- és nyugdíjpénztárként – biztosító jellegű tevékenységet folytatnak, részben pedig meghatározott csoportok (pl. vasutasok, ügyvédek stb.) részére nyújtanak tanácsadást vagy krízishelyzetben (pl. haláleset) erkölcsi és anyagi segítséget.

A szociális alapítványok körében az egyidejűleg többféle szociális tevékenységet is ellátó szervezetek a legszámosabbak. Ezek az alapítványok több csoportot is támogatnak (családokat, vállalati dolgozókat, szegényeket, nonprofit szervezeteket, szociális intézményeket stb.), és a pénzbeli, természetbeni segélyezés mellett megelőzési programokat, munkahelyteremtő projekteket is finanszíroznak. A gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó alapítványok között éppúgy megtalálhatók a gyermekvédelmi intézmények támogatására létrejött szervezetek, mint az iskolák ifjúságvédelmi alapítványai és a nevelőintézeteket elhagyó fiatalok társadalmi beilleszkedését elősegítő szervezetek. Az egészségkárosultak segítését célzó alapítványok egy részét szintén a bentlakásos intézmények működési költségeinek kiegészítésére hozták létre, de több esetben – a kedvezőbb gazdálkodási feltételek miatt – a fogyatékosokkal foglalkozó egyesületek is létrehozták saját alapítványaikat.

Ugyanakkor meglepően kevés az olyan nonprofit szervezet, amelynek fő tevékenysége a menekültek, etnikai csoportok, hajléktalanok és szenvedélybetegek megsegítésére irányul. Ez azért is érdekes, mert a nonprofit jelleg (az innovációs szerep, a marginális csoportokkal szembeni jobb fogadókészség) éppen ezeknek a csoportoknak a támogatásában tudna a leghatékonyabban érvényesülni. A kialakult helyzetet részben magyarázza, hogy ezeknek a csoportoknak az ellátásában állami, önkormányzati intézmények és egyházi szervezetek is részt vesznek, továbbá az is, hogy a hajléktalanok vagy a menekültek számára létrehozott szálláshely működtetése, vagy a szenvedélybetegek megsegítése olyan költségeket, szakképzettséget igényel, ami a szociális szervezetek többségének ma még nem áll rendelkezésére.

A szociális szervezetek anyagi háttere

A külföldi példákkal szemben a magyarországi nonprofit szervezetek életében jóval szerényebb, bár bevételeik szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható szerepet játszik az állami és az önkormányzati szervezetekkel történő együttműködés. Az 1993-ban elfogadott szociális törvény lehetőséget ad arra, hogy állami szerv vagy helyi önkormányzat alapítvánnyal vagy egyesülettel szerződést kössön szociális szolgáltatások ellátására. Ennek tényleges hatékonyságáról azonban megfelelő célvizsgálatok hiányában sajnos nagyon keveset lehet csak tudni. Vannak viszont arra vonatkozó adatok, hogy milyen szerepet játszanak az állami és az önkormányzati szervek a szociális szervezetek létrehozásában és támogatásában, van-e egyáltalán együttműködés a különböző szektorok között. Egy 1995-ben végzett kutatás szerint a szociális nonprofit szervezetek alig 2%-a jelezte, hogy alapításában a kormány vagy valamelyik minisztérium, illetve főhatóság is részt vett. Az önkormányzati testületek, intézmények által alapított szervezetek aránya azonban ennél lényegesen magasabb, a válaszadó szervezetek 20%-át tette ki. Ezek jelentős része azonban az önkormányzatok felügyelete alatt álló szociális intézmények támogatására létrejött szervezet, illetve az önkormányzati testületek által a település szociális helyzetének javítására létrehozott alapítvány volt (Bocz, 1997). Sokat elárul a nonprofit szervezetek hazai helyzetéről az is, ha megvizsgáljuk, hogy kik és milyen mértékben támogatták őket az elmúlt években (lásd a 75. oldalon lévő alsó táblázatot).

A hazai nonprofit szektor egyik paradox vonása, hogy bár a kormányzati támogatás csak a szervezetek viszonylag kis hányadát érinti, a szociális szervezetek számára az állami támogatások mégis az egyik legfontosabb bevételi forrást jelentik. Ez összefügg azzal, hogy a szociális szervezetek által támogatottak a társadalmilag leginkább hátrányos helyzetű csoportokból kerülnek ki, ezért vagyoni helyzetük eleve nem teszi lehetővé, hogy a szociális szolgáltatásokért fizessenek. Az állami és önkormányzati támogatás különösen a kisméretű szervezetek számára lenne fontos, hiszen nekik a legnehezebb támogatókat szerezni és a működésükhöz szükséges forrásokat előteremteni. Tervezhető bevételek hiányában fennmaradásuk is veszélybe kerül, feladataikat nem tudják megfelelő színvonalon ellátni. Nehéz elképzelni például, hogy egy, a szegények támogatására létrejött szervezet képzett szakemberek és elégséges infrastruktúra (helyiség, telefon stb.) nélkül hatékonyan tudná céljait megvalósítani.

A kisebb szervezetek éppen „szegénységük” és „ismeretlenségük” miatt alig tudnak a lakosságtól, illetve a gazdálkodó szervezetektől plusz forrásokhoz jutni, tevékenységükért térítést kérni, vagy vállalkozni. Ez utóbbit azért is érdemes hangsúlyozni, mert a szociális egyesületeknek más egyesületekhez képest az átlagosnál kevesebb bevétele származik vállalkozási tevékenységből. Míg a nem szociális egyesületeknél 1995-ben az összes bevétel közel egynegyede vállalkozási tevékenység eredménye volt, addig a szociális egyesületeknél ez az arány körülbelül 10%-ot tett ki. Ez feltehetően összefügg a szociális szervezetek anyagi és személyi feltételeivel is. A vállalkozási tevékenység folytatásához ugyanis nemcsak anyagi

fedezetre, hanem jól képzett szakemberekre, a vállalkozói környezet, a piac megfelelő ismeretére is szükség van. Ezek biztosítása azonban legtöbbször meghaladja a kisebb méretű szervezetek lehetőségeit.

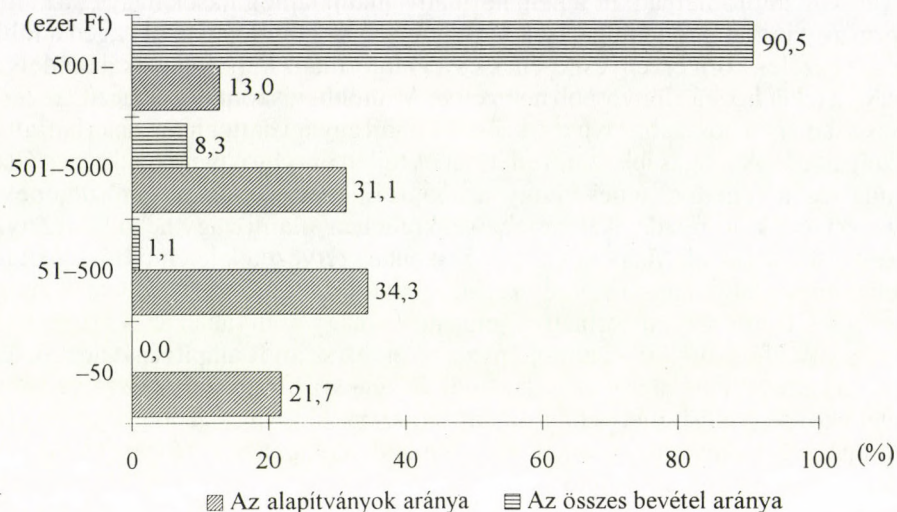
Hasonlóan problematikus a nem normatív állami támogatások nagy és az alanyi (normatív) jogon járó támogatások kicsi aránya. Az előbbi tág teret enged a lobbyszerkezetek széles körű érvényesítésének és a jó informális kapcsolatokkal rendelkező szervezeteket hozza előnyösebb helyzetbe. Az utóbbi viszont megnehezíti a szervezetek számára a hosszabb távú tervezést, és stabil anyagi háttér hiányában hátráltatja a szolgáltatások magasabb szintű ellátását. A fejlett országokban a rendszeres állami támogatások lehetővé tették, hogy a nonprofit szervezetek megerősödjenek és átvegyenek olyan feladatokat, amelyeket korábban állami vagy helyi kormányzati szervezetek láttak el. Magyarországon viszont a szervezetek jelentős részének még esélye sincs szolgáltatásai bővítésére, kiegyensúlyozott működési feltételek megteremtésére. Itthon a nem normatív támogatások nagy arányában az is közrejátszik, hogy a különféle állami és önkormányzati szervek számos alapítványt hoztak létre. Ezekon keresztül ugyanis nemcsak a civil, önkéntes szférába tartozó szervezeteket, hanem költségvetési, illetve önkormányzati szerveket, vagy azok felügyelete alatt álló intézményeket is támogatnak, és így tulajdonképpen a források „intézményen belüli” újraelosztása valósul meg.

Annak ellenére, hogy a szociális egyesületek közül viszonylag sok működik együtt az önkormányzatokkal, kifejezetten kevés a nonprofit szervezeteknek nyújtott önkormányzati támogatások összege. Ez részben azzal függ össze, hogy még kevés a szerződésen alapuló kapcsolat a civil szervezetek és az önkormányzatok között, pedig a szociális szervezetek jövője szempontjából rendkívül fontos lenne, hogy e kapcsolatok szorosabbá váljanak. A helyi sajátosságok ismerete, az erőforrások jobb felhasználása mindkét fél, de legfőképpen a rászorultak érdeke. Közös cselekvési programok kidolgozása, egymás munkájának támogatása révén elkerülhető lenne a párhuzamos ellátási formák továbbélése, sőt célzottabban és hatékonyabban lehetne a különféle segélyezési formákat is felhasználni.

A szociális nonprofit szervezetek bevételeivel kapcsolatban érdemes megjegyezni azt is, hogy lakossági támogatásuk viszonylag alacsony (lásd a 75. oldalon lévő alsó táblázatot). Ez közvetve arra utal, hogy a szociális szervezetek egy része nem tudta „megszólítani” az állampolgárokat, nem sikerült őket bevonni céljaik megvalósításába. Még ha figyelembe is vesszük, hogy sok szervezet csak meghatározott társadalmi csoportok, intézmények támogatására jött létre (például a fogyatékosok megsegítésére), akkor is elgondolkodtató a lakossági támogatások alacsony aránya. A szervezetek elismertsége és a támogatói kör bővülése érdekében a jövőben törekedni kellene a szervezetek munkájának nagyobb társadalmi nyilvánosságára és a lakossági kapcsolatok erősítésére.

Szintén problematikus a nonprofit szervezetek bevételeinek egyenlőtlen eloszlása. Ennek lényege, hogy a bevételek döntő része néhány nagyobb szervezetnél összpontosul, míg a nonprofit szervezetek többségénél a bevételek igen alacsony hányada marad. A szociális szervezetek összes bevételeinek több mint háromnegyede (!) a szervezetek kevesebb mint egytizedénél (!) koncentrálódik (lásd

az 1. ábrát). (A bevételek egyenlőtlen eloszlása egyébként nemcsak a szociális szervezeteknél, hanem a szektor egészében is jellemző.)

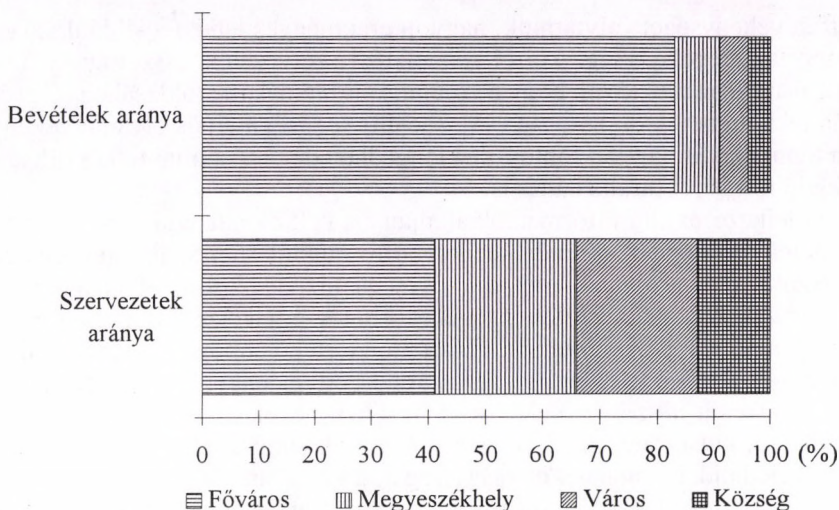

Forrás: A KSH 1996. évi nonprofit adatfelvétele.

1. ábra. A szociális alapítványok aránya és részesedése az összes bevételből a bevételek nagyságcsoportha szerint, 1995 (%)

Hasonló gondokat okoz a bevételek fővárosi koncentrációja is. A szociális alapítványok bevételeinek több mint 80%-át budapesti székhelyű szervezetek könyvelhették el, ami összefügg a főváros gazdasági és politikai centrumjellegével. Az országos hatáskörű és a külföldi támogatásból működő szervezetek ugyanis többnyire fővárosi székhelyűek és – már csak földrajzi közelségük miatt is – az itteni szervezetek tudnak a legkönnyebben támogatáshoz jutni (lásd a 2. ábrát).

A bevételek területi eloszlásának egyenlőtlensége a kisebb településeken működő szervezetek számára a leginkább hátrányos. Úgy tűnik, hogy a forrásokhoz azok a szervezetek jutnak hozzá nagyobb eséllyel, amelyek jobb kapcsolatokkal, információkkal rendelkeznek, és közelebb vannak az elosztás, a források centrumához. Mindez a nagyobb településeken működő, jobb infrastrukturális háttérrel rendelkező nonprofit szervezeteknek kedvez, a kisvárosi és különösen a falvakban működő szervezetek a forrásokért történő versenyben hátrányos helyzetből indulnak.

Forrás: A KSH 1996. évi nonprofit adatfelvétele.

2. ábra. A szociális alapítványok aránya és részesedése az összes bevételből településtípusok szerint, 1995 (%)

Hogyan tovább?

A fentiekben leírt problémák megoldása csak hosszabb távon képzelhető el. Ehhez minden érintett félnek (kormányzat, önkormányzatok, nonprofit szervezetek stb.) az eddiginél nagyobb erőfeszítéseket kellene tennie, tevékenységüket össze kellene hangolni, az együttműködés jövőbeli lehetőségeit újra és újra át kellene gondolni.

A szervezetek közötti egyenlőtlenségek tartós fennmaradása esetén nehezen képzelhető el, hogy a szociális nonprofit szervezetek többsége megfelelő minőségű és mennyiségű szociális szolgáltatást tud majd nyújtani a rászorultak részére. Sőt, mivel e szervezetek személyi, eszköz- és anyagi forrásigénye nagyobb, mint más típusú nonprofit szervezeteké, működőképességük is veszélybe kerülhet. A finanszírozás jelenlegi struktúrája azt sem teszi lehetővé, hogy az állami intézmények által végzett szociális feladatok jelentős részét nonprofit szervezetek vegyék át. Nincs megfelelő stratégia, nincsenek világosan megfogalmazott célok, a szociális nonprofit szervezetekkel való együttműködést elősegítő programok. El kellene gondolkodni azon is, hogy melyek azok a konkrét területek, ahol a nonprofit szervezetek szociális szolgáltatásokat nyújthatnának, ahol az állami és az önkormányzati szervek mellett vagy helyett ők is szerepet kapnak.

Egy másik nézőpontból közelítve: a nonprofit szervezeteknek is törekedniük kellene finanszírozási bázisuk bővítésére, olyan technikák elsajátítására, amelyek lehetővé tennék a támogatói kör bővülését, az állami és az önkormányzati szervek, a vállalatok és a lakosság fokozottabb bevonását. Intenzívebben kellene érdekérvé-

nyesítő tevékenységet folytatniuk, nagyon eredményes lehetne például az azonos célcsoporttal, tevékenységi körrel rendelkező szervezetek összefogása. Le kell számolni azzal az illúzióval, hogy a szociális problémák megoldásához elégséges a jó szándékú emberek összefogása. A szociális segítségnyújtás olyan tevékenység, ahol a tenni akarás nagyon fontos, de elengedhetetlen a szakmai felkészültség és a megfelelő infrastrukturális háttér is.

A rendelkezésre álló információk alapján azt kell mondanunk, hogy a szociális szervezetek többsége nem rendelkezik a tartós működéshez szükséges anyagi háttérrel. Szükség lenne olyan kompenzációs mechanizmusokra, amelyek mérsékelnék a szervezetek közötti egyenlőtlenségeket. Ennek egyik legkézenfekvőbb módja lehetne a nonprofit szervezetek pályázati úton történő támogatása. Ehhez azonban át kellene alakítani a jelenlegi pályázati rendszert, és nagyobb mértékben kellene támogatni azokat a szervezeteket vagy tevékenységeket, amelyek a legkevésbé számíthatnak külső támogatókra. A hazai társadalomtudományi kutatásoknak ki kellene terjedniük olyan hatékonyságvizsgálatokra is, amelyek választ adhatnának arra, hogy egy adott ellátási forma (pl. a házi gondozás) megvalósítása milyen formában oldható meg a leghatékonyabban: az állami szervek, az önkormányzatok, illetve a nonprofit szervezetek, vagy éppen együttműködésük révén.

Végül, rendkívül fontos lenne, hogy a nonprofit szervezetekre vonatkozó jogi szabályozás és közgazdasági feltételrendszer összhangban legyen a szektor sajátosságaival, s ne a jelenlegi viszonyok konzerválódását, hanem az alapítványi és egyesületi világ fejlődését segítse elő.

Statisztikai táblázatok

Az itt közölt táblázatok folyóiratunk e számának témára vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazzák

A nonprofit szervezetek száma Magyarországon 1862 és 1995 között

	Alapítvány	Társas nonprofit szervezet	Összesen
1862 ^a	–	319	–
1878 ^b	–	1 917	–
1932	–	14 365	–
1970	–	8 886	–
1982	–	6 570	–
1989	400	8 396	8 796
1990	1 865	14 080	15 945
1991	6 182	17 869	24 051
1992	9 703	21 528	31 231
1993	11 884	22 926	34 810
1994 ^c	14 216	26 107	40 323
1995 ^c	15 650	27 685	43 335

^a A mai országterületen működő egyesületek száma. Az akkori országterületen összesen 579 egyesület volt.

^b A mai országterületen működő egyesületek száma. Az akkori országterületen összesen 3995 egyesület volt.

^c 1994-től kezdve az alapítványok számában a közalapítványok, a társas nonprofit szervezetekében a köztestületek, közhasznú társaságok és önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak is szerepelnek.

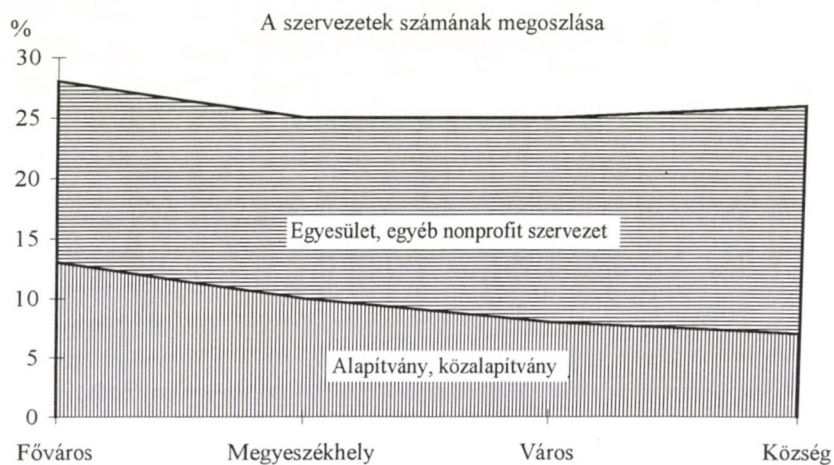
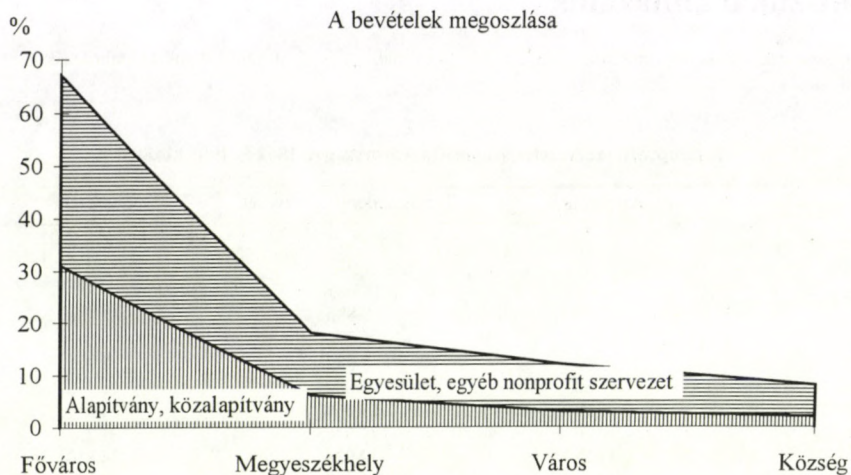
Megjegyzés. A KSH 1990-ben végrehajtott, 1989-re vonatkozó egyesületi felvétele során összesen 8514 egyesületet találtak. Ez az adat jól közelíti a nyilvántartásban szereplő szervezetszámot. A különbség valószínűleg abból adódik, hogy a KSH néhány olyan egyesülettel is kapott adatokat, amely nem volt önálló jogi személy, s így nem jelent meg a számítógépes nyilvántartásban.

Forrás: Az 1862 és 1982 közötti adatok forrásai a Magyar Tudományos Akadémia és a Központi Statisztikai Hivatal következő kiadványai: 1862: Magyarország különböző egyletei – Statisztikai Közlemények. A hazai állapotok ismeretének előmozdítására IV. kötet. MTA Statisztikai Bizottsága. Budapest. 1862. 246–269. old.; 1878: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban – Hivatalos Statisztikai Közlemények. KSH. Budapest. 1880. 516–517. old.; 1932: Dobrovits Sándor: Magyarország egyesületeinek statisztikája – *Magyar Statisztikai Szemle* 1935/1. 26–27. old.; 1970, 1982: *Egyesületek Magyarországon, 1970, 1982* – KSH. Budapest. 1972, 1984. Az 1989 és 1995 közötti adatok a KSH számítógépes nyilvántartásából származnak.

A nonprofit szervezetek száma és megoszlása településtípusok szerint, 1995

Településtípus	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen	
	száma	megoszlása (%)	száma	megoszlása (%)	szám	megoszlás (%)
Főváros	5 560	35,5	6 720	24,3	12 280	28,3
Megyeszékhely	3 828	24,5	6 047	21,8	9 875	22,8
Város	3 701	23,6	6 391	23,1	10 092	23,3
Község	2 561	16,4	8 527	30,8	11 088	25,6
Összesen	15 650	100,0	27 685	100,0	43 335	100,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

A nonprofit szektor bevételeinek és szervezeteinek településtípus szerinti koncentrációja

A nonprofit szervezetek száma és megoszlása megyék szerint, 1995

Főváros, megye	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen	
	száma	megoszlása (%)	száma	megoszlása (%)	szám	megoszlás (%)
Budapest	5 560	35,5	6 720	24,3	12 280	28,3
Bács-Kiskun	665	4,2	1 308	4,7	1 973	4,6
Baranya	688	4,4	1 235	4,5	1 923	4,4
Békés	373	2,4	1 021	3,7	1 394	3,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	788	5,0	1 505	5,4	2 293	5,3
Csongrád	575	3,7	968	3,5	1 543	3,6
Fejér	378	2,4	1 019	3,7	1 397	3,2
Győr-Moson-Sopron	606	3,9	1 197	4,3	1 803	4,2
Hajdú-Bihar	744	4,8	1 096	4,0	1 840	4,2
Heves	388	2,5	934	3,4	1 322	3,1
Jász-Nagykun-Szolnok	524	3,3	1 155	4,2	1 679	3,9
Komárom-Esztergom	461	2,9	772	2,8	1 233	2,8
Nógrád	256	1,7	666	2,4	922	2,1
Pest	1 051	6,8	1 838	6,6	2 889	6,7
Somogy	509	3,3	1 394	5,0	1 903	4,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	367	2,3	1 188	4,3	1 555	3,6
Tolna	247	1,6	645	2,3	892	2,0
Vas	298	1,9	825	3,0	1 123	2,6
Veszprém	727	4,6	1 167	4,2	1 894	4,4
Zala	445	2,8	1 032	3,7	1 477	3,4
Összesen	15 650	100,0	27 685	100,0	43 335	100,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

Az 1995 végéig megszűnt nonprofit szervezetek száma és megszűnési aránya tevékenységcsoportok szerint

Tevékenységcsoport	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	szám	arány (%)
Kultúra	126	4,9	113	5,7	239	5,2
Vallás	29	3,4	4	1,4	33	2,9
Sport	53	5,0	852	12,3	905	11,3
Szabadidő, hobbi	22	5,0	461	6,5	483	6,4
Oktatás	95	2,2	14	3,8	109	2,3
Kutatás	26	4,7	7	1,8	33	3,5
Egészségügy	46	3,1	16	4,6	62	3,4
Szociális ellátás	129	5,2	33	4,0	162	4,9
Nyugdíj- és egészségbiztosítás	2	7,1	14	5,0	16	5,2
Polgárvédelem, tűzoltás	–	–	299	21,2	299	20,3
Környezetvédelem	14	3,6	37	6,4	51	5,3
Településfejlesztés	43	5,6	64	7,6	107	6,7
Gazdaságfejlesztés	38	10,1	36	13,7	74	11,6
Jogvédelem	5	5,5	38	8,2	43	7,7
Közbiztonság védelme	6	1,9	70	8,4	76	6,6
Többcélú adományoztatás, nonprofit szövetségek	–	–	38	5,2	38	5,3
Nemzetközi kapcsolatok	6	2,3	11	3,2	17	2,8
Szakmai, gazdasági érdekvédelem	7	11,7	682	11,3	689	11,3
Politika	3	3,1	71	12,1	74	10,8
Összesen	650	4,0	2860	9,4	3510	7,5

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

A nonprofit szektor bevételei források szerint, 1994–1995

Bevételi forrás	A bevétel			
	összege (millió Ft)		megoszlása (%)	
	1994	1995	1994	1995
Normatív költségvetési támogatás	3 617,6	3 707,8	2,5	1,9
Nem normatív költségvetési támogatás*		24 722,7		12,6
Központi alapoktól kapott támogatás*	19 971,0	6 003,3	13,8	3,1
Normatív önkormányzati támogatás	433,2	590,7	0,3	0,3
Nem normatív önkormányzati támogatás	5 738,2	5 889,1	4,0	3,0
Összes állami támogatás	29 760,0	40 913,6	20,6	20,9
Vállalati támogatás	11 484,1	14 936,9	8,0	7,6
Lakossági támogatás	3 428,4	4 331,1	2,4	2,2
Külföldi támogatás	8 997,1	16 406,8	6,2	8,4
Támogatás nonprofit szervezetektől	6 677,6	7 739,7	4,6	4,0
Összes magántámogatás	30 587,2	43 414,5	21,2	22,2
Tagdíjbevétel magánszemélyektől	6 696,8	14 092,8	4,7	7,2
Tagdíjbevétel jogi személyektől	7 243,2	13 282,6	5,0	6,8
Alaptevékenység ár- és díjbevétele*	19 943,8	25 425,1	13,8	13,0
Alaptevékenység értékesítési bevétele*		2 483,7		1,3
Alaptevékenység összes bevétele	33 883,8	55 284,2	23,5	28,3
Kamatbevétel*		12 567,8		6,4
Pénzügyi befektetések hozama*	13 353,8	10 389,5	9,3	5,3
Vállalkozási bevétel	29 797,2	30 857,8	20,7	15,8
Gazdálkodási tevékenység összes bevétele	43 151,0	53 815,1	30,0	27,5
Hitelfelvétel*		1 759,8		0,9
Egyéb bevétel*	6 749,9	440,1	4,7	0,2
Összes bevétel	144 131,9	195 627,3	100,0	100,0

* A két tétel az 1994-es kérdőívben összevontan szerepelt.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

Az érvényes adónyilatköztatok száma, valamint a támogatásban részesült szervezetek típusainak és a támogatás összegének megoszlása

Szervezettípus	Érvényes nyilatkozat (db)	Megoszlás (%)	Címzett (db)	Az átengedett adó egy szervezetre jutó átlaga (Ft)
Társadalmi szervezet, alapítvány	871 289	85,46	12 000	141 812
Közalapítvány	49 495	4,86	618	134 727
Színház, közgyűjtemény	18 325	1,85	400	92 974
Egyház, vallási felekezet	14 786	1,45	324	65 097
Összes többi	65 509	6,42	2 497	50 948
Összesen	1 019 614	100,0	15 839	124 409

Forrás: A *Népszabadság* 1997. szeptember 3-ai és szeptember 8-ai számai alapján Mészáros Geyza számításai.

A nonprofit szervezetek bevételei a bevételi források és szervezeti formájuk szerint, 1995 (millió Ft)

Szervezeti forma	Állami	Magán-	Alap-	Gazdálkodási	Egyéb	Összesen
	támogatás		tevékenység bevétele			
Alapítvány	10 323,0	27 988,9	6 103,4	18 450,5	884,8	63 750,6
Közalapítvány	12 416,2	1 183,8	368,7	1 401,0	1,4	15 371,1
Egyesület	13 373,7	10 708,3	24 468,4	20 481,3	424,0	69 455,7
Köztisztviselő	621,9	173,7	4 804,2	339,1	492,2	6 431,1
Szakszervezet	51,2	1 142,9	4 523,0	3 345,6	25,5	9 088,2
Szakmai, munkáltatói szervezet	418,8	287,7	5 576,4	4 665,4	11,0	10 959,3
Közhasznú társaság	1 956,2	554,6	715,9	4 562,3	256,7	8 045,7
Biztosítópénztár	0,0	907,8	7 846,2	464,2	60,5	9 278,7
Nonprofit szervezet intézménye	1 752,6	466,8	878,0	105,7	43,8	3 246,9
Összesen	40 913,6	43 414,5	55 284,2	53 815,1	2 199,9	195 627,3

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

A nonprofit szervezetek száma és bevétele tevékenységcsoportok szerint, 1995

Tevékenységcsoport	A szervezetek		A bevételek	
	száma	megoszlása (%)	összege (millió Ft)	megoszlása (%)
Kultúra	4 327	10,1	18 399,0	9,4
Vallás	981	2,3	1 765,6	0,9
Sport	7 090	16,5	23 637,2	12,1
Szabadidő	7 044	16,3	11 757,0	6,0
Oktatás	4 615	10,7	14 933,1	7,6
Kutatás	903	2,1	6 983,4	3,6
Egészségügy	1 749	4,1	4 642,3	2,4
Szociális ellátás	3 148	7,3	22 291,6	11,4
Nyugdíj- és egészségbiztosítás	294	0,7	13 711,0	7,0
Polgárvédelem, tűzoltás	1 171	2,7	511,0	0,3
Környezetvédelem	919	2,1	2 803,5	1,4
Településfejlesztés	1 502	3,5	4 939,0	2,5
Gazdaságfejlesztés	565	1,3	18 319,9	9,4
Jogvédelem	513	1,2	1 916,6	1,0
Közbiztonság védelme	1 078	2,5	680,5	0,3
Többcélú adományoztatás, nonprofit szövetségek	685	1,6	12 317,4	6,3
Nemzetközi kapcsolatok	580	1,3	4 112,6	2,1
Szakmai, gazdasági érdekképviselet	5 427	12,6	31 129,1	15,9
Politika	460	1,1	777,5	0,4
Összesen	43 051	100,0	195 627,3	100,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

A nonprofit szervezetek száma és bevételei bevétel nagyság szerint, 1995

Bevétel nagyság (ezer Ft)	A szervezetek		A bevételek	
	száma	megoszlása (%)	összege (millió Ft)	megoszlása (%)
- 50	12 369	28,7	142,2	0,1
51-500	15 294	35,5	3 286,7	1,7
501-5000	10 754	25,0	18 685,8	9,5
5001-	4 634	10,8	173 512,6	88,7
Összesen	43 051	100,0	195 627,3	100,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

A nonprofit szervezetek száma és bevételei szervezeti forma szerint, 1995

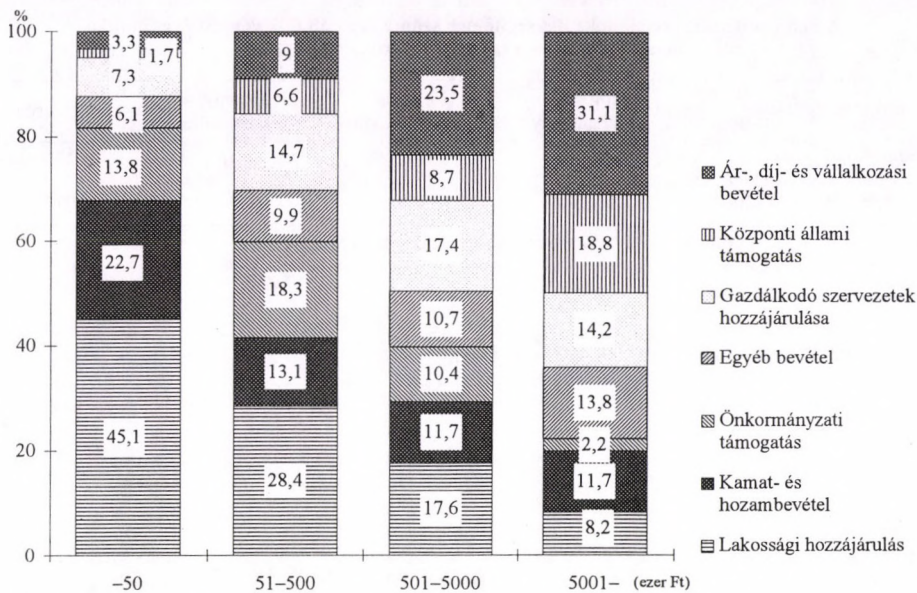
Szervezeti forma	A szervezetek		A bevételek	
	száma	megoszlása (%)	összege (millió Ft)	megoszlása (%)
Alapítvány	15 192	35,3	63 750,6	32,6
Egyesület	22 880	53,1	69 455,7	35,5
Szakszervezet	2 050	4,8	9 088,2	4,6
Szakmai, munkáltatói érdekképviselő	1 780	4,1	10 959,3	5,6
Nonprofit szervezet intézménye	46	0,1	3 246,9	1,7
Együtt	41 948	97,4	156 500,7	80,0
Közalapítvány	458	1,1	15 371,1	7,9
Köztestület	250	0,6	6 431,1	3,3
Közhasznú társaság	184	0,4	8 045,7	4,1
Biztosítópénztár	211	0,5	9 278,7	4,7
Együtt	1 103	2,6	39 126,6	20,0
Összesen	43 051	100,0	195 627,3	100,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

A különböző hatókörű nonprofit szervezetek megoszlása bevétel nagyság szerint, 1995

Hatókör	Bevétel nagyság (ezer Ft)				Összesen
	-50	51-500	501-5000	5001-	
Konkrét ügy, intézmény	20,8	42,7	29,1	7,4	100,0
Kisebb körzet	28,8	38,6	25,0	7,6	100,0
Egy település	31,8	40,9	22,5	4,8	100,0
Több település	20,4	35,4	32,1	12,1	100,0
Egy megye	18,2	32,6	29,0	20,2	100,0
Több megye	16,7	29,5	35,7	18,1	100,0
Egy ország	18,0	22,3	30,9	28,8	100,0
Több ország	20,3	24,1	31,6	24,0	100,0
Összesen	23,9	35,9	27,8	12,4	100,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

A nonprofit szervezetek bevételei bevételnagyság és bevételi források szerint, 1995

Az 500 000 Ft feletti bevétellel rendelkező nonprofit szervezetek által kiosztott támogatások szervezeti forma és a támogatás formája szerint, 1995 (millió Ft)

Szervezeti forma	Lakosságnak		Szervezetnek		Összesen	
	pénzbeni	természetbeni	pénzbeni	természetbeni	pénzbeni	természetbeni
Alapítvány	3 854,6	237,1	12 478,6	433,3	16 332,2	670,1
Közalapítvány	3 806,3	2,9	4 029,8	736,2	7 836,1	739,1
Egyesület	2 313,9	1 176,3	1 339,6	1 047,3	3 653,5	2 223,6
Köztisztület	0,3	-	28,5	-	28,8	-
Szakszervezet	389,9	43,6	403,5	5,1	793,4	48,7
Szakmai, munkáltatói érdekképviselet	19,3	4,0	1 201,2	1,0	1 220,5	5,0
Közhasznú társaság	-	-	-	-	-	-
Biztosítópénztár	1 012,4	-	-	-	1 012,4	-
Nonprofit szervezet intézménye	9,2	-	20,5	-	29,7	-
Összesen	11 405,9	1 463,9	19 501,7	222,9	30 907,6	3 686,8

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

**A nonprofit szervezetek önkéntes segítőinek száma és az általuk végzett éves munka
becsült időtartama szervezettípusok szerint, 1995**

Az önkéntes segítők	Alapítvány, közalapítvány	Egyesület, pénztár, kht	Érdekképviselő, köztestület	Összesen
Száma (fő)	81 024	393 964	31 154	506 142
Az év során végzett munkájuk becsült időtartama (óra)*	4 874 962	32 971 961	1 190 711	39 037 634

* A becslést az önkéntes munkát igénybe vevő nonprofit szervezetek végezték.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

Az önkéntes segítők, illetve az önkéntes munkanapok* száma tevékenységcsoportok szerint, 1995

Tevékenységcsoport	Az önkéntes segítők száma	Az önkéntes munkanapok száma
Kultúra	30 263	196 577
Vallás	17 985	98 159
Sport	68 263	1 675 156
Szabadidő, hobbi	60 685	320 854
Oktatás	18 279	61 376
Kutatás	7 634	48 856
Egészségügy	41 762	482 040
Szociális ellátás	109 163	902 759
Nyugdíj- és egészségbiztosítás	930	11 952
Polgárvédelem, tűzoltás	4 149	20 713
Környezetvédelem	18 216	105 807
Településfejlesztés	17 452	61 263
Gazdaságfejlesztés	4 246	15 633
Jogvédelem	15 762	244 856
Közbiztonság védelme	7 293	107 620
Többcélú adományozás, nonprofit szövetségek	28 973	193 927
Nemzetközi kapcsolatok	13 539	52 373
Szakmai, gazdasági érdekvédelem	37 603	179 501
Politika	3 945	100 281

* Önkéntes munkanapon az önkéntes segítők által egy évben végzett munkanapot értünk (napi nyolcórás munkát alapul véve). Értékét úgy kaptuk meg, hogy az önkéntesek által végzett éves munkaórák számát elosztottuk nyolccal.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

**A háztartásokat segítő nonprofit szektor ágazatonkénti hozzájárulása
a bruttó hozzáadott értékhez, 1995**

Ágazat	A bruttó hozzáadott érték	
	összege (millió Ft)	az ágazati hozzáadott érték százalékában
Oktatás	5 794	2,3
Egészségügy és szociális ellátás	5 437	2,5
Szórakoztató és kulturális tevékenység	15 737	17,7
Tagsági viszonyon alapuló és máshová nem sorolt szervezetek közösségi tevékenysége	17 318	71,6
Ágazatok összesen*	44 286	1,0

* Az összesen sorban a háztartásokat segítő nonprofit szektor által előállított hozzáadott értéket a teljes GDP-hez viszonyítottuk.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997).

**Az 1995 előtt létesült alapítványok és az egészségügyi alapítványok megoszlása
bejegyzésük éve szerint (%)**

A bejegyzés éve	Összes alapítvány	Egészségügyi alapítványok
1990 előtt	2,8	7,7
1990	10,3	9,2
1991	30,4	21,8
1992	24,8	23,0
1993	15,3	19,9
1994	16,4	18,4
Együtt	100,0	100,0

Forrás: Az ország összes alapítványa – a KSH 1994. évi nonprofit felvétele alapján: *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994*. KSH, Budapest, 1996; továbbá az 1997-es egészségügyi alapítványokra vonatkozó kérdőíves felvétel.

Megjegyzés: 1995–96-ban sem tört meg a „gründolás” láza: a ma működő egészségügyi alapítványok további 14%-át az elmúlt két év során hozták létre.

**A különböző profilú egészségügyi alapítványok által 1996-ban elnyert támogatások átlagos értéke
(ezer Ft)**

A támogató	A támogatott alapítvány típusa					Átlag
	„orvosi önérdekű”	„hagyományos gyógyító”	„egészségügyi- szociális”	„szociális- kutató”	„hagyományost tágító”	
Lakosság	62	114	558	115	231	219
Állami szereplő	45	1 902	529	863	87	1 526
Piaci szereplő	1 763	1 378	561	449	132	1 089
Hazai/külföldi nonprofit	6 314	220	2 810	328	104	1 678
Együtt	8 184	3 614	4 458	1 755	554	4 512

Forrás: Az 1997-es egészségügyi alapítványokra vonatkozó kérdőíves felvétel alapján Szalai Júlia számításai.

**Az alapítványok 1994. évi, illetve az egészségügyi alapítványok 1996. évi bevételeinek
források szerinti szerkezete (%)**

A forrás típusa	Alapítványok	Egészségügyi alapítványok
Állami támogatás	29,7	11,8
Ebből: nem-normatív támogatás	26,7	3,6
Magántámogatás	33,2	57,7
Ebből: vállalati támogatás	11,5	29,3
lakossági támogatás	5,2	18,3
Alaptevékenység árbevétele	6,5	2,6
Gazdálkodási tevékenység bevétele	27,4	20,5
Egyéb bevétel	3,2	7,4
Összes bevétel	100,0	100,0
Egy alapítványra eső átlagos bevétel (eFt)	6293*	6617

*A két felvétel időpontja között eltelt időszak inflációs rátájával korrigált adat.

Forrás: Az ország összes alapítványa – a KSH 1994. évi nonprofit felvétele alapján: *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994*. KSH, Budapest, 1996; továbbá az 1997-es egészségügyi alapítványokra vonatkozó kérdőíves felvétel.

Az egészségügyi alapítványok gazdálkodásának néhány jellemzője tevékenységi körük, illetve éves bevételük nagysága szerint

Gazdálkodási jellemzők	Az alapítvány tevékenység szerinti típusa					Az alapítvány 1996. évi bevétele	
	„orvosi önérdékű”	„hagyományos gyógyító”	„egészségügyi-szociális”	„szociális-kutató”	„hagyományost támogató”***	max. 200 000 Ft	min. 1 millió Ft
1996. évi összbevétel*	15 954	3 919	7 315	2 605	779	57****	24 157
1996. évi összkiadás*	2 472	2 836	5 770	1 566	330	123	10 651
Bevételből							
állami támogatás (%)	5	8	14	15	20	11	12
magántámogatás (%)	54	63	57	56	58	57	58
gazdálkodási eredmény (%)	30	22	16	16	15	24	21
Kiadásból							
személyi kifizetés (%)	12	14	10	12	5	12	16
anyagköltség (%)	15	27	30	24	37	34	23
nyújtott támogatás (%)	48	31	28	29	38	19	45
egy önkéntes munkárára eső kifizetés (Ft)	162	789	296	538	23	32	1 067

*Ezer Ft-ban.

**Az igen kis elemszám, továbbá a csoportban különösen gyakori hiányos adatközlés miatt az oszlop adatait nagy fenntartással kell kezelnünk.

***Azon 58 szervezettel együtt, amelynek az adott évben 0 Ft bevétele volt.

Forrás: Az 1997-es egészségügyi alapítványokra vonatkozó kérdőíves felvétel alapján Szalai Júlia számításai.

Az egészségügyi alapítványok kuratóriumainak néhány jellemzője az alapítványok tevékenységi köre szerint

Tevékenységi körök szerinti csoportok	Azon alapítványok csoporton belüli százalékos aránya, amelyeknek kuratóriumában				
	többségben férfiak vannak	a diplomások aránya legalább kétharmados	a helyi vezető személyiségek aránya legalább 25%	az országosan ismert személyiségek aránya legalább 40%	az egészségügyi dolgozók aránya legalább kétharmados
„Orvosi önérdékű”	70	77	12	33	81
„Hagyományos gyógyító”	73	75	28	25	63
„Egészségügyi-szociális”	45	67	20	22	20
„Szociális-kutató”	62	65	27	27	42
„Hagyományost támogató”	50	94	12	25	38
Átlag	62	73	21	24	48

Forrás: Az 1997-es egészségügyi alapítványokra vonatkozó kérdőíves felvétel alapján Szalai Júlia számításai.

A kuratóriumok összetételének hatása az egészségügyi alapítványok működésének néhány feltételére

A kuratórium összetételének jellemzői	Átlagos éves pénztámogatás (ezer Ft)	A jó felszereltséggel rendelkezők százalékos aránya*	Az önkéntes segítők által teljesített havi munkaórák száma
Többségben nők	931	13	189
Többségben férfiak	6 694	16	64
Diplomások aránya 2/3-nál kevesebb	880	16	127
Diplomások aránya legalább 2/3	5 892	12	102
Helyi vezető személyiségek aránya max. 25%	2 816	12	120
Helyi vezető személyiségek aránya legalább 25%	11 255	23	61
Országos híru személyiségek aránya max. 40%	5 395	15	114
Országos híru személyiségek aránya legalább 40%	2 382	15	98
Egészségügyiek aránya 2/3-nál kisebb	5 443	18	126
Egészségügyiek aránya legalább 2/3	3 715	12	91

*A jó felszereltség mértéke: az alapítvány önálló telefon/fax-vonal, fénymásológép, számítógép, saját gépkocsi közül legalább háromfélével rendelkezik.

Forrás: Az 1997-es egészségügyi alapítványokra vonatkozó kérdőíves felvétel alapján Szalai Júlia számításai.

Nonprofit szervezetek százalékos megoszlása az alapítás éve és a négy vizsgált tevékenységcsoport szerint

	1990 előtt	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Kultúra	12,4	13,6	21,4	17,0	13,0	11,0	11,6
Vallás	4,0	8,4	18,5	18,7	20,3	17,5	12,6
Oktatás	4,6	11,5	26,3	19,0	14,0	11,5	13,1
Kutatás	23,1	16,1	20,0	12,6	9,4	10,0	10,5
Összesen	23,5	11,6	15,9	14,0	11,8	11,4	11,8

Megjegyzés: a három legmagasabb részesedésű időszak vastagon szedve.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 8. táblázata alapján összeállította Semjén András.

Az 1995 végéig megszűnt nonprofit szervezetek száma és megszűnési aránya tevékenységcsoportok szerint (a vizsgált tevékenységcsoportok kiemelésével)

Tevékenységcsoport	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Összesen	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	szám	arány (%)
Kultúra	126	4,9	113	5,7	239	5,2
Vallás	29	3,4	4	1,4	33	2,9
Oktatás	95	2,2	14	3,8	109	2,3
Kutatás	26	4,7	7	1,8	33	3,5
Többi tevékenységcsoport	374	4,9*	2722	11,0*	3096	9,6*
Összesen	650	4,0	2860	9,4	3510	7,5

*Az arány becsléséhez az ide sorolható összes szervezet száma Bocz és munkatársai (1997) 12. és 13. táblázatai alapján lett meghatározva.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 14. táblázata alapján összeállította Semjén András.

**Nonprofit szervezetek szervezeti forma szerinti száma és megoszlása
(a vizsgált tevékenységcsoportok kiemelésével), 1995**

Tevékeny- ségcsoport	Alapítvány		Közalapítvány		Egyesület		Kht		Nonprofit szervezet intézménye		Egyéb forma*		Összesen	
	db	sor %	db	sor %	db	sor %	db	sor %	db	sor %	db	sor %	db	sor %
Kultúra	2 403 (15,8%)	55,5	68 (14,9%)	1,6	1 819 (8,0%)	42,0	24 (13,2%)	0,6	12 (26,6%)	0,3	0 (0,0%)	0	4 326 (10,0%)	100
Vallás	828 (5,5%)	84,4	3 (0,7%)	0,3	148 (0,6%)	15,1	0 (0,0%)	0	2 (4,5%)	0,2	0 (0,0%)	0	981 (2,3%)	100
Oktatás	4 194 (27,6%)	90,9	71 (15,4%)	1,5	321 (1,4%)	7,0	12 (6,7%)	0,3	16 (35,2%)	0,3	0 (0,0%)	0	4 614 (10,7%)	100
Kutatás	515 (3,4%)	57,0	10 (2,1%)	1,1	374 (1,6%)	41,4	2 (1,1%)	0,2	2 (4,4%)	0,2	0 (0,0%)	0	903 (2,1%)	100
Többi tevékeny- ségcsoport	7 252 (47,7%)	22,5	306 (66,8%)	0,9	20 218 (88,4%)	62,7	146 (79,0%)	0,5	14 (29,3%)	0,0	4291 (10%0)	13,3	32 227 (74,9%)	100
Összesen	15 192 (100%)	35,3	458 (100%)	1,1	22 880 (100%)	53,1	184 (100%)	0,4	46 (100%)	0,1	4291 (100%)	10,0	43 051 (100%)	100

*Közttestület; szakszervezet; szakmai, munkáltatói érdekképviselő; biztosítópénztár.

Megjegyzés: A szektort szélesen értelmezve a szervezetek száma összesen 43 335 kellene hogy legyen; ebben a táblázatban az egyházak és a politikai pártok nem szerepelnek.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 21. és 22. táblázatai alapján összeállította Semjén András.

**Nonprofit szervezetek száma és aránya a főbb kategóriák szerint
a vizsgált tevékenységcsoportokban, 1995**

	Alapítvány*		Társas nonprofit szervezet		Összesen	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	szám	arány (%)
Kultúra						
Hírközlés, tömegkommunikáció	298	12,1	112	6,0	410	9,5
Művészeti tevékenység	929	37,6	589	31,7	1518	35,1
Kulturális örökség megőrzése	947	38,3	965	52,0	1912	44,2
Többcélú és általános kultúra- és művészettámogatás	297	12,0	190	10,2	487	11,2
Összesen	2471	100,0	1856	100,0	4327	100,00
Vallás						
Egyházak	–	0,0	135	47,4	135	12,1
Vallással kapcsolatos tevékenységek	831	100,0	150	52,6	981	87,9
Összesen	831	100,0	285	100,0	1116	100,0
Oktatás						
Gyermekoktatás	2996	70,2	128	36,6	3124	67,7
Felsőoktatás	391	9,2	31	8,8	422	9,1
Felnőttoktatás	188	4,4	104	29,7	292	6,3
Többcélú és egyéb oktatás	690	16,2	87	24,8	777	16,8
Összesen	4265	100,0	350	100,0	4615	100,0
Kutatás						
Reáltudományok	279	53,1	217	57,4	496	54,9
Humán tudományok	106	20,2	73	19,3	179	19,8
Többcélú és általános tudomány, kutatás	140	26,7	88	23,3	228	25,2
Összesen	525	100,0	378	100,0	903	100,0

*Közalapítványokkal együtt.

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 9. táblázata (39–45. old.) alapján összeállította Semjén András.

A vizsgált nonprofit szervezetek százalékos megoszlása hatókör és tevékenységcsoport szerint, 1995

Hatókör \ Tevékenységcsoport	Egy intézmény, konkrét cél	Település, településrész	Régió	Magyarország	Több ország	Összesen
Kultúra	21,4	29,4	16,4	21,3	11,5	100
Vallás	38,6	27,3	9,9	15,7	8,5	100
Oktatás	71,5	11,8	7,4	6,6	2,7	100
Kutatás	18,2	2,2	7,9	54,9	16,8	100
Többi tevékenységcsoport	–	–	–	–	–	–
Valamennyi tevékenységcsoport együtt	20,9	38,3	21,6	14,9	4,3	100

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 26. táblázata alapján összeállította Semjén András.

**A nonprofit szervezetek száma és bevételei tevékenységcsoportok szerint
(a vizsgált tevékenységcsoportok kiemelésével), 1995**

Tevékenységcsoport	A szervezetek		A bevételek	
	száma	megoszlása (%)	összege (mFt)	megoszlása (%)
Kultúra	4 327	10,1	18 399,0	9,4
Vallás	981	2,3	1 756,6	0,9
Oktatás	4 615	10,7	14 933,1	7,6
Kutatás	903	2,1	6 983,4	3,6
Többi tevékenységcsoport	32 225	74,8	153 555,2	78,5
Tevékenységcsoportok összesen	43 051	100	195 627,3	100

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 32. táblázata alapján összeállította Semjén András.

**A különböző tevékenységcsoportokba tartozó nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása
fő bevételi források szerint (a vizsgált tevékenységcsoportok kiemelésével), 1995**

Tevékenységcsoport	Állami	Magán-	Alap-	Gazdálkodási	Egyéb	Összesen
	támogatás	tevékenység bevétele				
Kultúra	36,4	22,0	11,4	27,0	3,2	100,0
Vallás	8,3	78,3	2,8	8,0	2,6	100,0
Oktatás	26,3	30,3	23,8	18,4	1,2	100,0
Kutatás	12,1	16,8	26,5	44,3	0,3	100,0
Többi tevékenység- csoport	19,1	21,0	31,1	27,9	0,9	100,0
Összesen	20,9	22,2	28,3	27,5	1,1	100,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 50. táblázata, valamint a 73. oldalon lévő táblázat alapján összeállította Semjén András.

**Nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása a források típusa és tevékenységcsoportok szerint
(a vizsgált tevékenységcsoportok kiemelésével), 1995 (millió Ft)**

Bevételek	Kultúra	Vallás	Oktatás	Kutatás	Többi tevékenységcsoport	Összesen
Normatív központi költségvetési támogatásból	52,2	0,3	1 429,8	1,0	2 224,5	3 707,8
Nem normatív központi költségvetési támogatásból	5 147,2	60,7	2 024,3	538,3	16 952,2	24 722,7
Elkülönített állami pénzalapokból	868,1	9,7	258,7	269,8	4 597,0	6 003,3
<i>Központi költségvetési támogatás</i>	<i>6 067,5</i>	<i>70,7</i>	<i>3 712,8</i>	<i>809,1</i>	<i>23 773,7</i>	<i>34 433,8</i>
Normatív önkormányzati támogatásból	10,1	0,0	45,9	0,0	534,7	590,7
Nem normatív önkormányzati támogatásból	625,2	76,4	171,7	39,2	4 976,6	5 889,1
<i>Önkormányzati támogatás</i>	<i>635,3</i>	<i>76,4</i>	<i>217,6</i>	<i>39,2</i>	<i>5 511,3</i>	<i>6 479,8</i>
Állami támogatás összesen	6 702,8	147,1	3 930,4	848,3	29 285,0	40 913,6
Vállalati támogatásból	1 586,3	67,5	1 402,8	541,4	11 338,9	14 936,9
Lakossági támogatásból	389,2	561,1	1 298,0	105,8	1 977,0	4 331,1
Külföldi támogatásból	485,5	278,5	1 133,9	302,8	14 206,1	16 406,8
Más nonprofit szervezetektől	1 593,0	475,8	681,9	226,5	4 762,5	7 739,7
Magántámogatás összesen	4 054,0	1382,9	4 516,6	1176,5	32 284,5	43 414,5
Magánszemélyek által fizetett tagdíjakból	104,0	7,8	10,3	110,9	13 859,8	14 092,8
Jogi személyek által fizetett tagdíjakból	23,1	0,6	41,2	204,8	13 012,9	13 282,6
Alaptevékenységből származó szolgáltatási ár- és díjbevételek	1 862,0	21,9	3 346,7	1454,0	18 740,5	25 425,1
Alaptevékenységgel összefüggő értékesítési bevétel	111,7	18,2	157,3	81,2	2 115,3	2 483,7
Alaptevékenység bevétele összesen	2 100,8	48,5	3 555,5	1850,9	47 728,5	55 284,2
Kamatbevételek	1 251,6	83,8	1 266,5	1080,4	8 885,5	12 567,8
Pénzügyi befektetések hozamai	494,6	15,8	468,5	1412,3	7 998,1	10 389,3
Vállalkozási tevékenység bevétele	3 210,4	41,8	1017,1	597,2	25 991,3	30 857,8
Gazdálkodási tevékenység bevétele összesen	4 956,6	141,4	2 752,1	3089,9	42 874,9	53 814,9
Hitelfelvételből származó bevétel	560,1	31,1	115,6	10,4	1 042,6	1 759,8
Egyéb bevétel	24,7	14,6	62,9	7,4	330,5	440,1
Egyéb bevételek összesen	584,8	45,7	178,5	17,8	1 373,1	2 199,9
1995. évi bevétel	18 399,0	1765,6	14 933,1	6983,4	153 546,2	195 627,3
Előző évi maradvány	2 872,1	450,8	2 128,1	1340,9	14 132,8	20 924,7
Rendelkezésre álló bevétel	21 271,1	2216,4	17 061,2	8324,3	167 679,0	216 552,0

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 53–72. táblázatok adataiból összeállította Semjén András.

Az egyes tevékenységi csoportokba tartozó szervezetek részesedése a fő bevételi típusokból

Tevékenységcsoport	Állami	Magán-	Alap-	Gazdálkodási	Egyéb	Összesen
	támogatás		tevékenység bevétele			
Kultúra	16,4	9,3	3,8	9,2	26,5	9,4
Vallás	0,4	3,5	0,1	0,3	2,1	0,9
Oktatás	9,6	10,4	6,4	5,1	8,1	7,6
Kutatás	2,1	2,7	3,3	5,7	0,8	3,6
Többi tevékenységcsoport	71,6	74,4	86,3	79,7	62,4	78,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: A 73. oldalon lévő táblázat adataiból összeállította Semjén András.

Nonprofit szervezetek egyes bevételtípusai közötti százalékos arányok tevékenységcsoportonként (a vizsgált tevékenységcsoportok kiemelésével), 1995

	Kultúra	Vallás	Oktatás	Kutatás	Többi tevékenység-csoport	Összesen
Önkormányzati támogatás / központi költségvetési támogatás	10,5	108,1	5,9	4,8	23,2	18,8
Kormányzati támogatás / magán-támogatás	165,3	10,6	87,0	72,1	90,7	94,2
Kormányzati támogatás / összes 1995. évi bevétel	36,4	8,3	26,3	12,1	19,1	20,9
Magántámogatás / összes 1995. évi bevétel	22,0	78,7	30,2	16,8	21,0	22,2
Alaptevékenység összbevétele / összes 1995. évi bevétel	11,4	2,8	23,8	26,5	31,1	28,3
Gazdálkodási bevételek / összes 1995. évi bevétel	26,9	8,0	18,4	44,2	27,9	27,5
Alaptevékenység összbevétele / gazdálkodási bevételek	42,4	34,3	129,2	59,9	111,3	97,3

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) adatai alapján Semjén András számításai.

Az önkéntes segítők és az önkéntes munkanapok száma és arányuk az összes önkéntes segítőn, illetve munkanapon belül tevékenységcsoportok szerint (a vizsgált tevékenységcsoportokban), 1995

	Az önkéntes segítők		Az önkéntes munkanapok		Egy segítőre jutó munkanapok száma
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	
Kultúra	30 263	6,0	196 577	4,0	6,5
Vallás	17 985	3,6	98 159	2,0	5,5
Oktatás	18 279	3,6	61 376	1,3	3,4
Kutatás	7 634	1,5	48 856	1,0	6,4
Többi tevékenységcsoport	431 981	85,3	4 474 735	91,7	10,4
Összesen	506 142	100,0	4 879 703	100,0	9,6

Forrás: Bocz és munkatársai (1997) 93. táblázata adatai alapján összeállította Semjén András.

A szociális és nem szociális nonprofit szervezetek száma és megoszlása, 1995

	Szociális	Nem szociális	Összesen
A szervezetek száma	3 148	40 187	43 335
A szervezetek megoszlása (%)	7,3	92,7	100,0
Az összes bevétel (millió Ft)	22 291,6	173 335,7	195 627,3
Az összes bevétel megoszlása (%)	11,4	88,6	100,0

Forrás: A KSH 1996. évi nonprofit adatfelvétele.

A szociális nonprofit szervezetek és az összes nonprofit szervezet bevételeinek megoszlása néhány országban források szerint, 1990 (%)

	Szociális nonprofit szervezetek				Összes nonprofit szervezet			
	állami támogatás	magán-adomány	saját bevételek	összesen	állami támogatás	magán-adomány	saját bevételek	összesen
Egyesült Államok	51	28	21	100	30	19	51	100
Egyesült Királyság	26	39	35	100	40	12	48	100
Franciaország	60	5	35	100	59	7	34	100
Japán	65	0	35	100	38	1	61	100
Németország	83	7	10	100	68	4	28	100
Olaszország	60	7	33	100	43	4	53	100

Forrás: Salamon – Anheier (1995).

A magyar szociális és nem szociális nonprofit szervezetek bevételei források szerint, 1995 (millió Ft)

	Szociális		Pénztár	Nem szociális		Mind-összesen
	alapítvány	egyesület		alapítvány	egyesület	
Normatív költségvetési támogatás	220,2	1 038,2	–	1 299,3	1 150,1	3 707,8
Nem normatív költségvetési támogatás	6 742,7	826,9	–	9 706,3	7 446,9	24 722,8
Központi alapoktól kapott támogatás	175,8	164,1	–	2 918,9	2 744,5	6 003,3
Normatív önkormányzati támogatás	6,9	126,2	–	87,8	369,8	590,7
Nem normatív önkormányzati támogatás	161,1	109,5	–	1 420,2	4 198,2	5 889
<i>Összes állami támogatás</i>	<i>7 306,7</i>	<i>2 264,9</i>	<i>–</i>	<i>15 432,5</i>	<i>15 909,5</i>	<i>40 913,6</i>
Vállalati támogatás	866,2	178,7	883,8	7 380,8	5 627,4	14 936,9
Lakossági támogatás	482,8	152,0	18,5	3 077,1	600,7	4 331,1
Külföldi támogatás	293,8	811,7	–	13 754,1	1 547,3	16 406,9
Támogatás nonprofit szervezetektől	345,8	528,7	5,4	2 972,1	3 887,6	7 739,6
<i>Összes magántámogatás</i>	<i>1 988,6</i>	<i>1 671,1</i>	<i>907,7</i>	<i>27 184,1</i>	<i>11 663,0</i>	<i>43 414,5</i>
Tagdíjbevétel magánszemélyektől	–	2 101,2	4 727,3	–	7 264,4	14 092,9
Tagdíjbevétel jogi személyektől	–	686,0	3 004,1	–	9 592,5	13 282,6
Alaptevékenység árbevétele	350,4	1 645,1	114,9	6 121,7	19 676,6	27 908,7
<i>Alaptevékenység összes bevétele</i>	<i>350,4</i>	<i>4 432,3</i>	<i>7 846,3</i>	<i>6 121,7</i>	<i>36 533,5</i>	<i>55 284,2</i>
Kamat- és hozambevétel	2 341,9	1 477,5	464,2	12 669,0	6 004,7	22 957,3
Vállalkozási bevétel	742,3	1 054,9	0,0	4 098,3	24 962,3	30 857,8
<i>Gazdálkodási tevékenység összes bevétele</i>	<i>3 084,2</i>	<i>2 532,4</i>	<i>464,2</i>	<i>16 767,3</i>	<i>30 967,0</i>	<i>53 815,1</i>
<i>Egyéb bevétel</i>	<i>27,0</i>	<i>11,8</i>	<i>60,5</i>	<i>859,2</i>	<i>1 241,4</i>	<i>2 199,9</i>
<i>Összes bevétel</i>	<i>12 756,9</i>	<i>10 912,5</i>	<i>9 278,7</i>	<i>66 364,8</i>	<i>96 314,4</i>	<i>195 627,3</i>

Forrás: A KSH 1996. évi nonprofit adatfelvétele.

A szociális nonprofit szervezetek százalékos megoszlása a szociális tevékenység jellege és szervezeti forma szerint, 1995

A szociális tevékenység jellege	Szociális alapítvány	Szociális egyesület, egyéb társadalmi szervezet
Gyermek- és ifjúságvédelem	18,8	6,7
Családvédelem	4,1	23,2
Egészségkárosultak támogatása	17,5	23,2
Idősek támogatása	8,4	4,6
Önsegélyezés	2,8	25,9
Rászorultak szociális támogatása	6,2	1,8
Egyéb és többcélú szociális ellátás	42,2	14,6
Összesen	100,0	100,0

Forrás: A KSH 1996. évi nonprofit adatfelvétele.

Válogatott bibliográfia

Az alábbiakban válogatást adunk olyan publikációkból, amelyek folyóiratunk e számának témáihoz kapcsolódnak

- Archambault, E. (1996): *Le secteur sans but lucratif en France*. Economica, Paris.
- Bocz J. (1997): Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon. *Társadalomstatisztikai Füzetek*, 19. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz J. (1998): A nonprofit szervezetek szerepe a szociális szolgáltatások biztosításában. In: Landau E. – Szalai J. – Vince P. (szerk.): *Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások*. Budapest, Aktív Társadalom Alapítvány. (Megjelenés alatt.)
- Bocz J. – Kuti É. – Locherné Kelédi I. – Mészáros G. – Sebestény I. (1996): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1994*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz J. – Kuti É. – Locherné Kelédi I. – Mészáros G. – Sebestény I. (1997): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1995*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Bocz J. – Kuti É. – Sebestény I. – Seresné Gyűrűs G. – Vajda Á. (1994): *Alapítványok és egyesületek. A nonprofit szektor statisztikája*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Csató Gy. – Kanyik Cs. (1997): Esőgyerekek Egyesület. *Esély*, 1997/2.
- Czakó Á. – Harsányi L. – Kuti É. – Vajda Á. (1995): *Lakossági adományok és önkéntes munka*. Központi Statisztikai Hivatal – Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Az egészség értéke. *INFO-Társadalomtudomány*, 40. szám, 1997. október.
- Egyesületek Magyarországon, 1970*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1972.
- Egyesületek Magyarországon, 1989*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1990.
- Hansmann, H. (1991): A nonprofit szervezet közgazdasági elméletei. In: Kuti É. (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Harsányi L. (1996): A nonprofit szféra láttelepe és alternatívái, az állam szerepe a kultúra finanszírozásában. In: *Közművelődési tanulmányok* (1996).
- Harsányi L. (1997): A nonprofit szektor szerepe az államháztartás reformjában és a közszolgáltatások átalakításában. *Európa Fórum*, 1997/1.
- Jenkins, R. M. (1995): Politics and the Development of the Hungarian Non-profit Sector. *Voluntas*, Volume 6, No. 2.
- Kaposvári A. – Králik M. – Sebestény I. (1997): *Magyarország civilnézetben*. Európa Ház – Civitalis Egyesület, Budapest.
- Közművelődési tanulmányok*. JPTE – Magyar Honvédség Kulturális Főigazgatóság, Pécs, 1996.

- Kramer, R. M. (1991): Öntevékeny szervezetek és szociális szolgáltatások. In: Kuti É. (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Krémer B. (1996): Az NGO kultuszáról. *Esély*, 1996/2.
- Kuti É. (szerk.) (1991): *A harmadik szektor* (Tanulmányok). Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Kuti É. (1996a): A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában. *Közgazdasági Szemle*, 1996/10.
- Kuti É. (1996b): *The Nonprofit Sector in Hungary*. Manchester University Press, Manchester.
- Kuti É. (1998): Az önkéntes munka terjedelme és irányai. In: Landau E. – Szalai J. – Vince P. (szerk.): *Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások*. Budapest, Aktív Társadalom Alapítvány. (Megjelenés alatt.)
- Kuti É. – Vajda Á. (1997): Az elfoglaltság védelmében. *Beszélő*, 1997/5.
- Laki M. (1997): Kisvállalkozás a szocializmus után. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. (Kézirat.)
- Lévai K. (1996): Az önkormányzatok és a nonprofit szektor közötti együttműködésről. In: Lévai K. – Straussman O. (szerk.): *Innovatív önkormányzatok*. Helyi Társadalom Kutató Csoport, Budapest.
- Mizrahi-Tchernonog, V. (1993): Társadalmi szolgáltatások decentralizálása és privatizálása Franciaországban. OECD-jelentés. (Kézirat.)
- A nonprofit szektor Magyarországon* (Tanulmányok). Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1992.
- A nonprofit szervezetek Magyarországon*. KSH adattár, 1995.
- A nonprofit törvény koncepciója (az aktuális szövegváltozat). Budapest.
- Orosz É. (1992): *Egészségügyi rendszerek és reformtörekvések*. Budapest, Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány.
- Orosz É. (1998): Az egészségügy finanszírozásának átalakulása – tendenciák és értelmezések. In: Landau E. – Szalai J. – Vince P. (szerk.): *Az államtalanítás dilemmái: munkaerőpiaci kényszerek és választások*. Budapest, Aktív Társadalom Alapítvány. (Megjelenés alatt.)
- Salamon, L. M. (1991): A piac kudarca, az öntevékenység kudarca és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti államban. In: Kuti É. (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Salamon, L. M. (1997): *Holding the Center. America's Nonprofit Sector at a Crossroads*. A Report for the Nathan Cummings Foundation, New York.
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. (1993): A harmadik út: Másodlagos anyagi támogatás, külső vezetés és társadalmi szolgáltatások biztosítása az Egyesült Államokban és Németországban. OECD-jelentés. (Kézirat.)
- Salamon, L. M. – Anheier, H. K. (1995): *Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Salamon, L. M. et al. (1996): *The Emerging Sector. A Statistical Supplement*. The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, Baltimore.
- Sebestény I. (1997): Oktatási szervezetek a magyar nonprofit szektorban. *Új Pedagógiai Szemle*, 1997/2.

- Siegel, D. – Yancey, J. (1992): *A civil társadalom újjászületése*. The Rockefeller Brothers Fund, New York.
- Szalai J. (1986): *Az egészségügy betegségei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Vargha Gy. (szerk.) (1880): *Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban – Hivatalos Statisztikai Közlemények*. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Várhegyi Gy. (1997): Alapítványi és magániskolák a törvénymódosítás után. *Új Pedagógiai Szemle*, 1997/2.
- Vajda Á. (1995): Alapítványok, egyesületek és önkormányzati intézmények. *Európa Fórum*, 1995/2.
- Weisbrod, B. A. (1991): A háromszektoros gazdaságban működő öntevékeny nonprofit szektor egy elmélete felé. In: Kuti É. (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.

Kiadja
az Országgyűlési Könyvtár
az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontja
és az MTA VITA Alapítvány
közreműködésével

A kiadásért felel:
az Országgyűlési Könyvtár főigazgatója

A szerkesztésért felel: Tamási Péter

A nyomdába adás ideje: 1998. január

HU ISSN 0864-8174

Ára: 168,- Ft áfával

INFO-Társadalomtudomány

1. szám: Válaszúton a magyar társadalom
2. szám: Népbetegségeink? – A társadalmi beilleszkedési zavarok anatómiájához
3. szám: Technikai fejlődésünk útvesztői
4. szám: Egy mítosz és következményei – Az ún. „nem termelő” szféráról
5. szám: Társadalmi rétegződésünk, társadalmi struktúránk
6. szám: Reformgazdaság?
7. szám: A szocializmus sorsfordulói
8. szám: Az új alkotmány elé
9. szám: Meg lehet-e állítani Magyarországon népességfogyását?
10. szám: Kisebbségben – A nemzetiségi kérdés margójára
11. szám: Magyarország és a szociálpolitika
12. szám: A hatalomról
13. szám: Településeink, válságos régióink és az önkormányzatok
14. szám: Az átmenet időszaka Közép- és Kelet-Európában
15. szám: Külgazdaság: a magyar gazdaság megváltója?
16. szám: Bűnözés és társadalom
17. szám: Vallás – egyházak – társadalom
18. szám: Oktatás – változás
19. szám: A magyar falu a változások sodrában
20. szám: Magyarország a világgazdaság rendszerében
21. szám: Környezeti problémák – társadalmi változások
22. szám: Választások
23. szám: A munkanélküliség Magyarországon
24. szám: Biztonságpolitika és a hadsereg Magyarországon
25. szám: Idegengyűlölet, másság, tolerancia
26. szám: Az ifjúság helyzetéről
27. szám: Az európai integráció és Magyarország
28. szám: Változások a magyar társadalomban a rendszerátalakulás után
29. szám: Az átmenet mérlege a „visegrádi országokban”
30. szám: A változó család
31. szám: A „rendszerelváltó” közigazgatás
32. szám: Nőtudomány
33. szám: A feketegazdaság: a piacgazdaság kísérőjelensége
34. szám: Az államháztartás reformjáról
35. szám: Kommunikáció – média – közvélemény
36. szám: Az átalakuló magyar mezőgazdaság
37. szám: A szociális ellátórendszer reformjáról
38. szám: Az információs társadalomról
39. szám: Értékváltozások
40. szám: Az egészség értéke
41. szám: A földkérdésről

LELT. 2004

LELT. 1995

Az Országgyűlési Könyvtár
állományából törölve